

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Prijs f 3,—

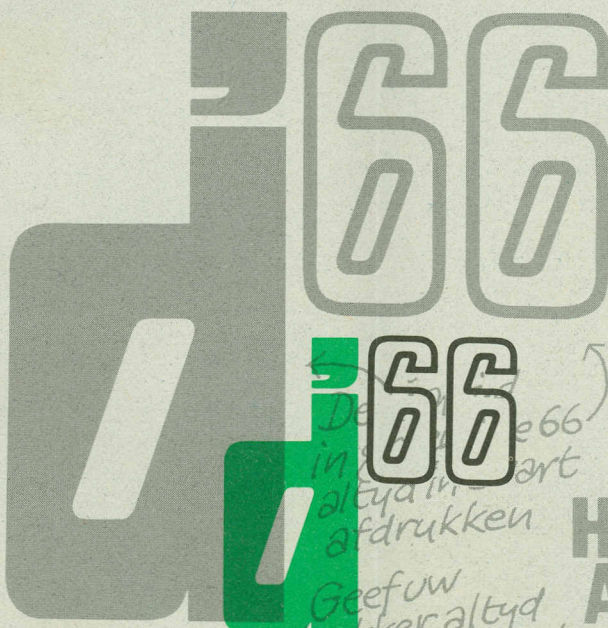
Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

VERKIEZINGS- PROGRAMMA DEMOCRATEN '66

1981-1985

De
in
altijd in
afdrucken
e 66
art

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

Het Redelijk
Alternatief

extra uitgave „Democraat” op:

Kiv. O
PMS 354.

← Dit logo
geheel in
groen
afdrucken.

I : Inleiding

II : Naar een open samenleving

- II-a : Democratisering
- II-b : Parlementaire democratie
- II-c : Binnenlands bestuur
- II-d : Emancipatie
- II-e : Justitie
- II-f : Culturele minderheden
- II-g : Politie
- II-h : Naar een informatiebeleid
- II-i : Mediabeleid
- II-j : Kunsten

III : De nieuwe schaarsten

- III-a : De schaarste aan betaald werk
- III-b : De energieschaarste
- III-c : Het schaarse gezonde milieu
- III-d : De schaarse ruimte
- III-e : De schaarste aan woningen

IV : Het sociaal-economisch beleid

- IV-a : Het globale kostenmatigende beleid
- IV-b : Een redelijker inkomensverdeling
- IV-c : Renovatie van het fiscaal beleid
- IV-d : Sociale Zekerheid
- IV-e : Een gericht, vernieuwend structuurbeleid
- IV-f : Arbeidsmarktbeleid en arbeidsverdelingsbeleid
- IV-g : Regionaal beleid
- IV-h : Consumenten- en consumptiebeleid
- IV-i : Landbouw
- IV-j : De economische orde

V : Sociaal en cultureel welzijn

- V-a : Educatie
- V-b : Gezondheidszorg
- V-c : Sport
- V-d : Jeugdbeleid
- V-e : Ouderen
- V-f : Gehandicaptenbeleid

VI : Een vreedzame en rechtvaardige wereld

- VI-a : Niet-verspreiding van kernwapens
- VI-b : Vrede en veiligheid in de Derde Wereld
- VI-c : De Oost-West tegenstelling
- VI-d : Europese defensiesamenwerking
- VI-e : Ontwapening en wapenbeheersing
- VI-f : Nederlandse ontwapeningsinspanning
- VI-g : Anti-kernwapenbeleid
- VI-h : Nieuwe lange-afstandsraketten
- VI-i : Aanpassing NAVO-strategie
- VI-j : Aanpassing defensie-inspanningen
- VI-k : Europese samenwerking
- VI-l : Zuidelijk Afrika
- VI-m : Het Israëliisch-Arabisch conflict
- VI-n : Ontwikkelingssamenwerking

Uitgave:

Definitieve versie Programmacommissie 30 maart 1981

**Rectificatie
Verkiezings-
programma**

In het Verkiezingsprogramma zijn enkele storende foutjes geslopen. Wij willen de belangrijkste graag als nog even rechtzetten:

pag. 16, kolom 2, regel 78 moet zijn:
Parkeer en Rcis

pag. 29, kolom 1, regel 12 t/m 26 moet zijn:

Juist de huidige economische ontwikkelingen zullen ook hun terugslag hebben op de positie van de jeugd. Positief moet worden gewaardeerd de bereidheid bij de jongeren om zich los te maken van de verspillende welvaartseconomie en zich opbouwend op te stellen als het gaat om het steunen en zelf initiëren van activiteiten ter bescherming van het milieu en een aangenaam leefklimaat in het algemeen en derhalve ook gestimuleerd.

pag. 33, kolom 2, regel 75 e.v. moet zijn:

Daarom dient Nederland er bij de Arabische Staten en bij de PLO op aan te dringen, Israël te erkennen binnen internationaal erkende grenzen. Daartegenover dient Nederland ook ... (etc)

Door de visuele overeenkomst van de eerste drie woorden van beide zinnen was er een belangrijke zin, die wel in het Concept-Verkiezingsprogramma stond, weggevallen. Onze verontschuldigen voor de gemaakte fouten.

Jeugdbeleid pag 29 linker kolom regel 12 t/m 26

Positief moet worden gewaardeerd en gestimuleerd, de bereidheid bij de jongeren om zich los te maken van de verspillende welvaartseconomie en zich opbouwend op te stellen als het gaat om het steunen en zelf initiëren van activiteiten ter bescherming van het milieu en een aangenaam leefklimaat in het algemeen. De lage organisatiegraad van de jeugd is mede oorzaak van de geringe aandacht van de politiek voor hun problemen. Juist de huidige economische ontwikkelingen zullen ook hun terugslag hebben op de positie van de jeugd. Extra probleem daarbij zal zijn dat de jongeren van vandaag opgegroeid zijn in een verspillende welvaarts-economie en weerloos staan als het er om gaat het nut van zuinigheid in te zien.

Moet zijn volgens ALV amendement:

(ook gepubliceerd in Congresverslag pag 21, maart democraat)

„Juist de huidige economische ontwikkelingen zullen ook hun terugslag hebben op de positie van de jeugd. Positief moet worden gewaardeerd de bereidheid bij de jongeren om zich los te maken van de verspillende welvaartseconomie en zich opbouwend op te stellen als het gaat om het steunen en zelf initiëren van activiteiten ter bescherming van het milieu en een aangenaam leefklimaat in het algemeen en derhalve ook gestimuleerd.” ■

Inleiding

Tussen betonnen administratietorens en kerncentrales die niet alleen de horizon vervuilen, verdwalen we steeds dieper in de slagschaduw van bureaucratie en techniek. We laten een spoor na van registratienummers en ponskaarten. Onze wereld wordt steeds smeriger, giftiger en explosiever.

Natuurlijk, arm zijn we niet. Zelfs de minstbedeelden in ons land hebben, ondanks toenemende onzekerheid, meer dan ooit tevoren.

Maar met ons geld kopen we voedsel zonder smaak, status zonder diepgang, vakantie aan vervuilde zeeën, vluchtmiddelen uit de werkelijkheid. We kunnen zo doorgaan, maar steeds meer zullen we dan slaven worden van onze eigen drift tot produceren en organiseren, en steeds meer zullen we merken dat de dingen, waar het werkelijk om gaat, ons tussen de vingers doorglippen. We kunnen ook uit de tredmolen stappen en met nieuwe ogen om ons heen kijken. Waar willen we naartoe, hoe kunnen we daar dan komen, wat staat ons daarbij in de weg? We kunnen ons technisch vernuft, ons organisatietalent, dat we nu laten doldraaien in reusachtige, onbestuurbaar geworden structuren, weer proberen dienstbaar te maken aan een samenleving op menselijke maat. Dat vergt radicale beslissingen. Willen we zoals gebruikelijk eigenlijk wel iets anders, maar tegelijk meer van hetzelfde? Dan schuiven we die beslissingen voor ons uit, in de hoop dat de problemen vanzelf wel weer overgaan. En dat doen ze niet. In feite proberen we twee wegen tegelijk te gaan en zo dragen we zelf steeds meer bij tot het ontstaan van een *gespleten maatschappij*, waarin voor tallozen alleen nog een gespleten bestaan is weggelegd.

En de politiek faalt

De politieke partijen, het parlement, de ministeries, maar ook de lagere overheden, lijken vaak bezig te zijn aan een spiegelgevecht, aan water putten met een vergiet.

Nieuwe problemen worden met oude middelen te lijf gegaan. Het gaat allang niet meer alleen om „verbreding van het maatschappelijk draagvlak” of om „herstel van het economische draagvlak” en zelfs niet om een overigens broodnodige, combinatie van beide. Het gaat om veel meer en wanneer de politiek hijgend zo’n tien jaar en meer achter de werkelijke problemen blijft aanhollen en, sterker nog, niet eens meer de tijd vindt om de problemen duidelijk te stellen, dan brengt ze de democratie in gevaar. En niemand kan ontkennen dat de signalen daarvan in de maatschappij van nu al duidelijk aanwezig zijn.

Geen sinterklaaslijstjes

D’66 wil met dit besef de Tweede-Kamerverkiezingen ingaan. Het behoort tot de verkiezingsfolklore om een programma vooral te laten bestaan uit een lekkermaken-de verlanglijst en de kiezer niet te vervelen met een teveel aan maatschappijfilosofie, of te irriteren met de onverbloemde aankondiging van mogelijk noodzakelijke, maar niet populaire maatregelen.

Maar D’66 wil ook voor die versleten folklore een redelijk alternatief bieden en de eigen slagzin *niet meer, maar beter* in dit programma onderbouwen, door niet alleen aan te geven *waar het waarschijnlijk met de wel-VAART wel minder moet*, maar tegelijk *waar het met het welZIJN veel beter kan en moet*.

Geen magiërs

In deze inleiding treft u daarom een aantal probleemstellingen aan, meestal zonder directe oplossingen. Voor veel van de huidige problemen bestaan op dit moment helemaal geen pakkende oplossingen en wij willen politiek bedrijven in het besef geen magiërs te zijn.

In de op deze inleiding volgende hoofdstukken over de diverse maatschappelijke deelgebieden leest u over de wegen die naar onze mening bewandeld moeten worden, de oplossingen die wij al wel voor ogen hebben, de koers die op het kompas moet staan.

Maar al deze hoofdstukken dienen gelezen te worden binnen het kader van de filosofie die in deze inleiding globaal wordt uitgewerkt. En in het besef dat wie voor D’66 kiest, kiest voor een *mentaliteit* en een *methodiek* die de vaste gereedschappen van onze volksvertegenwoordigers zijn. Een mentaliteit, die ons niet in de steek zal laten, wanneer problemen opdoemen die nu nog niet te voorspellen zijn. En dan hebben we het over de mentaliteit en de methodiek van de *menselijke maat*, want dat is het enige doeltreffende wapen tegen de bureaucratie en technologie, die wij de baas moeten blijven. Daarbij moeten we niet de symptomen bestrijden, maar ons baseren op de toekomst die wij wensen, vooral ook voor degenen, aan wie wij die toekomst aanbieden. Terugredenerend vanuit dit toekomstbeeld moeten wij dan een analyse maken van de hervormingen die nu nodig zijn om straks zover te komen, en van de middelen om ze tot stand te brengen.

Een plaatsbepaling

Deze principiële en permanente hervormingsgezindheid, waarbij elke zekerheid van vandaag morgen weer ter discussie kan staan als de omstandigheden zich wijzigen, is het duidelijke kenmerk van D’66. Het politieke krachtenveld heeft veel van zijn wortels nog altijd in de 19de eeuw. D’66 is natuurlijk ook niet „uit de lucht komen vallen”. Aanwijsbaar zijn onze verbindingslijnen naar vrijzinnig democraten, naar zuiver liberalisme. Wij geven daaraan een radicale en *hedendaagse* interpretatie: ons spoor loopt nu van vandaag naar overmorgen.

Fundamentele veranderingen in onze maatschappij

Geestelijke en politieke vrijheid, menselijke gelijkwaardigheid, individuele ontplooiingskansen en de broeder- (en zuster)schap die in een ander jargon „solidariteit” heet, zijn de uitgangspunten naar de realisering, waarvan wij blijven streven. Daarnaast willen wij fundamentele maatschappelijke veranderingen bewerkstelligen ten aanzien van de hardvochtige egoïsmen in de samenleving.

Zonder uitputtend te willen of kunnen zijn, noemen wij een aantal zaken die ons in verzet brengen.

Het verkwistend gebruik van mensen: het opleiden van jongeren tot werkloosheid, het uitstoten van boven 40-jarigen uit het arbeidsproces, het als nutteloos beschouwen van 65-plussers, het achterstellen van de vrouw.

Het verkwistend gebruik van de natuur: het tomeloos misbruik van energie, de productie van wegwerpartikelen, het vergiftigen van bodem, lucht en water, het verstoren van biologische evenwichten, van voedselketens, de mensonterende bio-industrie, de overproducerende grootschalige landbouw en veeteelt.

Het verkwistend gebruik van de gebouwde omgeving: het verwaarlozen van de herkenningwaarden, de menselijke betrekkingen en de cultuurhistorische betekenis van en in oude stadswijken en dorpen, ten bate van meestal weinig duurzame verbeteringen voor het autoverkeer en de vestiging van bedrijven.

Het materialisme als norm: de jacht op (weinig duurzame) gebruiksgoederen, die al te vaak leidt tot geestelijke onvrede, onzekerheid en agressie en die de mens tot onvrije maakt i.p.v. tot meester over zichzelf en de materie.

De overdreven nadruk op „slagen”: het moeten boeken van resultaten, het moeten scoren.

De competitie en de hokjesgeest: de wedloop en de polarisatie, het voortdurend trekken van scheidingslijnen tussen jong en oud, vrouw en man, kunst en zakelijkheid, verstand en gevoel.

De devaluatie van de arbeid: het zozeer degraderen van de mens tot een machineonderdeel, dat arbeidsvreugde een onbekend begrip wordt en werk alleen nog een nare manier om in je bestaan te voorzien.

Overvloed en schaarste

De dagelijkse politiek van 1980/81 is eigenlijk nog steeds bezig met touwtrekken over de verdedeling van de overvloed. In brede kringen is nog niet echt het besef doorgedrongen dat er een einde is gekomen (en alleen al uit solidariteit met de derde wereld ook móest komen) aan onze o.m. op neo-kolonialisme gebaseerde groei-

economie. De problemen waar onze samenleving nu voor staat, zijn *de venijnige problemen van de verdeling van de nieuwe schaarsten in een tijd van betrekkelijke overvloed*. De nieuwe schaarsten heten o.m. werkgelegenheid, woonruimte, levensruimte en energie (zie hfdst. II). Rechtvaardige verdeling daarvan is bepalend voor de kwaliteit van de toekomst. Veel meer in elk geval dan het touwtrekken om de inkomensnivellering. Want dat wordt meer en meer een schijngevecht in de schijnwerpers. Immers, bij vergelijking van bruto-inkomens verdient slechts 4% van de mannelijke beroepsbevolking meer dan tweemaal modaal. Bij vergelijking van netto-inkomens daalt dat percentage nog aanzienlijk en als we tertiaire factoren (huursubsidies, kortingen, faciliteiten) erbij betrekken, zou kunnen blijken dat de strijd aan het verkeerde front gevoerd wordt. Want we laten wel honderdduizenden vrouwen geheel buiten die inkomensverdeling en elke verder noodzakelijke inkomensregulering roept in de huidige verhoudingen verdere ontduiking op: *de burgerlijke ongehoorzaamheid van de overbedeelden*. We hebben veel gedaan aan een betere spreiding van kennis, maar een betere verdeling van kansen is daar nauwelijks het gevolg van geweest; wel een verdunning van de kwaliteit van het onderwijs, niet een (ook materiële) her-ijsing van het oude polarisatiemodel van witte versus blauwe boord.

Echte democratie

Echte democratie kan niet bestaan zonder oppositie, maar evenmin zonder overeenstemming over de spelregels. Een overeenstemming die nu dreigt zoek te raken. De oude zuilen mogen grotendeels omgevallen zijn, ze zijn vervangen door groepen die soms alleen in eigen recht geloven, voorbij gaan aan het belang van anderen, voor wie saamhorigheid een vergeten begrip lijkt te zijn en die ten opzichte van andere groepen onverdraagzaam zijn.

En dan doelen we bepaald niet alleen (en zelfs niet voornamelijk) op spectaculaire kraak- of bezettingsacties, maar evenzeer op de al genoemde *ongehoorzaamheid van de overbedeelden*: de kapitaalvlucht en belastingontduiking.

Maar ook op een materieel lager niveau is „zwart” gemeengoed geworden. En een overheid die ondanks een gigantisch eigen apparaat de zelfstandige (en zeldzaam wordende) ambachtsman en diens burgercliënt, plaagt met een fiks stuk belastingincasso (BTW) stimuleert zo'n ontwikkeling. Psychologisch inzicht is bij onze gelaars meestal ver te zoeken. Het oneigenlijk gebruik van sociale regelingen, het wegduwen (en wegluchten) van mensen in de arbeidsongeschiktheid, heeft in de kern dezelfde oorzaak als bezettingen, blokkades, kraakacties, protesten, demonstraties e.a. buitenparlementaire activiteiten.

Er zijn conservatieve Nederlanders die fiscaal en economisch net zo buitenparlementair en antidemocratisch actief zijn als de vandalisten die „het niet meer zien zitten”.

De macht is onmacht geworden

Zolang de politiek zich blijft bepalen tot boompje verwisselen, zullen we steeds weer komen tot nieuwe machtsverhoudingen. Onmacht tegenover de, het gemiddelde denken ver vooruit zijnde, technologische ontwikkelingen (en onmacht voert tot de angst die een slechte raadgever is); onmacht tegenover de in procedures verstarde bureaucratie; onmacht die zich alleen maar demonstreert in nog meer „onmachtsvertoon”: meer politiek, meer Mobiele Eenheden, meer inspecteurs, controleurs en deurwaarders, meer ambtenaren om nog meer ontdekken regelingen uit te voeren. Die onmacht verscherpt de conflicten, versterkt de onvrede, lost niets op en brengt ons in versneld tempo „op weg naar het einde”, óók van waarden die wij nu juist wel behouden willen.

De onherbergzame verzorgingsstaat

Onze overreglementering maakt dat zorg en verzorging te vaak uitmonden in bevoogding en controle en dat we onze medeburgers afhankelijk maken in plaats van vrij en zelfstandig.

We zien dan ook dat steeds meer mensen van bepaalde gevestigde vormen overstappen op alternatieve, bijvoorbeeld van geneeswijzen en religies. Helaas moeten we in dit sociologisch kader constateren dat er ook een toenemende vlucht bestaat in b.v. conservatieve (alcohol) en nieuwere (hasj enz.) roesmiddelen.

Meerdeling en tweedeling

De zuilenmaatschappij is groepen- of zelfs groepjesmaatschappij geworden. De gezamenlijke noemer ontbreekt en als we daar niet naar op zoek gaan, als we niet een gezamenlijk toekomstperspectief weten te vinden en oprecht na te streven, zal de maatschappelijke vervulvering zich alleen maar verder voortzetten. Dat toekomstperspectief, die noemer, kan alleen gevonden worden als we weten waar we mee bezig zijn, als we een duidelijke maatschappijanalyse opstellen. Naast de culturele meerdeling in groepjes, is er in onze huidige maatschappij sprake van een scherpe tweedeling: die tussen de *formele* en de *informele economie*. Aan de formele kant staat alles wat we als vanouds tot de directe economie gerekend hebben: het bedrijfsleven, de overheid, de werkgelegenheid, de officiële vaste betrekking met salaris en sociale zekerheden. Het aantal daarin actieve mensen neemt door tal van oorzaken steeds meer af. De informele economie omvat al diegenen, die uiterst nuttig voor anderen en/of voor zichzelf actief zijn, maar daarvoor niet in klinkende munt worden uitbetaald. De partners, die thuis het nodige werk verrichten, de doe-het-zelvers, de vrijwilligers in sociaal-cultureel werk, de verenigingsbestuurders, de gemeenteraadsleden, de oversteek-ouders. Zonder de onschatbare bijdrage uit deze informele economische sector zou onze formele economie al veel eerder zijn vastgelopen.

Maar helaas is het zo, dat onze maatschappij waardering het liefst in klinkende munt ziet uitgedrukt en dat bijdragen van de formele economie als „waardevoller” beschouwd worden dan die van de informele. Sterker nog, het is zelfs zo dat men veelal in de informele sector meer kansen tot ontplooiing heeft naarmate men in de formele ook al succesvoller is.

Enerzijds zien we de betekenis van de informele economie in hoog tempo toenemen, niet alleen omdat de stijgende kosten in de formele sector verschuivingen veroorzaken, maar ook omdat steeds meer mensen óf de formele sector uit tegenzin de rug toekeren, of wel de poort ertoe gesloten vinden.

De klassieke verhoging van de materiële welvaart betekent vooral meer welvaart voor allen in de formele sector.

In plaats daarvan, en zeker bij een geringe groei, staan wij een eerlijker verdeling over formele en informele sector voor, waarbij vooral de kostbare factor „eigen tijd” een grote rol moet spelen: wie zelf zijn tijd kan indelen is aanzienlijk „rijker” dan wie dat, bij gelijk inkomen, niet kan.

Realiteit erkennen

De politiek zal om te beginnen de dubbele dualiteit van onze huidige maatschappij moeten erkennen. Zowel de gespletenheid in zich verhardende groepjes, als die andere gespletenheid van formeel en informeel circuit. Die erkenning moet het inzicht inhouden dat de actiegroepen, de pressiegroepen en zelfs de ontduikers en profiteurs, zich meer conformeren aan de „menselijke” maat, dan de gigantische robot van het vaak harteloos lijkende overheidsapparaat. Wanneer de overheid blijft weigeren meer naar de burger toe te komen, zal de burger zeker weigeren die overheid als een deel van zichzelf te beschouwen en is *de dualistische maatschappij* een jammerlijk feit. D'66 wil het abstracte karakter van de robot „overheid” ombuigen naar kleinschaligheid, naar een overheid met menselijke trekken, waaraan elke burger deel heeft en waardoor mensen zich niet buitengesloten voelen.

De technologie, die nu als een bedreiging ervaren wordt, stelt ons juist in staat tot een zodanige ombuigingsoperatie: *computer en chip zijn de enige knechten die wij als mensen ongenadig mogen uitbuiten, waar dit zinvol is.*

Effectief beleid in de komende jaren

D'66 wil met man en macht streven naar herstel van het maatschappelijk evenwicht. *Niet* met impotent machtsvertoon van de overheid tegenover de ongerusten, de onwelwillenden, de onzekeren of zelfs de onbeschaamd-
den. *Wel* door de realiteit van de huidige ontwikkelingen onder ogen te zien en te beseffen dat het de burger (ook en juist de ontevredene) allang niet meer gaat om X of Y procent prijscompensatie, maar dat de materiële eisen maar al te vaak het vlagvertoon zijn van de onuitgesproken immateriële eisen.

D'66 wil het effectieve beleid daarom richten op vergroting van de immateriële keuzevrijheid voor iedereen, in het besef dat alleen daarmee *het materialisme uit onbehagen* bestreden kan worden.

Daartoe zullen wij:

- de bureaucratische voorschriften en regelingen zoveel mogelijk moeten beperken, doorzichtiger en hanteerbaarder moeten maken;
- de burger minder moeten opzadelen met het onbezoldigd uitvoeren van administratieve overheidstaken;
- helderheid moeten brengen in de huidige wirwar van elkaar deels overlappende sociale regels;
- deze sociale regelingen moeten vervangen door één enkele algemene inkomensdervingsverzekering;
- de nieuwe schaarsten tot ieders bevrediging moeten verdelen;

De mens meer verantwoordelijk moeten maken voor eigen werk- en leefmilieu.

We zullen moeten beseffen dat het aantal arbeidsplaatsen in de formele sector niet voldoende zal toenemen en dat toename van activiteiten in de informele sector verkorting van arbeidsduur, financiering van toenemende vrijetijdsbesteding, bevordering van arbeidskansen voor nu nog maatschappelijk zwakke groepen, alleen tot stand kan worden gebracht met gemeenschapsgeld, oftewel ieders bijdrage.

We zullen weer moeten leren inzien dat „schoon loon” alleen de directe, eigen behoeften dekt, maar dat we met het aanmerkelijk verschil tussen „schoon” en „vuil”, tussen netto en bruto, nu juist onze bijdrage leveren aan een gezonde, democratische maatschappij, waarin ook jongeren aan de slag kunnen, kunnen wonen, vrouwen zinvol kunnen werken, minderheden aan hun trekken komen en *de menselijkheid aan het langste eind trekt*.

Geen eiland

We zitten niet op een eiland en worden niet in „splendid isolation” met deze nieuwe problemen geconfronteerd.

Ook in de landen om ons heen zien we de gespleten samenleving, de topzwaar geworden verzorgingsstaat. Als

we denken aan de problemen van energie en milieu, dan krimpt de wereld tot een angstwekkende kleine bol. Op wereldschaal is het gevecht om de verdeling van de „welvaart” eerder een strijd om het naakte bestaan, met tot nu toe de arme landen als eeuwige (?) verliezers, ondanks mooie woorden en fraaie resoluties. En het wapenarsenaal dat de mogendheden tegenover elkaar hebben opgesteld, is een gruwelijk monument voor het uit de hand lopen van ons technisch vernuft en organiatielent; hier rust de wereld op de uiterste rand van de vernietiging.

Voorhoede

Dit programma is geen star draaiboek voor de toekomst. Het onveranderlijke doel is een menswaardiger samenleving – dat heeft D'66 gelukkig met andere partijen gemeen. Wat D'66 vooral onderscheidt, is een manier van denken en een manier van doen, een mentaliteit en een methode. Die brengen mee dat we een duidelijke, praktische koers uitzetten, zoals in dit programma ook is gebeurd, maar dat we vervolgens niet koersen op de automatische piloot van een dogmatisch politiek wereldbeeld. Het proces van het peilen van de problemen en het op grond daarvan bijstellen van de koers, dient telkens te worden herhaald met inzet van alle beschikbare kennis en verbeeldingskracht, en onderworpen aan open, democratische discussies. Het feit, dat we maar één partij zijn in een klein land, maakt ons niet moedeloos. We zijn ervan overtuigd, dat de analyse van de

problemen en de aanpak ervan die D'66 voorstaat, ook bij anderen begint te leven, in eigen land, maar zeker ook daarbuiten. Traditionele politieke scheidingslijnen verhullen nu nog hoe sterk dat al in heel Europa het geval is. D'66 voelt zich de voorhoede van een politieke beweging, die zich losmaakt uit de oudere politieke leerstellingen om de nationale en internationale problemen van vandaag aan te vatten met sociale bewogenheid, humane ethiek, democratische gezindheid, vrijheidsliefde en onorthodoxe inspiratie. Daarop berust het zelfvertrouwen waarmee D'66 voor dit programma uw stem vraagt.

Naar een open samenleving

Gezagsverhoudingen

Democratisering van onze samenleving is de voornaamste bestaansreden voor D'66 als partij. Alleen een gedemocratiseerde samenleving is voor iedereen ook een open samenleving, waarin geen slagbomen zijn die bepaalde gebieden voor bepaalde groepen burgers gesloten houden. Op weg naar die open samenleving zijn er nog tal van obstakels op te ruimen. Taken, rechten en plichten vragen een herverkaveling van gezagsverhoudingen en de bereidheid tot een gevecht tegen nog altijd als vanzelfsprekend aangenomen gezagsstructuren. Machtverhoudingen zijn ten onrechte nog vaak gebaseerd op verschillen naar leeftijd en sexe, overerving, religie, rijkdom en kennis.

Democratisering is een ontwikkelingsproces. Wij pretenderen niet dat wij het droombeeld van een maatschappij zonder onrechtvaardigheden kunnen realiseren. De menselijke maatschappij zal nooit foutloos zijn. Maar we willen en kunnen wel sturen in een betere richting en daar zetten we ons ook voor in. Dat onder de noemer „Open samenleving” onderwerpen als democratisering, arbeidsdemocratie, woondemocratie en emancipatie aan bod komen, ligt voor de hand. Dat de binnenlandse organisatie er een grote rol bij speelt, wekt ook geen verwondering. Maar dat wij Justitie, Informatie en Media-beleid eronder geplaatst hebben, vereist wellicht enige toelichting. Welnu, de vrijheid van het individu in een open samenleving, hangt ten nauwste samen met zijn rechtspositie en met de wijze waarop zijn grondwettelijk recht op informatie over alles wat er om hem heen gebeurt (zowel als op het uiten van zijn eigen mening over alles), gewaarborgd is. Vandaar.

II-a: Democratisering

Wij vinden dat alle mensen zich moeten kunnen ontplooiën. Dat betekent dan ook dat zij medeverantwoordelijkheid moeten dragen voor zaken, waarmee zij in hun levenssfeer rechtstreeks te maken hebben. Daarvoor moeten mensen beschikken over de juiste informatie, maar die is voor bepaalde groepen moeilijk te krijgen. De drempels die die groepen ondervinden door bv. hun opleiding, sociale klasse, werkzaamheden (huishouding) moeten daarom worden opgeheven. Voor democratische beslissingen is het bovendien nodig dat de juiste mensen op het juiste moment bij de besluitvorming betrokken worden. Maar met die inspraak gaat het nog vaak fout. Naspraak onder het mom van inspraak leidt tot inspraakverwarring en ondemocratische beslissingen. Ook pressiegroepen kunnen de democratische besluitvorming geweld aandoen. Alleen een goede democratische organisatie kan dat alles in juiste banen leiden. Sinds de zestiger jaren is een democratiseringsgolf over ons land gespoeld. Prachtig. Maar ook die ontwikkeling moet kritisch worden gezien. Wat is tot stand gebracht en welke verbeteringen zijn nu gewenst? Dit hoofdstuk gaat in op een aantal democratiseringsaspecten. Dat wil niet zeggen dat alle andere hoofdstukken niet mede in het teken van kritische beschouwing van de samenlevingsdemocratisering staan.

Democratisering arbeidsverhoudingen

Ons streven is gericht op de totstandkoming van een democratische markt-economie en democratische arbeidsverhoudingen. Hier ontbreekt nog veel aan. Wij vinden dan ook dat de productie plaats dient te vinden in gedemocratiseerde bedrijven, waarin gelijkwaardige mensen op basis van medeverantwoordelijkheid hun bijdrage leveren aan de arbeidsgemeenschap. Ook in vrijwilligers- en onbetaald werk behoort de medezeggenschap te zijn geregeld. In dit verband willen wij extra aandacht besteden aan de vaak onzorgvuldig verlopende personeelsselectie. Wij willen daarom dat er snel een algemeen geldende sollicitatiecode wordt ingevoerd.

Democratisering in middelgrote en grote ondernemingen
Om dat te bereiken moet de arbeidsgemeenschap in het algemeen het beslissingsrecht of het medebeslissingsrecht krijgen over alle ingrijpende besluiten m.b.t. ondernemingsbeleid en benoeming van directeurs. Bij medebeslissingsrecht voor de werknemersgroep kunnen essentiële beleidsbeslissingen in principe alleen worden genomen met instemming van het personeel en van de aandeelhouders. Beide groepen dienen daarbij dan een even grote invloed uit te oefenen op de samenstelling van de Raad van Commissarissen.

Democratisering kleine bedrijven

De bedrijfsdemocratie in kleine bedrijven dient aangepaste vormen te krijgen. We denken daarbij aan instelling van een personeelsvergadering, of aan de aanwijzing door het personeel van een vertrouwenspersoon of vakorganisatie.

Overheidsdiensten en -bedrijven

Deze moeten hun personeelsvertegenwoordiging via verkiezingen samenstellen.

Beslissingsrecht werknemers

De totstandkoming van bedrijfsvormen met beslissingsrecht van de werknemers dient bevorderd te worden door het wegnemen van nog bestaande belemmeringen in de juridische, fiscale, financiële en sociale verzekerings sfeer. Het gaat daarbij met name om productie-coöperaties, vormen van werknemerszelfbestuur zoals bijv. al is gerealiseerd in de „Bremen-bedrijven” (een voorbeeld van de weinige bedrijven die in ons land met werknemerszelfbestuur functioneren) en om sociocratische organisaties.

Inspraak derden

Rechtstreekse inspraak van organisaties van belanghebbers zoals consumenten, gehandicapten en gepensioneerden, moet gewaarborgd zijn in alle voor hen van belang zijnde advies-, overleg-, en bestuursorganen op het gebied van de overheid en de sociale voorzieningen.

Democratisering en ruimtelijke ordening

Bij inspraak op het gebied van de ruimtelijke ordening gaat het om onze directe leefomgeving. Dat betekent dat besluiten met zorg moeten worden genomen en tijd vragen. Dit kan leiden tot ergernis over tijdrovende inspraak en lange procedures. Bestuurders voelen zich daardoor gehinderd en vragen om afschaffing van het Kroonberoep. Betrokken klagers verliezen door de lengte van procedures de moed. Wij vinden dat het Kroonberoep desondanks gehandhaafd dient te blijven, maar dat de procedures doorgelicht en verkort moeten worden. Het huidige instrumentarium kenmerkt zich door een teveel aan regels, betrokken instanties en procedures. We dienen het mes te zetten in de r.o.-bureaucratie, juist om effectieve inspraak een betere kans te geven.

Democratisering woningbeheer

Wonen is zo'n belangrijk onderdeel van het menselijk welzijn, dat mensen zoveel mogelijk betrokken moeten kunnen zijn bij het beheer van hun woning. Dat is natuurlijk het geval bij persoonlijk woningbezit en wij zijn dan ook voorstanders van stimulering van de bouw van betaalbare koopwoningen (Zie III-e). Daarnaast denken wij aan actieve woningbouwverenigingen „nieuwe stijl” en aan gemeenschappelijk bezit van woningen. Dat vraagt de volgende maatregelen:

- Oprichting van bewoners-coöperaties.
Er moeten kleinschalige coöperatieve verenigingen van eigenaar-bewoners, of vergelijkbare organisaties met gebonden eigendom worden opgericht. De hierbinnen te beheren woningen kunnen door nieuwbouw tot stand komen, maar ook door overdracht van reeds bestaande huurwoningen.
- Waarborgen bewonersinvloed in woningbouwverenigingen.
Woningbouwverenigingen moeten, waar nodig, tot meer leven worden gebracht, door vergaande bewonersinvloed in de statuten vast te leggen en door decentralisatie van het woningbeheer via instelling van gekozen bewonersraden met duidelijke bevoegdheden.
- Recht op lidmaatschap woningbouwvereniging.

Huurders van een door een woningbouwvereniging beheerde woning dienen een wettelijk recht te krijgen op het lidmaatschap van die woningbouwvereniging.

- Omzetting stichtingen in verenigingen.

Er dient een wettelijke regeling te komen, waardoor woningstichtingen ertoe verplicht worden zich om te zetten in een vereniging, wanneer de meerderheid van de huurders zich bij stemming daarvoor uitspreekt.

- Voorkeursrecht huurder-bewoner.

Bij verkoop van een huurwoning moet de huurder-bewoner een voorkeursrecht op de koop krijgen. Hij/Zij kan dit recht overdragen aan een instelling zonder winst oogmerk (bijv. een woningbouwcorporatie of een coöperatieve vereniging). Wanneer er geen gebruik van wordt gemaakt, gaat het voorkeursrecht over op de gemeente. Invoering van een wettelijke taxatiegrondslag is daarbij geboden.

II-b: Parlementaire democratie

D'66 heeft steeds geijverd voor het beter functioneren van het parlement en het meer betekenis toekennen aan parlamentsverkiezingen. Twee zaken vormen daarbij ook nu weer een bedreiging voor het goed functioneren van onze parlementaire democratie:

- Duidelijkheid vóór de verkiezingen.

Bepaalde Nederlandse partijen gaan met grote vrijblijvendheid de verkiezingen in. Dan kunnen ze daarna de duidelijke uitspraken van de kiezers nog aan hun laars lappen. Wij vinden het een kwestie van democratisch fatsoen dat partijen vóór de verkiezingen uitspraken doen over de coalitie die zij daarna willen vormen. Alleen dan zijn verkiezingen ook echt verkiezingen.

- Functioneren van het parlement.

Wij maken ons zorgen over de wijze waarop de regering in de afgelopen periode de wensen van het parlement genegeerd heeft. Het parlement kan bovendien zich vaak al moeilijk staande houden tegenover de hoge en steeds specialistischer papierberg, die de bureaucratie over de 225 parlementariërs uitstort. Verandering van de besluitvorming en discussie over niet-essentiële punten ligt op de loer. Tenminste op de volgende punten moet daar verbetering in worden gebracht:

1. De parlementaire invloed op het buitenlands beleid hoeft niet beperkt te blijven tot beoordeling achteraf. De Tweede Kamer moet zich te allen tijde kunnen uitspreken over de gewenste beleidsrichting. Zulks onverkort een zekere onderhandelingsvrijheid voor de regering, omdat uitwisseling van concessies bij internationale onderhandelingen vaak onvermijdelijk is. Er bestaat een spanningsveld tussen onderhandelingsvrijheid en democratische controle. De afweging daarvan is in laatste instantie een taak voor het parlement.
2. De regering moet in haar nota's de functie (informatieve, wetsvoorbereidende of beleidsnota's) aangeven. Onderscheid moet per nota worden gemaakt tussen toelichting en beslispunten, en de regering moet het parlement aangeven op welke wijze zij het parlement op de hoogte wil houden van het proces van uitvoering. Ontwerp-wetgeving en nota's moeten het parlement uitnodigen om zich primair te richten op de hoofdlijnen van het beleid en het beleid op langere termijn. Gezocht moet worden naar middelen ter effectuering van de mede-beleidsbepalende rol van het parlement.
3. Parlementariërs dienen te beschikken over meer en hoger gekwalificeerde assistentie en werkruimte. Departementen en externe regeringsadviesorganen zullen meer informatie en ondersteuning direct aan parlementariërs moeten verstrekken.
4. D'66 blijft streven naar afschaffing van de Eerste Kamer. Zolang deze kamer nog bestaat, zou de invloed ervan als „kamer van revisie” beperkt moeten worden, door te bevorderen, dat een „veto” van deze kamer alleen uitgesproken kan worden door een gekwalificeerde meerderheid.

5. Het consultatief referendum zal als aanvullende mogelijkheid voor democratische besluitvorming nader worden onderzocht.

II-c: Binnenlands bestuur

Onze visie op het binnenlands bestuur komt uiteraard in vrijwel elk hoofdstuk van dit programma aan de orde. In deze paragraaf hebben we dan ook alleen die punten opgenomen, die naar onze mening het belangrijkste zijn voor de komende verkiezingen en de daarop volgende regeerperiode.

Organisatie departementen

De departementale organisatie is gebaseerd op een bepaalde situatie. Verandert deze, dan moet de organisatie zich aanpassen. Ontstaan er, zoals gebeurt, meer overlegverbanden tussen ministeries, dan is dat een teken dat de departementale indeling en organisatie herzien moet worden. Dit is tot nu toe onvoldoende gebeurd. Ook het afstoten van taken naar lagere overheden kan leiden tot hervakeling van het departementale landschap. Niet denkbeeldig is dan, dat het aantal ministers en staatssecretarissen verminderd zou kunnen worden. Anderzijds doen zich nieuwe inzichten of zich verhevigende problematieken voor, die om nieuwe bewindslieden kunnen vragen. Vooral op de gebieden van Innovatie, Emancipatie en Informatie voorzien wij zulke noodzakelijke verschuivingen, maar ook in de nu nog tot „welzijn” gerekende gebieden als Kunsten, Media en Educatie zullen organieke wijzigingen noodzakelijk blijken. Wij zullen er daarom op aandringen in de komende kabinetsperiode tot besluitvorming en eventuele uitvoering te komen met betrekking tot een reorganisatie/herindeling van departementen. Bij onze concrete voorstellen zal steeds uitgangspunt zijn dat het totale huidige aantal departementen in elk geval geen uitbreiding vraagt. Voorstellen op dit terrein dienen reeds zowel bij de eerstvolgende kabinetsformatie besproken, als ook t.z.t. in de volksvertegenwoordiging behandeld te worden. D'66 zal hierbij een herschikking nastreven van departementale taken naar de 5 beleidsgebieden: bestuurlijke, sociaal-economische, ruimtelijke, sociaal culturele en internationale zaken.

Decentralisatie

De samenleving wordt steeds ingewikkelder. Onze belangrijkste uitgangspunten zijn dat het bestuur doorzichtig en controleerbaar moet zijn voor de burgers.

Daarom moeten zoveel mogelijk bestuurlijke verantwoordelijkheden naar zo laag mogelijke bestuurlijke niveaus worden gebracht, met bijbehorende financiën en zonder detaillistische voorwaarden voor besteding daarvan. Ook als er bezuinigd moet worden is dit de aangewezen weg, omdat op het laagste niveau de beste keuzes voor de besteding van schaars geld gemaakt kunnen worden.

Reorganisatie binnenlands bestuur

Er wordt al jaren zonder resultaat over dit onderwerp gepraat. De huidige regering heeft het er helemaal bij laten zitten. Wezenlijke uitgangspunten zijn:

1. Overzicht van de bestuursorganisatie voor de burger, die moet weten wie waarvoor verantwoordelijk is.
2. Besluiten moeten door democratisch gekozen organen worden genomen op een voor ieder controleerbare wijze. Het hoofddoel is het totstandbrengen van een democratisch, doorzichtig, doelmatig en bovenal menselijk bestuur. Daarom zullen de diverse beleidsvoornemens op het gebied van het binnenlands bestuur vanuit één geïntegreerd kader tot stand moeten komen. We denken dan aan de noodzakelijke samenhang tussen gemeentelijke herindelingen, gemeenschappelijke regelingen, financiële verhoudingen, functionele decentralisatie van rijkstaken en daarbij passende (her)indeling van provincies. Voor de regionale problematiek willen wij de samenwerking tussen gemeenten alle kansen geven, waarbij de organisatie van de samenwerking aan de genoemde uitgangspunten moet voldoen. D'66 wil de positie van direct gekozen organen (Gemeenteraad, Provinciale Staten) ten opzichte van de indirect gekozen en benoemde

organen (College van B&W, College van Gedeputeerde Staten, Burgemeester, Commissaris van de Koningin) versterken.

Wetgeving

De wetgeving is een zaak van 14 ministeries. Dat heeft geleid tot 14 afzonderlijke wetssystemen. Dit heeft weer geleid tot onnodige verschillen tussen de wetten, waardoor het geheel voor niemand is te overzien. Bovendien moet er minder en detail in wetgeving worden geregeld. Ter bevordering van eenduidige opbouw en systematiek van de wetten dient de inmiddels ter hand genomen harmonisatie krachtig te worden gestimuleerd. Deze moet ook leiden tot algemene criteria voor de vraag wanneer wetgeving nodig is. Veel wetgeving heeft een stroom nadere regels in Algemene Maatregelen van Bestuur en ministeriële regelingen tot gevolg. Deze zijn moeilijk controleerbaar, soms willekeurig en vaak onoverzichtelijk. Voorzover de nadere detaillering beslist nodig is, dient deze zoveel mogelijk een zaak te zijn van gemeenten en provincies, die hun eigen democratische controle mogelijkheden kennen.

II-d: Emancipatie

Emancipatie is een persoonlijk en maatschappelijk proces van verandering en groei, gericht op grotere keuzevrijheid voor mannen en vrouwen. Wij beschouwen de totstandkoming van een geëmancipeerde samenleving als essentieel. De overheid heeft in dit proces een stimulerende en voorwaardenscheppende taak. De overheidsmaatregelen moeten gericht zijn op een eerlijke verdeling tussen de beide sexen op het gebied van onderwijskansen, werk en deelname aan de besluitvorming. Hoewel het bij emancipatie om mensen gaat en dus gelijkelijk om vrouwen én mannen, heeft de vrouw maatschappelijk nog een zoveel ongunstiger startpositie, dat overheidsmaatregelen gericht op het opheffen van die achterstand hoge prioriteit moeten hebben.

Emancipatie en wetgeving

Er moet een *wet tegen de discriminatie naar sexe* komen. De uitvoering van deze wet dient in handen gelegd te worden van een commissie met verregaande bevoegdheden en met het recht om gevraagd en ongevraagd onderzoeken in te stellen en initiatieven te nemen. In het algemeen dient de wetgeving uit te gaan van het individu en niet van het gezin als eenheid. Wettelijk onderscheid naar geslacht dient te vervallen. In het bijzonder de sociale- en belastingwetten vragen bijstelling in die zin (zie ook IV-c). De Europese Richtlijn voor gelijke behandeling van mannen en vrouwen moet – inclusief de pensioenaanspraken – worden toegepast op de arbeidsvoorwaarden bij bedrijfsleven en overheid.

Organisatie van de emancipatie

Emancipatie is geen welzijnsvoorziening, maar betreft de hele samenleving. Het emancipatiebeleid behoort dan ook niet thuis onder de Minister van CRM. Het Directoraat-generaal voor emancipatie moet bij het Ministerie van Algemene Zaken of Sociale Zaken worden ondergebracht, als instrument voor een bewindspersoon voor Emancipatie-zaken (zie II-c) die het beleid coördineert en de bevoegdheid krijgt beleidsvoornemens van alle ministers te toetsen op emancipatie-effecten. Regionaal of plaatselijk moeten ombudslieden aangesteld kunnen worden, die op emancipatoir gebied een flexibel beleid moeten kunnen voeren en daar ook de instrumenten voor krijgen: consultatiebus, emancipatieafdeling op arbeidsbureau, emancipatiedienst op het gemeentehuis e.d. Daarbij dient er veel ruimte te zijn voor experimenten. Voor zich emanciperende vrijwilligersgroepen dienen middelen voor administratieve en/of organisatorische steun aangeboden te worden. Het emancipatiewerk dient voorlopig via een aparte Rijksbijdrageregeling te worden gefinancierd, terwijl ook voor landelijke experimenten op emancipatiegebied ruimte moet bestaan. Daarnaast dient er een centraal coördinatiepunt voor emancipatieonderzoek te komen, dat onderzoek moet stimuleren naar o.m. rolpatronen, beroepskeuze, arbeidsverdeling, deeltijdarbeid.

Voorlichting

Voorlichting, gericht op docenten, schooldekanen, beroepskeuzevoorlichters, maatschappelijk werkers, voorlichters en beleidsmedewerkers in de ruimste zin, over emancipatievraagstukken, sexerolpatronen en doorbreking daarvan, dient te worden gestimuleerd en gesteund. Door middel van voorlichting en informatie aan degenen die bij de media zijn betrokken, wordt er naar gestreefd het stereotype man/vrouwbeeld en de stereotype onderwerpskeuze die nog steeds door de media worden uitgestraald, om te buigen.

Tijdelijke voorkeursbehandeling

In die sectoren en op die niveaus van betaalde arbeid, waar een ernstige ondervetegenwoordiging van vrouwen blijkt, dient tijdelijk een voorkeursbehandeling voor vrouwen toegepast te worden. Hiertoe moet ook onderzoek verricht worden naar de noodzaak van het vaststellen van quota.

Algemene arbeidstijdverkortung

Op langere termijn dient een algemene arbeidstijdverkortung ingevoerd te worden, met gelijktijdige verlenging van de bedrijfstijd. Voortvarend onderzoek naar de vorm daarvan en naar de bijbehorende arbeidsomstandigheden, inclusief de positie van alleenstaanden, is noodzaak.

Arbeidsbemiddeling

Bemiddelaars van de arbeidsbureaus dienen getraind te worden in het wegnemen van de functie- en beroepscheiding naar geslacht bij bedrijven en werkzoekenden.

Werkloosheidsbestrijding

Werkloosheidsbestrijdingsprojecten van de overheid moeten vooral ook gericht worden op vrouwen en meisjes.

Cursussen

Voor mensen die op latere leeftijd hun (her)intrede doen op de arbeidsmarkt, dienen voldoende cursussen en trainingen voor her- en bijscholing voorhanden te zijn.

Onderwijs

In opleidingen voor onderwijsgevenden dient de doorbreking van rolpatronen in de maatschappij en het vak emancipatie de aandacht te krijgen. Projecten „roldoorbrekend onderwijs” dienen m.n. ook in het basisonderwijs een plaats te krijgen.

Vrijwilligerwerk

Vrijwilligers moeten meer gewaardeerd worden. Dit dient tot uiting te komen in medezeggenschap over de werksituatie en in onkostenvergoedingen. Als de vrijwilliger weer betaalde arbeid gaat verrichten dient zijn in niet betaalde arbeid opgedane ervaring mee te tellen als selectie criterium, bij promotie en in de bepaling van de salarishoogte.

Voorzieningen t.b.v. ouders

Er dienen meer materiële voorzieningen te komen voor al dan niet werkende (alleenstaande) ouders, zoals goede kinderopvangcentra en flexibeler openingstijden van instellingen en winkels. Gelijkschakeling van school- en vakantietijden, tussenschoolse opvang en continu-schooloroosters moeten worden bevorderd. Het belang van het kind mag hierbij natuurlijk niet uit het oog worden verloren.

Verlof voor beide ouders

Het moet voor beide ouders mogelijk worden ouderschapsverlof te krijgen bij geboorte van kinderen of ziekte van gezinsleden.

II-e: Justitie

Wetgeving en rechtspraak beïnvloeden in hoge mate de vrijheid en zekerheid van de mens. Wetgeving en rechtspraak kunnen bovendien solidariteit en menselijke gelijkwaardigheid bevorderen. In dit kader streven wij een aantal veranderingen in de bestaande wetgeving en tevens nieuwe wetgeving na.

Zedelijkheidswetgeving

De wet dient uit te gaan van de vrijheid van ieder mens op seksueel gebied. De huidige zedelijkheidswetgeving beoogt een beknotting van de seksuele vrijheid en dient geschrapt te worden. Wanneer er sprake is van schadeberokkenend gedrag, is dit gedrag al op grond van ande-

re bepalingen strafbaar.

Tijdelijke alimentatieplicht

Het recht op alimentatie en de plicht tot betaling ervan na echtscheiding berust op een vaak door het huwelijk ontstane economische afhankelijkheid van de ene partner t.o.v. de andere. Deze economische afhankelijkheid moet niet kunstmatig in stand gehouden worden, maar snel worden omgezet in economische zelfstandigheid. Het tempo daarvan hangt af van de leeftijd van de kinderen (als deze worden opgevoed door de alimentatiegerechtigde), van toekomstmogelijkheden en leeftijd van de alimentatiegerechtigde, en van de duur van het huwelijk. Wij streven naar een wettelijke *tijdelijke* alimentatieplicht, waarvan de duur gerelateerd is aan concrete factoren.

Stakingsrecht

Nederland heeft het Europees Sociaal Handvest krachtig, en daardoor is het recht op staking d.m.v. collectieve actie officieel erkend. Onjuist is echter dat er nog steeds een uitzondering wordt gemaakt voor o.a. ambtenaren. Ook voor deze grote groep werknemers dient het stakingsrecht snel geregeld te worden. Er is nog geen regeling voor de vraag wanneer er terecht danwel onterecht van het stakingsrecht gebruik gemaakt wordt. Het antwoord daarop moet in eerste instantie van de sociale- of contractspartners komen. Indien deze over zo'n stakingscode geen overeenstemming bereiken, zal de wetgever tot een stakingsregeling moeten komen, inclusief een gedragslijn t.a.v. werkwilligen.

Rechtspositie vreemdelingen

De rechtspositie van in Nederland verblijvende vreemdelingen vraagt versterking. Met name dienen afhankelijkheidsverblijfstitels te verdwijnen. Een verblijfsvergunning moet na 3 jaar omgezet kunnen worden in een vestigingsvergunning.

Het vluchtelingenbeleid dient te voldoen aan duidelijke criteria, zodat een consistent beleid gevoerd kan worden. De beroepsprocedures terzake dienen aanzienlijk te worden versneld. Werkgelegenheid, huisvesting en bevolkingsdichtheid beperken de Nederlandse opnamecapaciteit van vreemdelingen. In het algemeen staan wij daarom een restrictief toelatingsbeleid voor, met uitzondering van het beleid t.a.v.

- vluchtelingen
- buitenlandse pleegkinderen
- gezinsleden t.w. de partner en de minderjarige kinderen
- vreemdelingen die een beroep doen op onze gastvrijheid op grond van zeer dringende humanitaire redenen.

Rechtspositie minderjarigen

Ter versterking van de rechtspositie van minderjarigen, met name ook t.o.v. de verhoek met de opvoeder(s), dient het Burgerlijk Wetboek gewijzigd te worden. Dit in die zin, dat er voorwaarden geschapen moeten worden om de individuele ontplooiing van minderjarigen optimaal te waarborgen, gericht op het dragen van eigen verantwoordelijkheden. Uiteraard is de opvoeder hiervoor eerst verantwoordelijk. Maar naarmate de minderjarige meer in staat is zelf keuzes te maken, moet dat ook kunnen, vooral m.b.t. vervolgonderwijs, beroep, hulpverlening en (voor oudere minderjarigen) keuze van verblijfplaats. Een beperkte handelingsbekwaamheid van minderjarigen m.b.t. rechtshandelingen, dient wettelijk geregeld te worden. Ook in de financiële zelfstandigheid van de minderjarigen moet voorzien worden.

Consumentenrecht

Consumenten moeten zich via een snelle en eenvoudige rechtsgang tot de kantonrechter kunnen wenden. Vorderingen m.b.t. de levering van goederen of diensten ter waarde van een (geïndexeerd) maximum van f 3000,- moeten door het insturen van een eenvoudig formulier aanhangig gemaakt kunnen worden. Gerechtelijke behandeling moet ook 's avonds mogelijk zijn.

Rechtshulp

Rechtshulp is een sociaal grondrecht. De overheid dient te zorgen voor een uit de algemene middelen gefinancierd netwerk van gespreide en veelzijdige rechtshulp.

De hulp zal zowel preventief (voorlichting) als concreet moeten zijn. Experimenten met juridische zelfhulp moeten gestimuleerd worden. In geval van maatschappelijke ongelijkheid moet structurele hulp geboden kunnen worden. Hierbij is samenwerking tussen justitiële hulpverlening en andere eerstelijns-hulpverlening nodig. Daarnaast moet er een doorzichtig en snel doorverwijzingssysteem zijn naar de tweedelijnsrechtshulp, waarin de procesrechtelijke begeleiding kan worden gerealiseerd. Voor deze rechtsbijstand zal een eigen bijdrage naar draagkracht betaald moeten worden. De wetgever moet de inkomensgrens voor kosteloze of gedeeltelijk betaalde rechtshulp vaststellen. Ook in de tweedelijnsrechtshulp moeten desgewenst collectieve knelpunten en structurele problemen aangepakt kunnen worden.

Adoptie

Twee samenwonende personen moeten ook in aanmerking kunnen komen voor adoptie, onafhankelijk van hun burgerlijke staat en onafhankelijk van hun seksuele geaardheid. De bemiddeling bij buitenlandse adoptiekinderen dient te geschieden door daartoe van overheidswege erkende instanties. Adoptie van deze kinderen moet vooral gebeuren met het oog op het belang van het kind in nood.

II-f: Culturele minderheden

Binnen onze samenleving bevinden zich grotere groepen mensen van niet-Nederlandse afkomst. Tussen, maar ook binnen die groepen bestaan grote verschillen. Die verschillen daargelaten is er voor hen één zwaarwegend punt van overeenkomst met de Nederlandse ingezetenen: ze vormen een integrerend bestanddeel van de cultureel-pluriforme Nederlandse samenleving. Wij richten ons beleidsvoornemen op de opvatting dat iedere ingezetene een volwaardig lid is van de samenleving. Kunstmatige verdeeldheid naar herkomst wijzen wij af. Culturele verschillen zijn een waardevolle verrijking. Het bewaren van minderheidsculturen dient dan ook te worden gesteund en bevorderd. Erkend moet echter ook worden dat door de komst van vele migranten structurele problemen (zijn) ontstaan. Woning- en arbeidsmarkt staan onder extra druk. Maar daarbij hebben we te maken met een Nederlands probleem, niet met een „vreemdelingenprobleem”. Het op bovenstaande principes gegrondveste beleid dient zich verder te ontwikkelen en te verbeteren. Zulks uiteraard op basis van inspraak en zeggenschap. Tot nu toe werd het beleid vooral bepaald door Nederlandse belangen, hetgeen de minderheden frustreert en schade oplevert voor de samenleving. Om daaraan een halt toe te roepen, moet het beleid omgebogen worden volgens de volgende lijnen:

Verskil in rechtspositie

Tussen verschillende groepen ingezetenen bestaan grote verschillen in rechtspositie, deze moeten opgeheven worden (zie ook II-e).

Wijziging 1-novemberwet

De discriminerende bepalingen in de 1-novemberwet dienen gewijzigd of geschrapt te worden.

Zelforganisaties

Organisatorische activiteiten vanuit de minderheidsgroepen zelf, verdienen overheidssteun en moeten bij het beleid betrokken worden. Zowel op gemeentelijk, provinciaal als landelijk niveau.

Vreemdelingenwet

De vreemdelingenpolitie dient als instituut te verdwijnen.

Onafhankelijkheid

Elke burger heeft, ongeacht zijn herkomst, recht op economische, politieke en justitiële onafhankelijkheid.

Nationale adviesraad

Er moet een nationale adviesraad geïnstalleerd worden, die bestaande organen overkoepelt en gevraagd of onge-vraagd adviezen uitbrengt aan de regering. Inspraak en medezeggenschap moeten in dialoogvorm worden opgezet zoals bij het Molukse inspraakorgaan. Adviesorganen moeten ongemengd zijn en zich verzekerd weten van aansluiting bij personen die krachtens cultuur en gewoonterecht namens de betrokken gemeenschappen

kunnen spreken.

Wonen

Een onderzoek naar de woonwensen van de diverse minderheidsgroepen moet gestart worden. Gedwongen en tot isolement leidende spreiding van groepen, moet ook met het oog op multicultureel onderwijs en godsdienstbeleving vermeden worden (zie verder III: Wonen).

Onderwijs

Een onderzoek naar taalachterstanden en de opheffing daarvan moet snel begonnen worden. Pedagogische Academies moeten daar in hun programma rekening mee houden.

Arbeid

Actieve werving van buitenlandse arbeiders dient zoveel mogelijk achterwege te blijven. Achterstelling van buitenlandse werknemers, zowel in de werksfeer als bij werkloosheid, moet fel bestreden worden. (zie III: Werk, IV-Innovatie en VI: Ontwikkelingssamenwerking)

Voorlichting

Studie en voorlichting over de cultuur van in Nederland wonende minderheden dient op allerlei niveaus gestimuleerd te worden.

Illegale buitenlandse werknemers

Het verblijf in ons land van duizenden illegalen leidt tot onaanvaardbare toestanden. Het huidige beleid – voor zover aanwezig – faalt en is vaak inhumain. Wij pleiten voor een veel strenger vervolgen van werkgevers die illegalen in dienst hebben.

Mediabeleid

De moderne communicatietechnieken dienen te worden benut om het isolement, waarin velen zich bevinden, te doorbreken. Representanten van culturele minderheden dienen zoveel mogelijk te worden betrokken bij het samenstellen en presenteren van televisie- en radiouitzendingen.

II-g: Politie

Er is een fundamentele discussie gaande over taak en rol van de politie in onze samenleving. Binnen zowel als buiten de politiemacht dringt het besef door dat we af moeten van het geijkte recept van meer mankracht en meer middelen. Wij vinden dat de gemeenschap meer gebaat is bij betere, dan bij meer politie. Gebleken is immers dat „meer van hetzelfde” in de afgelopen 15 jaar de problemen niet kon oplossen.

Integratie in de lokale gemeenschap

In onze visie moet de oplossing voor de problemen gezocht worden in verkleining van de afstand politie-burger. Dat vraagt hervormingen. De politie moet sterk gedecentraliseerd worden. Het beleid moet in beginsel op gemeentelijk niveau inhoud krijgen en gecontroleerd worden. Ook de justitiële taak van de politie moet in de gemeenteraad besproken worden. Daarom moet het Openbaar Ministerie uit de besloten sfeer gehaald worden, waar het tot op heden in zit.

Interne democratisering

De politie moet zich ook intern aanpassen aan de lokale integratie. Dat betekent: democratisering, afbraak van overmatige hiërarchie en van te sterke specialisatie, open en flexibele organisatievormen. Het moet mogelijk zijn dat de individuele man/vrouw een enkele keer een beroep doet op gewetensnood.

Klachtenbehandeling

Sluitstuk van democratische controle op de politie moet een goede en van de politie onafhankelijke klachtenbehandeling zijn. Daarbij moet het gaan om opsporing van structurele tekorten en niet primair om het „straffen van schuldigen”. Daarbij is dan ook een stevige rechtspositie voor politiefunctionarissen van groot belang.

Opleiding en vorming

Een welzijnstaak voor de politie, gericht op oplossing van problemen, vraagt aanpassing van opleiding en vorming. Hulpverlening moet daarbij als gelijkwaardig gezien worden aan ordehandhaving en strafrechtelijke aanpak.

De organisatie van de politie

De herziening van de Politiewet moet geënt worden op

de hierboven geschetste uitgangspunten. Verdergaande centralisatie en schaalvergroting moeten worden afgewezen. Het streven moet gericht zijn op gemeentelijke korpsen. Op grond van een norm voor minimale korpsgrootte moeten kleinere gemeenten gecombineerd bediend worden, waarbij de democratische controle door de diverse gemeenteraden moet zijn gewaarborgd. In grotere gemeenten moeten korpsen op wijkniveau functioneren. Het huidige voor-ontwerp Politiewet laat niet de mogelijkheid tot functioneren op lokaal niveau en legt controle op zo'n hoog niveau, dat de democratische aspecten ervan verloren gaan. Dat wijzen wij af. Wel zien we in, dat het nodig kan zijn bepaalde specialistische diensten op regionaal of landelijk niveau ondersteunend werk te laten verrichten.

Ook dit mag zich dan echter niet aan democratische controle onttrekken.

II-h: Naar een informatiebeleid

Onze samenleving ontwikkelt zich van een industriële maatschappij naar een steeds meer op informatie gebaseerde samenleving. De privacy is een onderwerp dat al sinds 1971 terecht centraal staat. De laatste jaren is echter gebleken, dat informatiebeleid veel meer onderwerpen omvat dan alleen privacy. Een samenhangende informatie-economie moet worden ontwikkeld. Voor verlangde informatie zal een realistische prijs moeten worden betaald, maar door subsidies moet de overheid basisvoorzieningen, zoals bibliotheken, garanderen. De uitdaging van een nieuwe samenleving moet worden opgepakt.

Beleidsuitgangspunten

Het informatiebeleid moet zich toespitsen op o.m. openbaarheid, rechtsbescherming t.a.v. vertrouwelijke informatie, democratische controle op de informatiekkanalen, het voorkomen van monopolievorming, het beschermen van de rechten van minderheden, het scheppen van beroeps- en arbitragemogelijkheden en het verzekeren van de toegankelijkheid van de informatiekkanalen voor alle maatschappelijke groeperingen, zowel aan de verzend- als aan de ontvangstkant. Het informatiebeleid moet vorm krijgen in samenspel van overheid, wetenschap en techniek, bedrijfsleven en consument. Omdat deze sector groeiend is, dient het werkgelegenheidsbeleid op dit punt zorg te worden gegeven. Gedacht moet worden aan wetgeving (datanetten, auteursrecht, privacy), financiële hulp (onderzoek, innovatie) en snelle besluitvorming (bijv. over de toegang tot en exploitatie van nieuwe media).

Informatie en werkgelegenheid

De kwaliteit en kwantiteit van de werkgelegenheid op het informatieterrein moet in het werkgelegenheidsbeleid van de overheid veel aandacht krijgen. Over het totaal gezien is dit een duidelijk groeiende sector (vooral in de automatisering van informatiesystemen). Het zo goed mogelijk benutten van nieuwe mogelijkheden moet een hoge prioriteit hebben. Nauwe samenwerking is nodig tussen de overheid, de zgn. informatie-industrie en de onderzoeksector, terwijl al het mogelijke gedaan moet worden om ook de consument bij het invullen van het beleid te betrekken. De overheid moet bevorderen dat het bedrijfsleven op nieuwe ontwikkelingen tijdig kan inspelen (bijv. door voortvarend te beslissen wie een nieuw medium mag exploiteren en onder welke voorwaarden).

Informatie en macht

Geconcentreerd bezit van informatie is een instrument van macht. Nieuwe technische middelen enerzijds en toenemende ingewikkeldheid van organisaties anderzijds, leiden ertoe dat de neiging ontstaat steeds meer informatie centraal te gaan beheren. Dit dreigt te leiden tot ongewenste machtsconcentraties, ook bij de overheid zelf. Dezelfde technische middelen bieden evenwel ook mogelijkheden tot decentralisatie. Hier moeten politieke keuzes gemaakt worden. D'66 kiest in principe voor decentralisatie.

Organisatie van het informatiebeleid

Voorzover de overheid zich met informatiezaken bezig-

houdt gebeurt dat versnipperd over vele departementen en wetten. Dat betreft ook de informatieoverdracht door de overheid zelf. De opzet van een *samenhangend informatiebeleid* is een noodzakelijke voorwaarde voor het uitbouwen van een open samenleving en het bevorderen van het economisch- en maatschappelijk welzijn van zowel groepen als individuen. Het beleid dient gedecentraliseerd te zijn.

Bescherming van de privacy

Wij hechten veel waarde aan de bescherming van de privésfeer van de burger. Er moet snel een kaderwet komen, die, mede gelet op de technische ontwikkelingen, centraal of decentraal ingevuld kan worden. Regelingen zijn nodig t.a.v. openbare registers en gegevensbanken, recht van inzage, van afschrift en van wijziging van eigen persoonsgegevens, tegengaan van bepaalde koppelingen van gegevensbestanden en toezicht (inclusief behandeling van klachten) door een onafhankelijk lichaam, dat op democratische wijze samengesteld en gecontroleerd wordt.

P.T.T.

De toevloed van nieuwe technische mogelijkheden op informatieterrein stelt o.m. de vraag aan de orde of de monopoliepositie van de PTT onverkort gehandhaafd moet worden. Het moet worden tegengegaan, dat de beschikking over informatiebestanden in dezelfde handen raakt als het beheer van de informatiekkanalen. (zie ook

h.j. Economische Orde)

Informatie en onderwijs

Het onderwijs moet snel en beter gaan inspelen op het feit dat nieuwe informatietechnieken de wereld, waarin de leerlingen straks gaan functioneren, ingrijpend veranderen. Scholing, ook aan de onderwijsgeveenden, in het opsporen, vormgeven en gebruiken van informatie moet geïntegreerd worden in alle vormen van onderwijs, vooral ook in nascholingsprojecten en het tweede-kans-onderwijs. Alleen dan bestrijden wij de ongelijkheid van kansen die anders voortvloeit uit het verschil in vaardigheid bij gebruik van informatiekkanalen.

Nationale inventarisatie

Veel beeld- en geluidsmateriaal is door versnippering van archivering verloren gegaan, veel ook is voor de meeste mensen onbereikbaar, omdat er geen goed overzicht bestaat van nationaal totaal aanwezige informatie. Wij bepleiten daarom instelling van een *wettelijk depot* van Nederlandse publicaties, van een *ationale bibliografie* en van een nationaal *beeld- en geluidarchief*. Ook inventarisatie van alle in computergeheugens opgeslagen gegevensbestanden is vereist.

Internationaal informatiebeleid

Uitgangspunt bij internationale – waaronder Europese – samenwerking moet zijn, dat internationaal geregeld wordt wat landelijk niet goed te regelen is. Dat geldt bijv. voor besluiten over satellieten, bepaalde overdrachtstarieven, aspecten van privaatswetgeving en harmonisatie, zowel als uitbouw van de auteursrecht-wetgeving. Consequenties voor de Derde Wereld moeten worden onderzocht.

II-i Mediabeleid

Ten aanzien van alle media moet de overheid de grondwettelijke vrijheid van meningsuiting, de verscheidenheid van informatievoorziening en die van opinievorming waarborgen. Inzake de vrijheid van meningsuiting heeft de overheid een dubbele taak: waarborgen en realiseren; waarborgen van de uitingsmogelijkheden en bevorderen van de verspreiding ervan. Met de inhoudelijke kant van de media heeft de overheid principieel geen bemoeienis. (Zie hierover de SWB-nota „Landelijke en Regionale Omroep“.)

Televisie

Invoering van een *derde net* is nu zonder veel problemen mogelijk.

Dit derde net moet in handen komen van een stichting die ressorteert onder een „NOS nieuwe stijl“, die programma's afwisselt met reclameblokken. Zogenaamde „underwritten“ uitzendingen (gesponsorde programma's zonder sponsorinvloed op de inhoud) worden op dit net

toegestaan. De opbrengsten van dit derde net vormen dan met de omroepbijdragen, de reclame-inkomsten van het 1e en 2e net, en de „merchandisinginkomsten“ (opbrengsten uit de commerciële exploitatie van door de televisie populair geworden thema's, personen en onderwerpen of figuren), de financiering van de gehele omroep. Een nader te bepalen percentage van de totale opbrengsten moet gestort worden in een *productiefonds* voor kostbare, cultureel waardevolle programma's.

Het eigen Nederlands aandeel in de producties (vooral ook de dramatische) verdient drastische uitbreiding. (Zie ook de SWB-nota „Landelijke en Regionale Omroep“) Binnen het door ons voorgestane omroepbestel is geen ruimte voor verdeling van zendtijd op basis van het aantal abonnees van de omroepbladen.

Radio

De radiozendtijd behoeft niet persé in handen te blijven van omroeporganisaties met ook een televisie-machtiging. Het streven moet gericht zijn op *horizontale programmering* (dagelijks dezelfde programmatypes op dezelfde vaste tijden), als service aan de luisteraar, en op *zenderredacties* (voor Hilversum III en IV) die het programmapatroon centraal stellen.

Regionale radio en televisie

Een landelijke bedekking met regio-radio is van groot informatief belang. Deze dient niet-commercieel te zijn, maar kan wel reclameblokken bevatten waarvoor primair de niet-landelijke, regionale en lokale adverteerders in aanmerking komen. De financiering moet niet de verantwoordelijkheid zijn van de lagere overheid. Binnen het kader van de technische en financiële mogelijkheden staan wij positief tegenover het idee van regionale/lokale kabeltelevisie.

Koppeling met regio-radio mag geen automatisme zijn.

Organisatie

Wij zijn voorstanders van een gewijzigde structuur van de NOS.

Voor uitwerking van onze ideeën daarvan verwijzen wij naar ons Beleidsprogramma Hoofdstuk Media.

Pers

Er dient een Wet Persvoorzieningen tot stand te komen, waarin ook het Bedrijfsfonds voor de Pers moet worden ondergebracht. Dag-, nieuws- en opinieweekbladen en bepaalde tijdschriften, die een bijdrage leveren aan de veelvormigheid van het aanbod en die in financiële moeilijkheden verkeren, moeten in principe via het Bedrijfsfonds in aanmerking kunnen komen voor tijdelijke steun.

Op die manier kan ongewenste verschraling van het aanbod, monopolievorming en aantasting van de redactionele onafhankelijkheid worden voorkomen. Bij verdere uitgeversconcentraties moet angstvallig gewaakt worden voor behoud van het veelvormig aanbod.

Film

Een eigen *scenariocultuur* moet bevorderd worden door het, in samenwerking met het Fonds voor de Letteren uitwerken van een stelsel van gerichte opdrachten en evenredige beloningen.

Het bioscoop bedrijf moet in de gelegenheid worden gesteld, om via een bescheiden heffing op alle entreebewijzen, de produktie van Nederlandse films sterk te stimuleren.

Fotografie

Een goede wettelijke regeling m.b.t. het auteursrecht en vooral de controle daarop en de incasso daarvan heeft (ook sociaal) een hoge urgentie.

Geluidsdragers

Het veelvormig aanbod is op de markt van platen en cassettes goeddeels verdwenen. Herstel van het pluriforme aanbod in deze sector vraagt overheidsmaatregelen terzake van BTW, prijsbindingsafspraken, ratificatie van de Conventie van Rome, leenrecht op geluidsdragers, compenserende bestemmingsheffing op geluidscopiematerialen, effectiever justitieel optreden vervaardigers en verkopers van „witte platen“ (=diefstal van auteursrechten) en het scheppen van gunstiger financieringsmogelijkheden voor kleinschalige producenten van minderheidsrepertoires. Soortgelijke regels dienen ook te

geldend voor videobanden.

Het boek

Bindende prijsafspraken voor eenvormige produkten zijn strijdig met het consumentenbelang (zie IV: Economische Orde). Een uitzondering moet hierbij gemaakt worden voor veelvormige culturele media als het boek.

Loslaten van de prijsbinding betekent daarbij aanbodverschralling, telooorgang van verkooppunten en stijgende prijzen voor minderheidsboeken. Voor ons beleid t.a.v. het boek verwijzen wij naar de SWB-publicatie „Het (bedreigde) boek in de samenleving”, waarin de volgende beleidsuitgangspunten uitgewerkt zijn:

- handhaving verticale prijsbinding
- invoering leenrecht voor auteur (in de ruimste zin) en uitgever, binnen het kader van de auteurswet
- beter wettelijk kader voor een effectief reprorecht
- oprichting van een Fonds voor de Lezer ter medefinanciering (op refundbasis) van kwaliteitsboeken voor minder omvangrijke publiekssectoren
- garantiesubsidies voor assortimentshandhaving bij de detailhandel (garantie voor rente op in assortiment geïnvesteerd vermogen)
- samenwerkingsvormen bibliotheek-boekhandel
- meer formatieplaatsen bibliotheekwerk
- stichting Productiefonds Wetenschappelijke publicaties
- coördinatie van de Universitaire Pers

II-j: Kunsten

In de keuze tussen een kunstenaarsbeleid en een kunstbeleid, kiezen wij voor het laatste. Een kunstenaarsbeleid houdt zich voor alles bezig met de sociaal-economische positie van de kunstenaar. Deze dient echter als alle burgers onder het totale sociaal-economische beleid te vallen en in die zin geen uitzonderingspositie in te nemen.

Voor iedereen dient er één sociale inkomensverzekering te komen (Zie IV), het krappe kunstenbudget dient dan ook voor een beter kunstbeleid aangewend te worden.

Herverdeling

Het huidige kunstbeleid is verward in een patroon dat herscheppende kunsten bevoordeelt boven de scheppende. Dat is een gevolg van een rechtlijnige politiek, die werkgelegenheid bij de kunstinstituten centraal stelt en de kunstmatige tegenstelling herscheppende werknemers tegenover scheppende zelfstandigen aanscherpt. Juist als de rek uit het kunstenbudget is, verdient herverkaveling serieuze overweging. Er moet en kan meer gedaan worden met de huidige middelen.

Horizontale en verticale spreiding: decentralisatie

Samenwerking tussen beroeps- en amateurskunstenaars (niet alleen artistiek maar ook wat betreft hulpmiddelen e.d.) moet worden bevorderd. Spreiding en amateuristische kunstbeoefening zijn gediend met decentralisatie van het kunstbeleid. Vergroting van de provinciale en gemeentelijke autonomie mag evenwel niet betekenen dat kwetsbare en experimentele initiatieven daardoor in de knel komen: garanties daarvoor moeten ingebouwd worden.

Beleid

De budgettaire ruimte die kan ontstaan door betere kostenbewaking, jaarlijkse groei (hoe gering ook) en herverkaveling, dient geheel besteed te worden aan het inhalen van de achterstand van de scheppende kunsten. Instrument hiervoor dient de *Raamwet Fondsen Scheppende Kunsten* te zijn. Aan een actief opdrachtenbeleid geeft D'66 de voorkeur boven een statisch subsidiebeleid. Subsidievoorwaarden zijn daarvoor aangewezen. Daarmee kunnen zowel doublures als leemten in een aanbod voorkomen, als een groter Nederlands aandeel in de repertoires verzekerd worden. Zulks om de eigen identiteit te bevorderen en als bijproduct de inkomenspositie van onze eigen scheppende kunstenaars buiten direct bezwaar van de schatkist te stabiliseren. Dezelfde eis mag gesteld worden aan radio en televisie, vooral als daar het productiefonds tot stand is gekomen (Zie onder Media).

Financiering

De subsidiëring op jaarbasis laat vaak een verhoogde

uitgave-activiteit tegen het eind van het speeljaar zien. Wij geven bij kunstensubsidiëring dan ook de voorkeur aan een financieringssysteem in rekening courant, gekoppeld aan een verplichting tot „refund” in de – zeldzame – gevallen van gunstige eigen opbrengsten.

Het spreekt vanzelf dat betere spreiding en dus langere series hierin een gunstig element kunnen vormen. Alternatieve financieringsbronnen voor het kunstbeleid moeten gevonden worden in samenwerking met het Ministerie van Justitie: erkenning van leenrecht en betere regeling reprorecht (zie onder Media) en het uitvoering geven aan de Conventie van Rome, inzake de naburerechten van uitvoerende kunstenaars. Auteurs en kunstenaars moeten beschermd worden in hun economisch zwakke positie tegenover opdrachtgevers, door een wettelijke regeling van hun meest gangbare contracten met de exploitanten van hun werken, die veelal de media zijn.

Beeldende kunstenaars zouden gebaat zijn met het bindend maken van de zgn. 1%-regeling bij aanbesteding van openbare gebouwen en bij de controle op kunstzinnige besteding daarvan. De mogelijkheid van kunstensponsoring door het bedrijfsleven (hoe marginaal ook) verdient nader onderzoek. Met name speciale manifestaties en festivals kunnen hiervan – naar buitenlands voorbeeld – profiteren.

Kunstenonderwijs

Het kunstenunderwijs dient beter te gaan aansluiten op de terecht hoge eisen van de kunstinstellingen. Voor toelating tot die opleidingen dient daarom het Mammoetwet-getalscriterium verlaten en de drempel verhoogd te worden. Kunstenunderwijs moet gericht zijn op kwaliteit, niet op kwantiteit en mag in die zin elitair zijn. Immers, de beoefening van een artistiek beroep vereist eenzelfde professionaliteit en soms excellentie, die de samenleving ook van andere beroepen verwacht. Daarom dient men bij de toelating van deze opleidingen in de tweede cyclus van het voortgezet onderwijs zodanig te differentiëren, ook binnen de vakken, dat de opleiding relevant geacht kan worden voor de keuze van de kunstopleiding.

B.K.R.

De onder Sociale Zaken ressorterende Beeldende Kunstenaars Regeling is, hoe noodzakelijk op dit moment ook, een ongelukkige, frustrerende zaak. Aan het sociale principe ervan mag pas getornd worden als er een betere regeling in zicht is. Wij streven ook hier naar duidelijkheid in structuren en verantwoordelijkheden: in een kunstbeleid behoren geen vertroebelende sociale normen gehanteerd te worden, evenmin als andersom. In een kunstbeleid past wel een actief aankoop- en opdrachtenbeleid. Het geven van stipendia en reisbeurzen en het mogelijk maken van experimenten e.d.

Er dient een beter systeem te komen voor het verspreiden van BKR-werken, naar openbare gebouwen, bedrijven en particulieren. BKR-werken dienen in de kunstuitleen gebracht te worden, waarbij leners het recht van koop hebben.

Organisatie

Zie onder II-c, Organisatie Departementen.

Buitenland

Het kunstbeleid dient zich met meer zelfvertrouwen te richten op exportbevordering van scheppende en herscheppende kunst. Nederlandse diplomaten moeten beter voorbereid worden op hun promotionele taak t.a.v. met name eigentijdse kunst. Uitzending van tijdelijke culturele attachés uit de kunstwereld verdient aanbeveling. Met Vlaams België moet samenwerking gezocht worden. Het is een Europees belang de diversiteit van de culturen te handhaven, waarbij van Europees Parlement en E.G. gevraagd mag worden vooral de kwetsbare, kleinere culturen te steunen.

De nieuwe schaarsten

Na de betrekkelijke welvaartseuforie waarin de Nederlanders zich de laatste twintig jaar gekoesterd hebben, is vrij plotseling bij velen het besef doorgedrongen dat het daarbij ging om een welvaart op basis van potverteren om het afzagen van de dikke tak waarop we zo comfortabel zaten. De weinigen die reeds eerder waarschuwd dat er grenzen aan de groei zijn en dat we die gevaarlijk dicht naderden, bleven roependen in de op het oog zo groene weide. De tachtiger jaren zullen de lasten dragen van de periode zestig-zeventig, de nieuwe schaarsten dragen namen waarachter we kort geleden nog overvloed aannamen. Vooral door een achteruitgang van het concurrentievermogen van het bedrijfsleven is *werk* schaarser geworden. Door een zorgeloos en spijziek gebruik van natuurlijke bronnen, brachten we een schaarste aan *energie* dichterbij. Door onbekommerd te geloven in het oneindig incasseringsvermogen van aarde, lucht en water, werd een gezond *milieu* schaars. *Ruimte* is eigenlijk geen nieuwe schaarste, een klein land zijn we al heel lang, maar met de beschikbare ruimte sprongen we wel onnadenkend om. En ten slotte hebben we met zo weinig vooruitziende blik op veranderende sociale omstandigheden huizen gebouwd, dat nog steeds de meest kwetsbare medeburgers met de gruwel van de woningnood kampen. *Wonen* is dan ook een selectieve schaarste, die daardoor bovendien maatschappelijke tegenstellingen verscherpt. De politiek kan niet al die schaarsten opheffen, maar in elk geval wel doelbewust streven naar een betere verdeling en een zuiniger beheer, in het belang van deze en komende generaties. Wij geven daaraan de allerhoogste prioriteit.

III-a: De schaarste aan betaald werk

De officiële, geregistreerde werkloosheid in ons land bedraagt in het voorjaar '81 ruim 300.000 arbeidsplaatsen. Maar het feitelijke werkloosheidsprobleem is nog veel groter.

Zeer grote groepen ex-werknemers zitten tegen hun zin en tegen de bedoeling van die wetten in de AAW of WAO. Naar schatting zijn er daarnaast nog eens ruim 100.000 vrouwen die zouden willen werken, maar geen kans hebben op een baan. De komende jaren zal de beroepsbevolking bovendien jaarlijks met zo'n 40.000 manjaren toenemen, omdat meer nieuwe arbeidskrachten op de markt komen, dan er gepensioneerd uittraden. Juist de jeugdwerkloosheid zal daarom krachtig moeten worden bestreden. Naast een tekort aan werk is er dan bovendien nog een teveel aan kwalitatief weinig aanvaardbaar werk: zware fysieke arbeid, of arbeid die zo geestloos en uitzichtloos is, dat werknemers gedemotiveerd raken. Dat leidt dan weer tot onaanvaardbaar menselijk ongeluk en productiviteitsverlagend en geldverslindend ziekteverzuim. Ons beleid zal gericht zijn op het streven iedereen in onze samenleving zinvol te laten meedoen. Daartoe zal het beschikbare werk in de „formele sector” (zie hfdst. I) zo eerlijk mogelijk verdeeld moeten worden. Maar daarnaast zullen meer mensen de kans moeten krijgen tot zelfontplooiing in de „informele sector” (zie hfdst. I). In dit verband streeft D'66 naar gelijke kansen voor mannen en vrouwen op deelname aan alle sectoren en alle niveaus van betaalde arbeid en naar een gelijke verdeling van de overige taken in de samenleving. Daartoe dient het sociaal-economisch beleid in de komende jaren in het teken te staan van:

- Het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen door versterking van het bedrijfsleven (zie ook hfdst. IV onder Vernieuwend structuurbeleid).
- Het humaniseren van de arbeid
- Verdeling van het werk over mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, vooral door het invoeren van meer deeltijdbanen.
- Arbeidsplaatsen. Om te bezien hoeveel arbeidsplaatsen in de komende vier jaar moeten worden geschapen, gaan we uit van de volgende veronderstellingen:

Geregistreerde werkloosheid 1981	300.000
Netto groei beroepsbevolking	+ 160.000
Totaal:	460.000
Structurele arbeidsreserve	- 150.000
	310.000

Te creëren arbeidsplaatsen

Het is intussen een deel van de politieke cultuur geworden om „exact” aan te geven waar en wanneer deze arbeidsplaatsen tot stand zullen komen. D'66 is zich té bewust van de huidige economische onzekerheden om nu met beloften te komen. We willen wél aangeven wat we met de huidige kennis mogelijk en wenselijk achten op het gebied van scheppen en verdelen van werk. Via het in Hfdst. IV te schetsen sociaal-economisch beleid zouden er t/m 1985 40.000 banen in het bedrijfsleven bij moeten kunnen komen. Daarnaast kan via verhoging van het woningbouwprogramma de werkgelegenheid in de bouw met 30.000 toenemen. We doen ook een aantal voorstellen om het aantal onvervulde vacatures te verminderen. Op die manier kan een beperkt aantal mensen aan werk geholpen worden. De werkgelegenheid in de kwartaire sector (overheid en semi-collectieve sector) kan met maximaal 60.000 toenemen in de komende regeerperiode. Verdere groei lijkt daar niet mogelijk. De plm. 175.000 arbeidsplaatsen die we volgens deze berekening tekort komen kunnen alleen gevonden worden door te kiezen voor deeltijdarbeid hetgeen mede de beoogde verdeling van werk in de „informele sector” bevordert en het mensen mogelijk maakt werk in beide sectoren te combineren. Te stellen valt dat tot 1985 in de overheidssector plm. 200.000 deeltijdarbeidsplaatsen tot stand moeten komen door tijdens de formatie duidelijke afspraken te maken over het percentage in te voeren deeltijdarbeid per departement en door aan subsidies voor de semi-overheidsactiviteiten voorwaarden voor deeltijdarbeid te verbinden. Tegelijkertijd zou door afspraken binnen het „sociaal contract” (zie IV) het bedrijfsleven gebracht moeten worden tot het scheppen van plm. 200.000 deeltijdbanen. We hebben bewust hogere aantallen deeltijdbanen aangenomen dan volgens bovenstaande berekeningen nodig is, omdat door de grootscheepse creatie van deeltijdbanen weer nieuwe mensen zich op de arbeidsmarkt zullen aanbieden, en daarnaast gedeeltelijk arbeidsongeschikten zullen blijven werken. Bij deze berekening zijn we steeds uitgegaan van deeltijdbanen als halve banen. Wij vinden het echter van het grootste belang, dat er in de praktijk allerlei soorten deeltijdbanen ontstaan (van vier dagen tot één dag per week). Een flexibel aanbod van deeltijdbanen is ons inziens wenselijk en mogelijk. Wezenlijk voor deeltijdarbeid is dat zij wordt ingevoerd op alle niveaus, in alle sectoren en in dezelfde mate voor mannen en vrouwen. Qua rechtspositie en loopbaanmogelijkheden moeten deeltijdwerkers gelijke rechten hebben als voltijd werkers.

III-b: De energieschaarste

De westerse economie en onze huidige levensstijl zijn nog steeds gebaseerd op de achterhaalde veronderstelling van onbeperkte beschikbaarheid van goedkope energie. Daartegenover staat de nu langzamerhand in bredere kringen doordringende realiteit van de schaarste en eindigheid van energiebronnen die kunnen worden aangeboord zonder ernstige gevolgen voor milieu en maatschappij. In Nederland is het energieprobleem lang verdoezeld en door grote groepen zelfs weggewuifd, door de beschikbaarheid van aardgas. Mede daardoor bevinden we ons in de situatie dat acute tekorten en abrupte wijzigingen in het voorzieningspatroon van energie zouden kunnen leiden tot ernstige maatschappelijke schade. Bovendien is de gehele energiesituatie vol onzekerheden. Zowel t.a.v. de feitelijke voorraden winbare fossiele brandstoffen, als t.a.v. de prijsontwikkeling daarvan, waarin veel externe effecten (de explosieve situatie in het Midden Oosten b.v.) een overgrote rol spelen.

Door een te conservatief beleid en te weinig geloof in de kracht van innovatie zijn we achtergebleven in de ontwikkeling van alternatieve energiebronnen, zodat we de mogelijkheden hiervan nog onvoldoende hebben verkend. En de grootst mogelijke onzekerheid bestaat er dan tenslotte over de gevolgen voor het milieu en voor onze veiligheid, over vooral het gebruik van kernenergie. We willen het energiebeleid daarom baseren op de volgende overwegingen.

- Het meeste effect voor het op peil houden van onze energievoorziening kan bereikt worden door een doelgericht en strak beleid van energiebesparing.
- Voor de komende 25 jaar blijven olie en gas onze belangrijkste energiebronnen.
- Daarnaast is er, mits onder goede milieucondities, een toenemende inzet van steenkool mogelijk. Vanwege de diverse aan kernenergie verbonden problemen wordt, zolang daarvoor geen verantwoorde oplossing in zicht is, kernenergie door ons als onaanvaardbaar beschouwd.
- Eveneens kunnen op middellange termijn resultaten verwacht worden van alternatieve energiebronnen, die in het kader van het „Vernieuwend structuurbeleid” voortvarend ontwikkeld moeten worden.

Besparing

Uitgangspunt van ons beleid zal voor de komende jaren de bezuiniging op energie moeten zijn. Daarbij streven wij naar het handhaven of verminderen van het huidige niveau van energieconsumptie gedurende de komende 20 jaar. We gaan er hierbij van uit dat de huidige groei van de vraag naar energie zal worden afgeremd door de stijgende prijzen en, mede als gevolg daarvan, het ontwikkelen van nieuwe besparingstechnieken.

De industrie zal hierbij een bijdrage moeten leveren door toepassing- en fabricage van producten, die minder energie intensief zijn als ook door toepassing van energie-armere productieprocessen.

Het bewuste zuinigheidsbeleid zal vorm dienen te krijgen in de tarieven, in een bewustmakingsproces o.m. door proef- en demonstratieprojecten t.a.v. de toepassing van passieve zonne-energie en door energie-informatieve etikettering, verdere bevordering van isolatie en van de toepassing van warmtekraftkoppeling, en door een daadwerkelijk uit te voeren verschuiving van particulier naar openbaar vervoer. Wij zijn van mening dat deze doelstelling te combineren valt met de door ons verwachte economische groei van ca. 1½% (zie hoofdstuk IV). Bij een voldoende actief besparingsbeleid en een daaraan gerelateerd investeringsbeleid en het ontwikkelen van alternatieve energiebronnen. De besparing met betrekking tot het energieverbruik zien we als taakstellend. De overheid zal ook zelf het voorbeeld moeten geven.

Alternatieve energiebronnen

Vooral indien prioriteit wordt gegeven aan het ontwikkelen van goede opslagmethoden kan van zgn. stromingsenergie (niet oprakende bronnen als zon, wind, waterkracht) en aardwarmte, e.d. op de langere duur een betekenisvolle bijdrage aan de energievoorziening worden verwacht. De reeds aanwezige mogelijkheden moeten met voortvarendheid worden toegepast. Industriële warmte/kracht koppeling moet op korte termijn op zo ruim mogelijke schaal worden gerealiseerd.

Olie en gas

De in Nederlandse bodem aanwezige hoeveelheid aardgas moet in een langzamer tempo gewonnen worden. In dit streven past ook import van aardgas. Grootverbruikers zullen daarbij moeten overschakelen op de schone verbranding of vergassing van steenkolen.

Steenkool

Met kracht moet de ontwikkeling op gang worden gebracht van nieuwe processen voor de schone overslag en verbranding van steenkool.

Kernenergie

De aan de toepassing van kernenergie verbonden problemen zijn nog verre van opgelost. Niet alleen Harrisburg doet weldenkende mensen grote vraagtekens zetten bij de veiligheid er van. Weinig is bekend van de

effecten op langere termijn van de zgn. „lagere stralingsdoses”, waaraan werkers in en de omwonenden van kerncentrales blootstaan. Voor verwerking en opslag van radioactief afval zijn nog geen deugdelijke oplossingen aangedragen.

Verspreiding van splijtbaar materiaal, zowel als vergroting van het proliferatiegevaar door verspreiding van kennis over en beschikbaarheid van gevoelige technologie, ook naar landen met weinig democratische en al even weinig vredelievende doelstellingen, blijkt moeilijk tegen te houden.

(zie hoofdstuk VI „Niet verspreiding”). Harde bescherming van de kwetsbare centrales kan leiden tot het afglijden naar een politie-staat. Dat alles in overweging genomen, zijn wij van mening dat voor Nederland aan verdere toepassing van kernenergie en uitbreiding daarvan niet gedacht kan worden. Ook op Europees gebied moeten we onze buurlanden in de ruimste zin tot de grootst mogelijke terughoudendheid trachten te bewegen. Op grond van het feit dat voor het thans geproduceerde afval geen afdoende oplossing bestaat, daarbij in overweging nemend dat D'66 de huidige opwerkingscontracten met Cogema en BNFC afkeurt, dienen de bestaande kernenergiecentrales te Borssele en Dodewaard zo spoedig mogelijk stil gelegd te worden. D'66 zal in de BMD als haar mening uitdragen dat de kerncentrales gesloten dienen te blijven, tenzij er voor de aan deze centrales verbonden afval- en veiligheidsproblematiek toereikende oplossingen te vinden zouden zijn.

Met betrekking tot de kosten van sluiting dient een objectieve kostenafweging te worden ontworpen op macro-economische grondslag, waarbij alle relevante factoren, zoals de bestaande overcapaciteit in de electriciteitssector evenals de lange-termijn opslag van afval, de kosten van amoveren en de kosten verbonden aan de opwerkingscontracten worden meegenomen.

De kosten van sluiting dienen voor rekening van de nationale overheid te worden gebracht, evenals de gevolgen van lopende contracten, die op basis van kernenergie zijn afgesloten.

De aan het gebruik van plutonium verbonden gevaren en te grote onzekerheden t.a.v. de „haalbaarheid” van snelle kweekreactoren zijn zodanig dat Nederland van verdere medewerking aan de ontwikkeling van snelle reactoren en van opwerking dient af te zien. Nederland moet er naar streven dat de opwerkingsfabrieken in Capla Hague en Windscale onder controle van het IAEA komen. Verrijkt uranium kan vanuit Almelo naar onze opvatting alleen uitgevoerd worden naar landen die het „Non-proliferatieverdrag” en het „Verdrag van Londen” ondertekend hebben (zie hoofdstuk VI). De betekenis van kernfusie als eventuele toekomstige optie op de lange termijn zal uit voortgezet onderzoek, waarin ook Nederland actief moet blijven, dienen te blijken.

III-c: Het schaarse gezonde milieu

Doelstellingen

„Het milieu” is een ingeburgerde term geworden. Maar dat wil allerminst zeggen dat het nu wel goed komt met het milieu. Integendeel: alleen al op het punt van milieuhygiëne – het „schoon” maken van bodem, water en lucht – zijn de bedreigingen nog steeds veelvuldig. En dat is nog maar een deel van het totale probleem. Want het gaat ons om milieubeheer in ruime zin: heel wat meer dan zuiveringstechnieken en misschien een hekje om het laatste groene plekje, heel wat meer dan correcties aan de rand van het economisch gebeuren. Milieubeheer en natuur- en landschapsbescherming omvatten volgens D'66 gezamenlijk de cardinale taak van het leefbaar maken en houden van de wereld om ons heen.

Daarbij gelden drie doelstellingen:

- het waarborgen van een goede leefomgevingskwaliteit, als voorwaarde voor ieders individuele gezondheid en welzijn;
- verantwoordelijkheid voor het instandhouden van ecosystemen, natuurgebieden en landschappelijke waarden, niet alleen vanwege ons aller belang daarbij maar ook uit respect voor de omgeving als waarde in zich-

zelf;
– het veiligstellen van de kans op menswaardig overleven ook voor toekomstige generaties.

Vanuit deze doelstellingen heeft de zorg om en de zorg voor het milieu steeds als een groene draad door de beleidsbepaling D'66 gelopen; het is nu meer dan ooit geboden die lijn met kracht door te zetten. Want onder de druk van de problemen van vandaag taant de bereidheid om mooie woorden voor het milieu ook in daden om te zetten. D'66 wil die bereidheid hoog houden, omdat een verantwoord milieubeleid niet alleen telt als het voor de wind gaat maar een voortdurende noodzaak is.

Milieubeheer is investeren in de toekomst, ook in economisch opzicht: milieu- en landschapsaantasting nu, komt ons straks duur te staan, met op de rekening naast onherstelbare schade en verlies een hoge post voor dan onvermijdelijke maatregelen om te redden wat er te redden valt.

Effectief milieubeleid vergt het toetsen van alle activiteiten – ook die van de overheid zelf – op hun gevolgen voor de omgeving. Dat geeft een breed scala aan beleidspunten op velerlei gebied, variërend van binnensteden tot natuurgebieden, van consumentengedrag tot industriebeleid. Te veel om hier allemaal te noemen!

Steeds is het uitgangspunt: de noodzaak om de bewakende en bijsturende functies van het milieubeheer tot zijn recht te laten komen op alle terreinen van overheidsbeleid. D'66 stelt die noodzaak centraal.

Milieu en werkgelegenheid

Het overheidsbeleid moet niet uitgaan van een schijntegenstelling „milieu of werkgelegenheid” maar gericht zijn op werk in en ten behoeve van een schoon milieu en een veilige en leefbare omgeving.

Milieu en industriebeleid

Het vernieuwend structuurbeleid (zie hfdst. IV) zal gericht dienen te zijn op selectie van hoogwaardige schone specialismen, waarbij de overheid met name de „milieu-industrie” – die moet inspelen op de markt voor schone processen, zuiveringsmethoden, recycling etc. – moet stimuleren.

De vervuiler betaalt

Er moet een algemeen milieuschadefonds komen voor vergoedingen aan door vervuiling gedupeerden. Het principe „de vervuiler betaalt” moet blijven gelden als een grondslag voor heffingen ter medefinanciering van milieumaatregelen, naast een behoorlijke bijdrage uit de algemene middelen. Dit principe houdt ook in: geen doorberekening van milieukosten in de prijscompensatie.

Geen onevenredige risico's

Milieu- en gezondheidsbescherming, veiligheid en arbeidsomstandigheden moeten beter op elkaar worden afgestemd. Daarbij gelden productieprocessen en producten pas als aanvaardbaar wanneer het ontbreken van onevenredige risico's of schadelijke effecten aannemelijk is gemaakt.

Zuinigheid

Het beleid moet gericht zijn op doeltreffend en zo spaarzaam mogelijk omgaan met energie, grondstoffen en delfstoffen, drink- en industriewater.

Oppervlaktedelfstoffen

Er moet een landelijk plan komen voor beperking van winning van oppervlaktedelfstoffen (zand, grind, mergel) tot de minst kwetsbare gebieden, in samenhang met terugdringing van het verbruik door hergebruik en productie van alternatieve materialen (havenslib, vliegass van centrales).

Afvalverwerking

Eerste doel van het afvalbeleid is terugdringen van verspilling en voorkomen dat afval ontstaat. Daarvoor is o.a. nodig: tegengaan van wegwerpartikelen en overtollige verpakkingen, opnieuw invoeren van statiegeld, inzamelen van glasverpakking, gebruik van kringlooppapier, een langere levensduur van duurzame consumptiegoederen (met steun voor reparatiebedrijven, zie ook hfdst. IV), allerlei vormen van hergebruik, sterke uitbouw van recyclingsmogelijkheden en warmtebenutting bij afvalverbranding. Stedelijk afval moet zo min mogelijk gestort worden, chemisch afval helemaal niet. Het ont-

staan en de verwerking van *chemisch afval* dienen geregistreerd te worden en onder streng toezicht te staan. Niet-verwerkbaar chemisch afval moet onder een preventief beleid vallen er op gericht dat processen waarbij dit afval ontstaat gewijzigd of stopgezet worden. Ook wanneer het economisch (nog) niet interessant is moet terugwinning van herwinbare stoffen ter hand genomen worden.

Bodemverontreiniging

De vele meldingen van bodemverontreiniging door chemische stoffen maken een actieplan plus extra financiële middelen voor het schoonmaken van de verontreinigde bodem noodzakelijk. Strikte bescherming van bodem en grondwater, onder meer door snelle totstandkoming en uitvoering van een wet bodembescherming, is geboden om nieuwe ellende te voorkomen. Er moet een toelatingsbeleid voor milieuvreemde chemische stoffen komen, schadelijke bestrijdingsmiddelen en onnodige additieven moeten worden teruggedrongen.

Oppervlaktewater

Al het kwalitatieve waterbeheer moet een zaak van milieubeleid zijn. Verontreiniging van het oppervlaktewater moet consequent tegengegaan worden, o.a. door strenge lozingsvoorschriften, preventieve zuivering, versnelde bouw van zuiveringsinstallaties met derde trap, en fosfaatloze wasmiddelen.

Luchtverontreiniging

Ook de luchtverontreiniging vereist dringend maatregelen: bijsturing van verontreinigende activiteiten (industrie, energie, verkeer); voorschriften voor zuivering volgens „best bestaande technieken” en het ontwikkelen en verplicht stellen van schonere processen; snel terugdringen van de zwaveldioxydeverontreiniging tot onder het plafond van 500.000 ton/jaar, verdere verlaging van het maximum zwavelgehalte voor brandstoffen; voorrang voor het ontwikkelen van schone kolentechnologie en betere verbrandingstechnieken; koleninzet en omschakeling van gas op olie alleen met toepassing van maximale reinigingstechniek; tegengaan van spuitbussen met schadelijke drijfgassen.

Geluidhinder

Alle geluidhinder, ook die van vliegtuigen, dient onder de Geluidhinderwet te vallen. Bij burger- en militaire luchthavens moeten vluchtschema's, aantal vliegbewegingen en toelating van het soort vliegtuigen aangepast worden aan de geluidhindereisen. Alle natuurgebieden dienen als stiltegebieden actief beschermd worden. Auto's, apparaten etc. moeten aan strengere geluidsvoorschriften gaan voldoen. De uit een oogpunt van energiebesparing gewenste isolatie in de bouw dient gecombineerd te worden met geluidisolatie.

Ruimtelijke ordening, landbouw

Zorgvuldig omgevingsbeheer vraagt om precieze afstemming van het R.O.-beleid en het landbouwbeleid op het milieubeleid (zie III-d en IV-g).

Behoud kostbare gebieden

D'66 wijst verdere aantasting van waardevolle, onvervangbare gebieden af. Het gaat daarbij onder meer om: Markermeer (geen inpoldering tot Markerwaard), Naardermeer, Oosterschelde (lieft open – minstens grootste opening in de dam, zorgvuldig beheer), Waddengebied en Eems-Dollardgebied (wettelijke vastlegging onverkorte bescherming, geen gas- of olieboringen, geen inpolderingen), Veluwe (beheer als één gebied), plateau van Margraten (geen afgraving voor mergelwinning), Biesbos, Lauwersmeer (geen militair oefenterrein).

Milieu en verkeer

Het totaalbeleid voor verkeer en vervoer dient milieuvriendelijk te zijn (zie hfdst. III-c, De schaarse ruimte).

Milieu en energie

Het energiebeleid moet worden afgestemd op de draagkracht van het milieu (zie hfdst. III-c, De energieschaarste).

Bestuur en wetgeving

Op het punt van bestuur en wetgeving vinden wij onder meer:

– Er moet gestreefd worden naar één versterkt Ministerie van Milieuzaken en Volksgezondheid, dat de pri-

maire verantwoordelijkheid zal dragen. Diverse milieutaken die nu onder andere departementen vallen, moeten naar dit ministerie worden overgeheveld, zoals bijv. kwalitatief waterbeheer en natuur- en landschapsbescherming; het laatste op voorwaarde dat beheer en beleid in één hand zullen zijn.

- Het is noodzakelijk dat op alle terreinen van overheidsbeleid het milieubeheer tot zijn recht komt door toetsing, bewaking en vooral bijsturing van activiteiten. Daartoe moeten de coördinerende bevoegdheden van de minister van Milieuzaken en Volksgezondheid zodanig worden versterkt dat ze reële inhoud krijgen.

Voor wat de beleidsinstrumenten betreft wil D'66 onder meer:

- milieu-effectrapportage voor alle potentiële aantastingen van natuur, milieu en landschap, met onafhankelijke toetsing;
- sanering van het vergunningstelsel tot één „milieuvergunning”
- overkoepeling van gemeentelijke en provinciale milieuplannen door een gecoördineerd landelijk milieuplan;
- verbetering van de nalevingscontrole;
- versterking van hinderwetbeleid en sanering van miliehinderlijke bedrijven.

Betrokkenheid van de burger bij het milieubeleid brengt voor ons onder meer met zich mee: mogelijkheid van inspraak in een vroeg voorbereidend stadium van de besluitvorming; ruime beroepsmogelijkheid, gekoppeld aan sterke vereenvoudiging en versnelling van beroepsprocedures; meer mogelijkheden voor de consument (beleid in samenwerking met een bewust consumentengedrag), o.a. door informatieve etikettering en bevorderen verkrijgbaarheid van milieuvriendelijke producten; versterking van milieu-educatie in de ruimste zin, zowel als van gericht vakonderwijs en onderzoek op het gebied van milieubeheer.

Internationaal milieubeleid

Milieu-aantasting stoort zich niet aan grenzen – dus moet milieubeheer ook internationaal meetellen. Zie daarvoor het Europees Programma. Enkele belangrijke onderdelen van het milieubeleid in internationaal verband zijn: instemming met de World Conservation Strategy; rekening houden met ecologische criteria bij ontwikkelingsprojecten; een beheersplan voor de Noordzee en krachtig bestrijden van zeeverontreiniging; geen dumping in of verbranding op zee van schadelijk afval; tegengaan van illegale olielozingen; preventie en rampenorganisatie m.b.t. tanker-ongelukken; terugdringing van lozingen via rivieren; tijdiger uitwerking in het nationale beleid van verplichtingen uit EG-milieurichtlijnen; prioriteit voor uitvoering van de Rijnverdragen in eigen land; het instellen van internationale autoriteiten voor kwalitatief waterbeheer; aanwijzing van beschermde Europese natuurgebieden; betere regelingen voor grensgebieden, met harmonisatie van inspraak, milieu-effectrapportage en vestigingsvoorschriften.

III-d: De schaarse ruimte

In een klein land met een hoge bevolkingsdichtheid is de ordening van het gebruik van de beperkte ruimte een levensbelang. De daarbij onvermijdelijke belangenconflicten moeten door weloverwogen keuzes worden opgelost. Dit moet gebeuren op basis van democratische procedures: duidelijk, openbaar, controleerbaar. Alleen een r.o.-beleid dat milieuvriendelijk is en zuinig omspringt met open ruimte (zie III-c), dat gericht is op energiebesparing (zie III-h) en de eisen die een optimaal gebruik van het openbaar vervoer stelt (bereikbaarheid!), kan de burgers goede ontplooiingsmogelijkheden bieden, en heeft toekomstwaarde. Het huidige beleid terzake voldoet geenszins aan de eisen en het dient dan ook omgebogen te worden via een nieuwe (echte) *verstedelingsnota*, inclusief het scheppen en/of versterken van de instrumenten om de beleidsombuigingen ook te kunnen realiseren. Hoofdpunten van deze nota zullen moeten zijn:

- Concentratie en integratie van wonen, werken en

voorzieningen. Dit komt het voorzieningenpeil ten goede en maakt reisafstanden korter. Bovendien worden hierdoor de mogelijkheden voor ouders met huishoudelijke en verzorgende taken om werk thuis en buitenshuis te combineren vergroot. Tegelijkertijd worden het langzaam verkeer en het openbaar vervoer bevorderd, waardoor het ruimtevretend en milieubelastend particulier vervoer wordt teruggedrongen.

- Herstel van de steden. Voorkeur voor verdichten boven uitbreiden van het stedelijk gebied. Liever kleine uitbreidingsplannen aansluitend op het bestaande stadsgebied, dan nieuwe grote bouwlocaties; bouwen in hogere dichtheden dan nu in het algemeen het geval is.
- Tegengaan van suburbanisatie en terugdringen van de overloop, aangezien die teveel ruimte, energie en geld kosten en zeer ongunstige sociale effecten met zich meebrengen.
- De ontwikkeling van Almere en Lelystad als nieuwe steden op nieuw land, zal voorlopig nog een zekere overloop rechtvaardigen. Binnen het vernieuwend structuurbeleid (zie IV) dient er ook naar gestreefd te worden, deze nieuwe steden passende eigen werkgelegenheid te geven.
- Hoge prioriteit voor stadsvernieuwing, waarbij aantrekkelijk en in hoge dichtheden gebouwd dient te worden.
- Handhaving en vergroting van het eigen voorzieningenniveau in kleine steden en dorpen. Dit mag geen aanleiding zijn voor nieuwe suburbanisatie.
- Zorgvuldige inrichting van stedelijke randzones, als buffers tussen bebouwde kom en landelijk gebied.
- Versterking van de historische structuur van binnensteden, door aanwijzing van beschermde stadsgezichten en een ruimer monumentenbeleid.

R.O.-Procedures

In het huidige r.o.-beleid zijn er teveel regels, waarbij teveel instanties betrokken zijn. Er is weinig coördinatie en de procedures zijn te lang. Daardoor is het beleid niet helder en ineffectief en wordt veel creativiteit in de kiem gesmoord. Er is een overvloed aan ontoereikende, verkeerde of zelfs niet gebruikte instrumenten en herbezinning en reorganisatie zijn dan ook dringend geboden. Dit geldt vooral voor het ruimtelijk beleid ten aanzien van de volkshuisvesting.

Schaarse ruimte en vervoer

Verkeer en vervoer van personen en goederen zijn mede bepalend voor de welvaart van het land en de individuele vrijheid van de bewoners. Een goed vervoersbeleid moet dit voordeel afwegen tegen de nadelen als ruimtebeslag, energieverbruik en milieubelasting. Wij menen dat de conclusie daaruit is, dat er prioriteit gegeven dient te worden aan de minst belastende transportmiddelen; openbaar vervoer en langzaam verkeer.

Dat vergt de volgende maatregelen:

- Grote terughoudendheid inzake aanleg van nieuwe snelwegen.
- Onaantrekkelijk maken van lang parkeren in de binnensteden.
- Afremmen van het overmatig autogebruik door indirecte wegenbelasting als heffing op motorbrandstof bij gelijktijdige vermindering van de heffing op de auto, met nader uit te werken compensatieregelingen voor het beroepsvervoer.
- Bevordering van het langzaam verkeer, door aanleg van fietspaden in en buiten de steden, oversteekplaatzen, voetgangers- en fietstunnels en dergelijke.
- Verbeteren openbaar vervoer door:
 - het oplossen van knelpunten en aanleggen nieuwe voorzieningen.
 - stimuleren OV-gebruik in woon-werkverkeer;
 - de uitbreiding van de mogelijkheden tot het meemenen van de fiets (als belangrijk verlengstuk van de openbare vervoersmogelijkheden) in treinen en streekbussen;
 - het stimuleren en financieren door centrale overheid van doorstromingsmaatregelen voor tram- en busverkeer, Public-Relations-faciliteiten bij stations en

veilige fiets- en looproutes naar stations en tenslotte door organisatorische, tarifaire en wettelijke aanpassingen van het taxivervoer.

- In de steden, moet behalve op doorgaande routes, het langzaam verkeer erkend worden als verkeerssoort met de meeste/eerste rechten. Dit moet tot uitdrukking komen in bijv. routing, verkeerslichtafstelling, voorrangregeling, etc. Dit kan middels het landelijke beleid worden bevorderd.
- Een beleid ten aanzien van het goederenvervoer sterk mede bepaald door het economische belang ervan. Een dergelijk beleid moet zijn gebaseerd op het voeren van een sturend beleid dat, ook in Europees verband, een duidelijke samenhang vertoont tussen de verschillende vervoerstakken. Voorts moet gezorgd worden voor gelijke basisvoorwaarden waaronder de verschillende vervoerstakken kunnen functioneren (beloningssystemen, financiering en doorberekening infrastructuur). D'66 wil ook met aanloopsubsidies het gecombineerd vervoer stimuleren.
- Voorts is er dringend behoefte aan een nationaal (zee) havenbeleid ter voorkoming van maatschappelijke verspilling; uitbreiding van de massagoedoverslagmogelijkheden in de IJmond wijst D'66 af, maar wel dient het sluiszencomplex in het Noordzeekanaal te worden verbeterd.

Verkeersveiligheid

De onveiligheid van het verkeer is een permanente bedreiging voor iedereen en daarnaast ook nog een negatieve economische factor van belang. Vergroting van de verkeersveiligheid dient dus een continue beleidsprioriteit te blijven. Instrumenten voor dit beleid zijn voortdurende verkeerseducatie, periodieke autokeuring, scheiding van verkeerssoorten en dus grotere veiligheid voor het langzaam verkeer, en een snelheidsregime dat niet dogmatisch is, maar effectief aangepast aan plaatselijke situaties.

Vaarwegen

Stimulering van het vervoer te water heeft ook consequenties voor het vaarwegenbeleid. De Nederlandse vaarwegen hebben niet alleen een vervoersfunctie, maar ook een recreatieve, terwijl hun belang voor de waterhuishouding onschatbaar is. Het beleid moet dan ook op deze drievoudige functie afgestemd worden. Vaarwegenbeleid is een onderdeel van de ruimtelijke ordening. Zo dient voorkomen te worden dat min of meer in onbruik geraakte waterverbindingen onbevaarbaar gemaakt worden door aanleg van lage, vaste bruggen, zodat heropening ervan in het kader van een vernieuwend vaarwegenbeleid geblokkeerd raakt. Met name in Brabant en Limburg moet de verbetering van vaarwegen kordaat ter hand genomen worden. Gezocht moet ook worden naar een snelle oplossing van de problemen op de scheepvaartverbindingen tussen de grote steden. Het tekort aan ligplaatsen met bijbehorende voorzieningen is zowel voor de beroeps- als voor de recreatieve vaart groot. Het beleid dient hierin te voorzien. Het vervoer over water van gevaarlijke stoffen neemt nog steeds toe, een hieraan aangepaste wetgeving blijft uit, het risico is onaanvaardbaar geworden. Binnen het milieubeleid (zie III-c) moet wetsherziening hier snel ter hand genomen worden.

Schaarse grond

Grond is schaars, beheersing van de grondprijzen is noodzakelijk om te voorkomen dat alleen de financieel meest draagkrachtigen nog grond in handen krijgen. Het door de Tweede Kamer aangenomen wetsontwerp Agrarisch Grondverkeer is hiertoe ontoereikend, omdat ontduiking mogelijk blijft. Er zal slechts sprake kunnen zijn van een werkelijke beheersing, als er geen directe band tussen verkoper en koper van de grond bestaat. Om dat te bereiken zullen vrijkomende gronden door een onafhankelijke instantie moeten worden toegewezen. Voorrang zal daarbij verleend moeten worden aan die landbouwbedrijven, die voor hun voortbestaan vrijkomende grond het dringendst nodig hebben. Zowel toewijzingsgronden als prijsvaststelling dienen te berusten op objectieve en controleerbare normen. Bij onteigening

van gronden dient de prijs bepaald te worden op basis van de vervangingswaarde. D.w.z. de prijs die geldt voor vergelijkbare grond elders, met dezelfde gebruiksmogelijkheden. Bedoelde interventie-instantie dient aan deskundige en democratische eisen te voldoen. Soortgelijke interventie achten wij onnodig bij de verkoop van niet-landbouwgronden. Wel is ook daar prijsbeheersing gewenst, vooral voor gronden binnen de bebouwde kom, die de gemeenten willen verwerven. We denken hierbij eveneens aan prijsvaststelling op basis van vervangingswaarde. De onteigeningswet zal in die zin gewijzigd moeten worden. Ook zal de vereenvoudiging van de onteigeningsprocedure hierbij moeten worden geregeld, terwille van de uitvoerbaarheid van het ruimtelijk orderingsbeleid.

Erfpacht

Harmonisatie van het gemeentelijk gronduitgiftebeleid is van groot belang. In de meeste gevallen zal erfpacht de voorkeur moeten hebben boven verkoop. De voordelen van erfpacht moeten nog vergroot worden door tenminste regionale afstemming van gemeentelijke erfpachtvoorwaarden. Onze voorkeur gaat uit naar de zgn. „eeuwigdurende erfpacht” in plaats van de nu nog vaak voor beperkte tijd aangegane overeenkomsten. Tussentijdse beëindiging van erfpachtovereenkomsten, voor wettig vastgestelde bestemmingswijziging moet altijd aan de gemeenten voorbehouden blijven, waartegen de plicht van de gemeenten dient te staan om bij beëindiging schadevergoeding te betalen voor de op de grond aanwezige opstallen.

Raamwet erfpachtvoorwaarden

In een nieuwe Raamwet Erfpacht dienen de volgende spelregels vastgelegd te worden:

- duur erfpacht (onbeperkt als regel)
- opstalvergoeding bij beëindiging door de gemeente
- vaststellen periodieke herziening
- regeling afkoop erfpachtcanon
- overige vergoedingen bij beëindiging
- geschillenregeling

Daarnaast dient de wet regels te stellen die oneigenlijk gebruik van erfpachtovereenkomsten (het opnemen van oneigenlijke voorwaarden), onmogelijk maken.

Monumentenzorg

Herstel en bescherming van de nog overgebleven historische bebouwing en stedenbouwkundige structuren die het meest toegankelijke nationale cultuurbezit vormen is niet alleen van essentieel belang om de stads- en dorpskernen kleinschalig en voor de bewoners aantrekkelijk te houden maar is ook economisch belangrijk i.v.m. toerisme.

Hierbij is niet alleen een rijksbeleid, maar ook een gemeente- en provinciaal beleid aan de orde. Dit leidt er o.a. toe, dat D'66 de fiscale aftrekmogelijkheden van onderhoudskosten voor rijksmonumenten ook wil bieden voor door de gemeente of provincie aangewezen monumenten.

III-e: De schaarste aan woningen

Iedereen vanaf 18 jaar heeft recht op zelfstandige woonruimte. Een behoorlijke woning vormt voor iedereen een eerste levensbehoefte. Nederland kent een onaanvaardbare, selectieve woningnood: voor de meest kwetsbaren, de minst draagkrachtigen en de jongeren zijn er onvoldoende woningen. Het beleid zal daarom gericht moeten worden op effectieve bestrijding van die woningnood en verbetering van de woonomgeving.

Democratisch beheer

Wij staan een democratisering van het woningbeheer voor, door invoering van verschillende vormen van bewonerszelfbestuur. Een uitwerking daarvan vindt u in Hoofdstuk II onder Democratisering.

Afgestemd bouwprogramma

Er moet gestreefd worden naar verhoging van het bouwprogramma over een periode van ongeveer 5 jaar met 20.000 nieuwe woningen of een gelijkwaardig aantal te verbeteren woningen. Het bouwprogramma dient zich te richten op de tekorten in de woningvoorraad en deze tekorten terug te dringen. Dat betekent: extra inspanning

gen in de grote bevolkingscentra, meer bejaardenwoningen en woningen voor alleenstaanden, gehandicapten, onvolledige gezinnen en personen of groepen met bijzondere woonbehoeften. Bijzondere woonvormen (woonschepen, woonwagens) behoren daarbij aanvaard te worden. De eigen creativiteit in het wonen moet bevorderd worden, evenals experimenten die gericht zijn op een grotere variatie in woonvormen en woonmilieu.

Stadsvernieuwing

In het beleid dient stadsvernieuwing voorrang te krijgen (zie ook III-d). In steden en dorpen moet de verscheidenheid van functies behouden of hersteld worden. De woonruimte behoort gerealiseerd te worden in een milieu dat wonen in de stad weer aantrekkelijk maakt (zgn. „wervend woonmilieu”). Verbetering van de gebouwde omgeving dient gepaard te gaan met verbetering van de sociale voorzieningen ter plaatse. Omzetting van niet meer gebruikte bedrijfsruimte in woonruimte dient gestimuleerd te worden, onttrekking van woonruimte tegengegaan. Reeds onttrokken woonruimte dient zoveel mogelijk in de woonsfeer teruggebracht te worden. Bij stadsvernieuwing moet woningverlies zoveel mogelijk voorkomen worden, door bouwverdichting en opvullen van open gaten. Er dient spoedig een *Wet op de stadsvernieuwing* ingevoerd te worden, waarin decentralisatie en inspraak centraal staan. De gemeenten moeten binnen een gedecentraliseerd beleid financieel en organisatorisch in staat gesteld worden om zelf, tezamen met bewoners en andere belanghebbenden stadsvernieuwingsplannen op te stellen en uit te voeren. Op gemeentelijk niveau moet beslist worden over de keuze verbetering of vervanging en over het verbeteringspeil van woningen, bedrijfsruimten e.d. Invoering van een verplichting tot bevolkingsinspraak bij de beleidsvoorbereiding van stadsvernieuwingsplannen, is vereist. Wijkbewoners moeten daarbij het recht en de middelen krijgen om zich daarin te laten bijstaan door onafhankelijke deskundigen.

Woningbouwfinanciering

De financiering dient veiliggesteld te worden en zoveel mogelijk te geschieden door pensioenfondsen en andere beleggers. Deze moeten daartoe gestimuleerd worden door garanties voor een maatschappelijk en economisch verantwoorde exploitatie (zie ook IV onder Pensioenplan D'66). Aanvullende financiering met rijksleningen behoort zonnodig mogelijk te blijven.

Bouwkosten

De subsidieafhankelijkheid in de woningbouw moet beperkt worden, om stagnatie in de nieuw- en vernieuwbouw door geldgebrek bij de overheid te voorkomen. De kostenstijging moet teruggedrongen worden tot onder de stijging van de huurprijzen, door:

- verlaging van de BTW (tot een bepaalde stichtingskostengrens) van 18 naar 4%;
- onderzoek naar, en voortvarende toepassing van kostenbesparende bouwmethoden;
- intensief grondgebruik;
- uitvoering van sobere nieuwbouw- en renovatieplannen, waarbij een deel van de voorzieningen eventueel gespreid over een aantal jaren, (door de bewoners) aangebracht of verbeterd kan worden;
- beperking minder urgente eisen in de voorschriften;
- financiering van huur- en koopwoningen met aangepaste leningen, waardoor de (aanvangs)kosten lager zullen zijn (bijv. waardevaste leningen, langere looptijd, rente-egalisatie).

Woonlasten

Woonkwaliteit en woonkosten moeten duidelijker in de huren tot uiting komen. De jaarlijkse trendmatige huurverhoging dient gelijk te zijn aan het inflatiepercentage. Versnelling van de huurharmonisatie is onvermijdelijk. De woonlasten zullen hierdoor verhoogd worden, hetgeen d.m.v. individuele huursubsidies alleen volledig gecompenseerd kan worden voor huurders met minimuminkomens. De doorstroming van huurders met een relatief hoog inkomen in goedkope woningen zal moeten worden aangemoedigd door invoering van een huurdersheffing.

Het huidige systeem van hypotheekrenteaftrek voor eigenaar-bewoners, zal geheel of gedeeltelijk vervangen moeten worden door een systeem van individuele woonsubsidies. Daartoe zal de volledige renteaftrek in ieder geval beperkt worden tot hypotheek van maximaal f 300.000,-. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen woningen op erfpacht en woningen op eigen grond. Boven deze grens, die bevroren blijft, zal alleen de rente verminderd met het inflatiepercentage aftrekbaar zijn. Per saldo zullen deze maatregelen voor de middeninkomens een gelijkblijvend en voor de lagere inkomens een gunstig effect hebben, zodat voor deze groepen een reële keuze tussen huren en kopen behouden blijft, of verkregen wordt. Om verwaarlozing en/of „zwart” werk tegen te gaan, moeten bepaalde onderhoudskosten voor eigenaar-bewoners weer fiscaal aftrekbaar worden, zij het dan met een beperkte herwaardering van het huurwaarde-forfait.

Woningtoewijzingsbeleid

De gemeenten dienen een woonruimtebeleid te voeren, dat de beschikbare en nieuw te bouwen woonruimte beter verdeelt en gelijke kansen biedt aan alle woningzoekenden. Met name moet de achterstand weggewonnen worden voor grote en kleine huishoudens, jongeren, bejaarden, etnische minderheden, gehandicapten, woongroepen en alternatieve samenlevingsvormen. Het woonruimtebeleid van de gemeenten binnen één regionale woningmarkt behoort gecoördineerd te worden. Spoedig moet een Leegstandswet tot stand komen, die de positieve functie van het kraken overneemt; door deze wet krijgen de gemeenten een effectief vorderingsinstrument. Zolang deze wet niet in werking is, kan kraken aanvaardbaar zijn, als dit het gemeentelijk toewijzingsbeleid niet doorkruist. Tevens behoort voor bijzondere gevallen (sloopwoningen, onverkochte koopwoningen) en voor kamerbewoning, tijdelijke verhuur met een beperkte huurbescherming mogelijk te zijn. Woningssplitsing dient eveneens wettelijk geregeld te worden, om ongewenste onttrekking van huurwoningen aan de distributiesfeer te kunnen voorkomen.

Sociaal-economisch beleid

Ontplooiing?

Menselijke ontplooiing is voor D'66 een sleutelwoord. Dat de mens een groot deel van z'n leven werkend doorbrengt, betekent niet dat wij niet kritisch staan tegenover de centrale rol van de betaalde arbeid in onze samenleving. Blijft staan, dat er voldoende werk moet zijn, dat voldoende ontplooiingsmogelijkheden biedt. Op het ogenblik is daar geen sprake van en bij ongewijzigd beleid zal de toekomst er wat dat betreft nog somberder uitzien.

Niet alleen is er de grote en groeiende werkloosheid, bovendien is de kwaliteit van de arbeid op veel gebieden verslechterd, door verregaande arbeidsverdeling en door schaalvergroting van de productieprocessen. Het sociaal-economisch beleid zal er de komende jaren dan ook primair op gericht moeten zijn, *voldoende volwaardige arbeidsplaatsen te scheppen*. Maar de speelruimte voor zo'n beleid is gering. Het mag niet leiden tot verdere aantasting van het milieu of de ruimtelijke ordening. De energiesituatie dwingt bovendien tot zeer selectieve stimulering van het productieproces. En tenslotte hebben we te maken met de internationale economische ontwikkelingen, waarop Nederland nauwelijks invloed kan uitoefenen, maar die wel in hoge mate onze situatie beïnvloeden. Deze maken het onmogelijk om tussen nu en 1985 de tenminste benodigde 300.000 „voldedige arbeidsplaatsen te realiseren. Daarom en omdat wij van mening zijn dat het werk in de „informele sector” niet uitsluitend ten laste mag komen van bepaalde groepen burgers (vrouwen, jongeren, arbeidsongeschikten) en het bovendien mogelijkheden tot zelfontplooiing biedt, streven wij naar een eerlijker verdeling van alle beschikbare werk (zowel in de formele als in de informele sector). Het gaat daarbij om (gelijke) verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid en (gelijke) kansen op zelfontplooiing.

Een samenhangend beleid

Om Nederland selectief te herindustrialiseren en tegelijkertijd tot een eerlijke en efficiënte verdeling van het werk te komen zijn ingrijpende maatregelen op tal van beleidsterreinen noodzakelijk.

Voor het herstel van onze industrie is zowel een globaal kostenmatigend beleid als een gericht, vernieuwend structuurbeleid nodig. Dit beleid kan alleen gerealiseerd worden als een meerjarige inkomensmatiging plaatsvindt en daarom is het des te meer nodig, dat de bestaande inkomensverdeling kritisch wordt doorgelicht en veranderd. Om er voor te zorgen, dat de schaarse arbeidsplaatsen ook daadwerkelijk worden bezet dient er een arbeidsmarktbeleid ontwikkeld te worden om de aansluiting op de arbeidsmarkt te verbeteren. Natuurlijk moeten er ook allerlei maatregelen genomen worden om het werk te verdelen.

Reorganisatie van de sociale voorzieningen, renovatie van het fiscaal beleid, landbouw en consumentenbeleid komen in dit hoofdstuk vanzelfsprekend ook aan de orde en wij besluiten met een beschouwing over de economische orde zoals wij die zien.

IV-a: Het globale kostenmatigende beleid

Wanneer er de komende jaren niet opnieuw belangrijke internationale verstoringen optreden, zal de groei van ons nationale inkomen ca. 1½% kunnen bedragen. Deze geringe groei zal gerealiseerd moeten worden door:

- via investeringen van bedrijfsleven en overheid, nieuwe en betere werkgelegenheid te scheppen;
- op grote schaal energie te besparen;
- de woningvoorraad te verbeteren en uit te breiden.

Noodzakelijke voorwaarde voor vergroting van de investeringen van het bedrijfsleven, is een duurzame verhoging van de rendementen. Die verbetering kan optreden wanneer een *meerjarige minlijn* voor de loon- en salariscomponent van het nationale inkomen wordt gerealiseerd en daarnaast de collectieve lastendruk wordt

gestabiliseerd. Ook is het wenselijk de omvang van het financieringstekort omlaag te brengen.

Ingrijpende en voor niemand aangename maatregelen zijn dan helaas onontkoombaar om de toekomst niet nog veel onaangener te maken.

Binnen de in dit programma gehanteerde veronderstellingen *kan voor geen enkele inkomenscategorie handhaving van de koopkracht gegarandeerd worden*. Wel willen wij ernaar streven de werkelijke minima zoveel mogelijk te ontzien. Bij de inkomensbeheersing dient waar mogelijk het principe gehanteerd te worden dat de sterkste vogels de grootste veren moeten laten. Het spreekt vanzelf dat wij daarbij voor een aantal inkomensgroepen een verkleining van de verschillen blijven nastreven, waarbij vooral ook gelet zal moeten worden op het uitwissen van zaken als het nog steeds bestaande sociale en economische beloningsverschil tussen „witte” en „blauwe” boorden.

Beheersing van de inkomens in het bedrijfsleven.

Wij hebben een absolute voorkeur voor de democratische beheersing van lonen en salarissen in nauwe aanspraak met het bedrijfsleven.

De regering dient daartoe in overleg te treden met het georganiseerde bedrijfsleven, om gezamenlijk te komen tot een *sociaal contract*.

In zo'n contract moeten afspraken gemaakt worden over de in alle opzichten gewenste ontwikkeling van inkomens en prijzen, de realisering van investeringen, en het arbeidsplaatsenbeleid (zie ook hoofdstuk III: Nieuwe Schaarsten: arbeid), waaronder het scheppen van deeltijdbanen en een beleid gericht op arbeidstijdverkortings bij overheid en bedrijfsleven, begrepen dient te zijn.

Eerst als de onmogelijkheid van het afsluiten van een sociaal contract klaarblijkelijk is, zal de regering gerechtigd zijn zelfstandig in de inkomensontwikkeling bij het bedrijfsleven in te grijpen. Ook t.a.v. de ambtenaren en overige trendvolgers dient zij in dat geval een eigen beleid te voeren.

In principe zijn wij voorstander van het systeem van automatische prijscompensatie. De praktische effecten van dit systeem dienen echter binnen het arbeidsvoorwaardenbeleid te worden afgewogen tegen de gevolgen voor de werkgelegenheid.

Dat zou er dan toe kunnen leiden dat incidenteel de prijscompensatie gedeeltelijk wordt vervangen door lastenverlichtende maatregelen.

Het is in elk geval noodzakelijk om kostenveranderingen die per saldo uit het buitenland op ons afkomen, niet langer op de bedrijven af te wentelen. Dat betekent correctie achteraf van de loonvorming inzake ruilvoetontwikkelingen. Bij deze correctie dienen de prijsverhogingen van het geëxporteerde aardgas, die op zichzelf tot een ruilvoetverbetering leiden maar die niet aan het bedrijfsleven ten goede komen, buiten beschouwing gelaten te worden.

Beheersing van de inkomens in de collectieve sector.

Weliswaar zal inkomensmatiging in het bedrijfsleven door de verschillende koppelingsmechanismen automatisch leiden tot een zekere beperking van de via de collectieve sector uitbetaalde inkomens: maar omdat de trendbepalende groep inkomensstrekkers (loontrekkenden in het bedrijfsleven) nu al kleiner is dan de trendvolgende groep (ambtenaren, trendvolgers en sociale-uitkeringstrekkers), ontstaat het effect van de vallende dominanten: kleine inkomensverbeteringen in het bedrijfsleven hebben zeer grote consequenties voor de collectieve uitgaven.

Vervanging trendsysteem voor inkomensbepaling trendvolgers bij voorkeur door CAO's

Het gaat ons daarbij om een beter beheersinstrument dan het huidige. Hoewel dit bezuinigingen zou kunnen opleveren, is dat niet primair de bedoeling van deze maatregel. Het streven dient te blijven, dat een globaal evenwicht in arbeidsbeloningen voor vergelijkbare functies bij overheid en bedrijfsleven bereikt wordt. De regering dient dit onderwerp in te brengen bij onderhandelingen over een *sociaal contract* (zie hierboven).

Handhaving bestaande netto-netto-koppeling tussen sociale

uitkeringen en overige inkomens

Wel moet verder onderzocht worden of er in de sociale wetten niet onbedoelde elementen zijn geslopen.

Intensivering van het beleid gericht op beperking van het totale volume van de sociale verzekeringen.

Ook hierbij gaat het niet om vermindering van de sociale zekerheid, wel b.v. om het scheppen van werkgelegenheid, humanisering van werk, en beperking van oneigenlijk gebruik, door werkgevers zowel als werknemers, zodat het aantal mensen dat een beroep moet doen op de sociale verzekering zoveel mogelijk wordt teruggebracht. (Zie ook onder IV-f onder arbeidsmarkt beleid en aansluiting vraag en aanbod).

Verhoging van efficiency en effectiviteit in de overheidssector

Vergroting van de productiviteit van de publieke sector, door ontwikkeling van nieuwe producten en processen, als speerpunt van het vernieuwend structuurbeleid (zie IV-d).

Inflatiebestrijding via prijsbeleid en monetair beleid

Een laag inflatiepercentage kan het concurrentievermogen van de bedrijven verbeteren. Maar inflatiebestrijding is geen doel op zich: het moet uiteindelijk de werkgelegenheid ten goede komen. Daarom moet het beleid van De Nederlandse Bank kritisch op de werkgelegenheidseffecten getoetst worden.

IV-b: Een redelijker inkomensverdeling

Wij gaan uit van de realiteit dat er de komende jaren geen ruimte zal zijn voor algehele inkomensverbetering, dat – zoals gezegd – herstel van onze economie offers van iedereen vraagt.

Het accepteren van de minlijn is alleen aanvaardbaar bij een rechtvaardiger inkomensverdeling dan de huidige, zowel wat betreft primaire als secundaire arbeidsvoorwaarden (incl. pensioenrechten). Om daartoe te komen moeten alle inkomensverhoudingen getoetst worden aan een systeem van functiewaardering, zeer in het bijzonder ook t.a.v. het verschil tussen ambtelijke en niet-ambtelijke functies en de beloning daarvan. Wij zijn wel van mening dat inkomensverschillen gerechtvaardigd kunnen zijn, maar dan wanneer ze gebaseerd zijn op verschillen van offers in tijd en/of inspanningen en/of (on)gunstiger omstandigheden.

Ook kunnen verschillen op grond van aanleg en opleiding gerechtvaardigd zijn, maar dan alleen wanneer zulks voor een goede werking van de arbeidsmarkt noodzakelijk is. Verschillen, voortvloeiende uit tradities, relaties en macht (dus ook die tussen man en vrouw) zijn onaanvaardbaar.

Mannen en vrouwen behoren een individueel recht te verkrijgen op arbeidsinkomens en uitkeringen. Maatregelen moeten daartoe worden getroffen tot gelijkberechtiging van mannen en vrouwen in de sociale voorzieningen en de pensioenen (ook ingeval van niet-traditionele samenlevingsvormen). Indien hierdoor onbillijkheden ontstaan in de inkomensverhoudingen (bijv. dubbele inkomens in één samenlevingsvorm), dienen deze door belastingsmaatregelen te worden tegengegaan, waarbij het streven naar individualisering in de fiscale wetgeving als principe gehandhaafd blijft. Deze geïntegreerde visie op een geëmancipeerd inkomensbeleid zal in de komende kabinetsperiode nader uitgewerkt dienen te worden. De inkomenspolitiek die ons voor ogen staat, is onuitvoerbaar zonder *openbaarheid van alle inkomens*. Belangrijk onderdeel van de door ons voorgestane politiek ter zake, is het toonbeleid. Wij menen dat alle in de toekomst af te sluiten CAO's (ook degene die – zie hiervoor – in de plaats dienen te komen van het huidige trendvolgerssysteem) beoordeeld dienen te worden door een nieuw te vormen en door de regering de benoemen *College van Rijksbemiddelaars Nieuwe Stijl*, dat alle CAO's toets aan de hiervoor genoemde normen van rechtvaardiger inkomensverdeling. CAO's die een negatieve bijdrage leveren tot rationalisering van de inkomensverdeling, kunnen door dit College dan onverbindend verklaard worden. Wij willen voor dit nieuwe inkomensbeleid de term *begeleide inkomenspolitiek* intro-

duceren.

IV-c: Renovatie van het fiscaal beleid.

Wij zijn van mening, dat loon- en inkomstenbelasting nauwelijks een rol zullen kunnen spelen bij het inkomensverdelingsbeleid, aangezien verhoging van de progressie alleen zal leiden tot vergrote afwentelings- en ontduikingsmechanismen.

Wel dienen die mechanismen beteugeld te worden door beperking van fiscale aftrekposten met een consumptief karakter (in de ruimste zin). Zo dit mocht leiden tot sterk verhoogde belastingopbrengsten, dient verlaging van de tarieven overwogen te worden. Heffing van inkomstenbelasting dient zoveel mogelijk inflatieneutraal te zijn. Plannen in de richting zoals voorgesteld door prof. Hofstra verdienen daarom serieuze heroverweging, zowel voor wat betreft de „privé” als ondernemings-sfeer. In principe zijn wij voorstander van vermogenswinstbelasting. De redelijkheid vergt dan dat ook vermogensverliezen daarbij betrokken worden. Rationalisering van de belastingheffing kan tot niet onaanzienlijke besparingen leiden.

IV-d: Sociale zekerheid

Wij zijn van mening dat de nu in ons land naast elkaar bestaande pensioenstelsels dringend herziening behoeven, om zeer grote ongelijkheden weg te nemen. Daarnaast dient het stelsel van sociale verzekeringen gereorganiseerd te worden, met als uitgangspunten: een groter besef van persoonlijke verantwoordelijkheid bij de verzekerden, meer aandacht voor emancipatoire uitgangspunten, een billijker verdeling van rechten en lasten, een scherpere kostenbeheersing, en administratieve vereenvoudigingen. Hierdoor zal tevens misbruik of oneigenlijk gebruik kunnen worden tegengegaan. De volgende maatregelen moeten daarvoor genomen worden:

Voorbereiding pensioenplan D'66

Dit plan voorziet in een wettelijke regeling voor waarde- of welvaartsvast pensioen, naast de AOW, waaraan ook zelfstandigen kunnen deelnemen. De hoogte van de pensioenuitkeringen zal d.m.v. een puntensysteem worden gekoppeld aan de individueel betaalde premies, zonder de huidige mogelijkheid van inkomensoverheveling van b.v. laag naar hoog. De koopkrachthandhaving vindt plaats via door de overheid voor dit doel uit te geven of te garanderen waarde- of welvaartsvaste leningen. Deze zullen in de eerste plaats dienen voor financiering van de volkshuisvesting. (zie hoofdstuk III-e: Woningbouw-financiering).

Noodwet behoud pensioenaanspraken

Vooruitlopend op realisering van dit plan moet snel een noodwet ingevoerd worden, die de uitholling van opgebouwde pensioenaanspraken door inflatie, bij verandering van werkkring, werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en na pensionering, beperkt. De Pensioeninstellingen dienen bij wet (zoals de initiatiefwet van onze Tweede kamer fractie voorstelt) verplicht te worden de beleggingsopbrengst van de pensioen spaargelden aan te wenden voor deze inflatiecorrectie.

Noodwet minimumpensioen

Eveneens dient met bekwame spoed een noodwet tot stand te komen, die een vloer legt in de particuliere pensioenvoorzieningen, op basis van een minimumpremie, zonder de mogelijkheid van inkomensoverheveling.

Ziektekostenverzekeringsplan D'66

Dit plan is gericht op de totstandkoming van één verplichte volksverzekering, waarin AWBZ en Ziekenfondswet opgaan. Premieheffing zal naar inkomens plaatsvinden. Het onderscheid tussen fonds- en particuliere patiënten verdwijnt. De uitvoering zal geschieden door daartoe, op bepaalde voorwaarden, toegelaten verzekeringsinstellingen, waartussen men een vrije keuze zal hebben.

Voorbereiding van één inkomensdervingsverzekering

De bestaande wetten inzake ziekte, arbeidsongeschiktheid en werkloosheid, dienen samengevoegd te worden tot één sociale inkomensverzekering met regionale uitvoeringsorganen. In principe dient daarbij de verzeke-

ringplicht tot basisniveau gehandhaafd te blijven, met daarnaast de mogelijkheid van vrijwillige verzekering daarboven. Nader moet bezien worden in hoeverre deze opzet toepasbaar is voor de werkloosheidsvoorziening. Uiteindelijk moeten de uitkeringsrechten voor zelfstandigen en werknemers gelijk getrokken worden. In een overgangperiode dient het maximum verplicht verzekerd inkomen in de bestaande werknemersverzekeringen hiertoe bevroren te worden. Bestaande uitkeringen mogen niet worden aangetast.

Wijziging kinderbijslagregeling

De „gezinssubsidie” per kind dient afhankelijk te worden van de leeftijd en niet van het rangnummer in het gezin.

Arbeidsintensieve bedrijven

Er dient een onderzoek verricht te worden naar een nieuwe heffingsgrondslag, waardoor voor arbeidsintensieve bedrijven verlichting van sociale lasten gerealiseerd zal kunnen worden.

Vereenvoudigde aanslagen

Premies voor de volksverzekeringen moeten op een neutrale wijze opgenomen worden in de tarieven van loon-, inkomsten-, en bedrijfsbelastingen. (Zie ook onder IV-c).

IV-e: Een gericht, vernieuwend structuurbeleid

Onze welvaart is voor meer dan 50% afhankelijk van import. Zowel in prijs- als in kwaliteitsconcurrentie verliezen wij terrein aan andere exporterende naties. Die bedreiging van onze welvaart wordt nog groter, als wij in de komende periode minder baten uit aardgasexporten krijgen en meer dure energie moeten gaan importeren; als de, overigens zeer gewenste, wijzigingen in de internationale verdeling van werk en welvaart zich gaan aftekenen; en als de negatieve effecten van onze activiteiten uit het verleden (vervuiling, schaarste van grondstoffen en energie, werkverdelingsproblemen), verder gaan doorwegen. Met alleen maar kostenmatiging komen we er niet, onze gehele economische structuur dient verbeterd te worden. Belangrijke sleutel daartoe is de innovatie, zowel op het gebied van voortbrenging, afzet en distributie, als op dat van arbeidsverhoudingen, werkomstandigheden en besluitvorming. D'66 is van mening dat bij elk tot nu toe gevoerd structuurbeleid dat op innovatie gericht was, steeds werd uitgegaan van het vergroten van bestaande geldstromen binnen ongewijzigde structuren. Wezenlijk effect valt daarvan niet te verwachten.

Toch hebben wij wel de middelen om een effectief industriebeleid te voeren: de inkomsten uit het aardgas, ons relatief hoge opleidingsniveau, onze omvangrijke en goed ontwikkelde infrastructuurle voorzieningen. Een zodanig beleid dient gericht te zijn op kennisintensieve productie.

Het kan alleen slagen als het gevoerd wordt op basis van een goede samenwerking van werkgevers, werknemers, overheid, onderwijs- en onderzoekinstellingen. De overheid heeft in deze samenwerking zowel een sturende als een bevorderende taak. Veel minder dan in het verleden dient steun te gaan naar noodlijdende, uitzichtloze objecten; veel meer ondersteuning is nodig voor ontwikkelingen die op langere termijn gunstige effecten sorteren. Overbesturing en bureaucratie bedreigen in ons land vaak de broodnodige initiatieven. Om een innovatief structuurbeleid een kans te geven, dienen creativiteit en initiatief van zoveel mogelijk mensen gestimuleerd te worden. Dat kan alleen wanneer de overheid daartoe het kader aangeeft, maar niet betuttelt. Inzet en vindbaarheid van de mens is onze belangrijkste welvaartsbron, die bovendien door gebruik niet opdraakt, maar juist krachtiger gaat stromen. Voor de ontwikkeling van die bron moeten dan ook de best mogelijke voorwaarden geschapen worden. Dat vereist een samenleving van goed-opgeleide, mondige mensen, die verantwoordelijkheid dragen; daarnaast is een voldoende hoog niveau van sociale zekerheid onontbeerlijk.

Maatregelen

Wij zijn van mening dat een innovatief structuur-

beleid in eerste instantie in elk geval de volgende maatregelen vergt:

N.I.V.M.

Aan het gehele innovatie structuurbeleid dient bestuurlijk vorm en leiding gegeven te worden door een op te richten *Nederlandse Industriële Vernieuwingsmaatschappij*.

Deze dient het karakter te krijgen van een zelfstandig bestuursorgaan. De NIVM moet kennis verzamelen over technologische- en behoeftenontwikkelingen op binnen- en buitenlandse markten. Op basis van deze informatie dient dan een beperkt aantal perspectiefrijke activiteiten uitgekozen te worden en in een sectorstructuurschema ondergebracht. Dit schema moet door regering en parlement regelmatig getoetst worden aan de uitgangspunten van het geschetste innovatiebeleid. De NIVM krijgt de beschikking over een eigen fonds waaruit deelgenomen wordt aan projecten die passen binnen het schema. Het fonds wordt gevoed uit de in de toekomst te verwachten stijging van de aardgasopbrengsten, een beperkt- wettelijk vast te stellen deel van de algemene pensioenfondsen, en uit een aantal reeds bestaande, op hetzelfde doel gerichte begrotingsposten (speerpunten, ontwikkelingscredieten). Samen met de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen onderzoekt de NIVM geschikte vestigingsplaatsen voor perspectiefrijke activiteiten.

Ontwikkelingsprogramma's

Voor bepaalde gebieden van technologische ontwikkeling (bijv. micro-electronica, bio-technologie en productietechnologie) dienen ontwikkelingsprogramma's te starten, gericht op de toekomstige behoefte van het bedrijfsleven.

Humanisering van de arbeid

Belangrijke vernieuwingen zijn noodzakelijk op het gebied van arbeidsomstandigheden, niet alleen op direct lichamelijk gebied, maar ook op dat van organisatie en werknemers (mede)zeggenschap. Een omvangrijk programma dient op dit terrein van start te gaan

Innovatie en „Nieuwe Schaarsten”

Bij het opstellen van programma's met betrekking tot het milieubeleid, energiebeleid e.d., dient steeds ook te worden uitgegaan van de mogelijkheden die innovatie biedt voor oplossing van de problemen van nieuwe schaarste. We denken daarbij aan systemen van zonne- en windenergie, warmtepompen, schone technologie etc.

Goederen voor de publieke sector

Voor de ontwikkeling van goederen t.b.v. de publieke sector, dient een op innovatie gericht aankoopbeleid te worden gevoerd. Dit houdt in dat de publieke sector (centrale en regionale overheid en andere publieke instellingen) z'n behoeften aan producten en diensten zo vroegtijdig kenbaar maakt, dat het bedrijfsleven er op kan inspelen. Wij willen daarom publieke instellingen verplichten hun behoeften terzake voor een komende periode van 5 jaar te formuleren.

Midden- en kleinbedrijf

Het staat voor ons vast dat juist de geringe omvang van de bedrijven in deze sector grote voordelen t.o.v. grotere bedrijven kan geven, zoals vaak relatief gunstige werkomstandigheden, flexibiliteit door kleinschaligheid, ruimtelijke spreiding, productdifferentiatie en goede communicatie. Belangrijk is vooral dat kleinschaligheid niet sowieso beschouwd wordt als tussenfase naar grootschaligheid. Er is dan ook een mentaliteitsverandering t.a.v. het ondernemen in het algemeen en de ongelimiteerde groei als belangrijkste ondernemersdoel in het bijzonder nodig. Naast zo'n mentaliteitsverandering moeten er volgens ons de volgende maatregelen genomen worden:

Particuliere participatiemaatschappijen

Naast door de overheid te creëren participatiemogelijkheden (ombouw respectievelijk uitbouw van reeds bestaande gesubsidieerde instellingen: aan-

dacht van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen juist ook voor het midden- en kleinbedrijf), staan wij de totstandkoming van particuliere participatiemaatschappijen voor het midden- en kleinbedrijf voor. Vermogensverschaffers uit de particuliere sector, institutionele beleggers e.d. kunnen in dergelijke, commercieel zelfstandige maatschappijen deelnemen.

Wel zullen met betrekking tot oprichting, inrichting en functioneren moeten voldoen aan bepalingen van een te ontwerpen wet. De overheid moet gunstige voorwaarden voor de maatschappijen scheppen, zowel in de fiscale sfeer als d.m.v. het geven van garanties. Tussen overheid en maatschappijen kan een gezonde wedijver ontstaan, die aldus bijdraagt tot de door ons gewenste vernieuwingsactiviteiten.

Informatie aan midden- en kleinbedrijf

Als nadeel van de kleinschaligheid kan men de moeilijker toegang tot informatiestromen zien. Wij zijn daarom voorstander van de oprichting van een centrale gegevensbank voor het midden- en kleinbedrijf, waarin alle informatie over subsidiemogelijkheden, technologische ontwikkelingen, nationale en internationale marktkennis, is opgeslagen. De gegevens hieruit dienen op regionale punten gemakkelijk verkregen te kunnen worden.

Opleiding en begeleiding

Er zijn nu weinig opleidingen die zijn afgestemd op de (potentiële) midden- en kleinbedrijf-ondernemer. Die dienen er te komen, zowel gericht op de traditionele (maar zich snel ontwikkelende) ondernemerstaken, als op toekomstgerichte activiteiten. Ook werknemers in het midden- en kleinbedrijf dienen een meer beroepsgerichte opleiding te kunnen volgen. Bij grote bedrijven is dat intern mogelijk, voor kleine bedrijven denken wij eerder aan begeleiding van de werknemers, maar dan wel binnen het bedrijf zelf.

Vermindering bureaucratie

Voor al in kleinere bedrijven wordt veel kostbare tijd verloren met de door diverse overheidsinstanties verplicht gestelde administratie. Betere coördinatie en doeltreffende vereenvoudiging binnen de overheid moet voor verlichting van de administratieve eisen zorgen.

Opzet sectororganen

Het is wenselijk dat voor een aantal (niet noodzakelijk traditionele) industriële sectoren, bedrijfstakorganen opgericht worden, waarin bedrijfsleven, onderzoekinstellingen en overheid participeren. Deze organen moeten een belangrijke rol spelen bij de opzet van informatiesystemen, marktverkenningen, exportplannen en nieuwe technologieën. Vooral bedrijfstakken met veel kleine en middelgrote bedrijven kunnen hier baat bij hebben. Deze sectororganen dienen een zeer beperkte publiekrechtelijke bevoegdheid te krijgen, aangezien ze anders een gezonde mededeling zouden kunnen blokkeren. Het hiervoor geschetste vernieuwende structuurbeleid raakt de competentie van een groot aantal departementen. D'66 acht de realisering van dit beleid van zo groot maatschappelijk belang, dat het uiteindelijk voor de politieke verantwoordelijkheid van één minister dient te komen. Wij zijn voor integratie van technologie- en industriebeleid (zie ook II-i).

„Er dient een wettelijke regeling te worden ingevoerd van een eenvoudig niet-kostbaar en snel te verkrijgen „klein-octrooi”.

IV-f: Arbeidsmarktbeleid en arbeidsverdelingsbeleid

Het functioneren van de arbeidsmarkt laat zeer veel te wensen over. Terwijl meer dan een kwart miljoen Nederlanders (de grote, niet geregistreerde vooral vrouwelijke arbeidsreserve nog buiten beschouwing gelaten) naar een baan zoeken, zitten tegelijkertijd bedrijven in een aantal sectoren om mensen te springen. In de komende jaren zal bovendien het aanbod op de arbeidsmarkt zo snel toenemen, dat het helaas zeker is dat, bij ongewijzigd beleid, vele nieuwkomers geen werk zullen

kunnen vinden. Extra aandacht behoeven kwetsbare categorieën onder deze nieuwkomers (grote groepen jongeren met geringe of niet afgemaakte opleidingen en vrouwen met geringe of verouderde opleidingen).

Het arbeidsmarktbeleid moet zowel gericht zijn op verbetering van de aansluiting van vraag op aanbod als op een eerlijker verdeling van het beschikbare werk. De aansluiting kan in elk geval verbeterd worden door:

- uitbreiding van de bestaande faciliteiten voor om-, her- en bijscholing en stimulering (met tijdelijke, aflopende subsidies) van de (her)oprichting van bedrijfs-scholen.
- Langdurig werklozen moeten verplicht worden deel te nemen aan omscholingscursussen.
- Verbetering van het functioneren van de arbeidsbureaus, door automatisering van de informatiesystemen en door personeelsuitbreiding.
- Verbetering van de kwaliteit van de arbeidsplaatsen (zie Innovatief Structuurbeleid, Humanisering van de arbeid).
- Het bevorderen van een gespreider beroepskeuze door betere voorlichting over bedrijven en beroepen, in de vorm van lessen beroeps- en bedrijfskennis bij middelbaar- en beroepsonderwijs. Wanneer een werkloze bereid is om buiten zijn oorspronkelijke beroep ander werk te aanvaarden, mag dit er nooit toe leiden dat zijn oorspronkelijk beroep niet langer wordt erkend en dat het andere werk als zijn (nieuwe) beroep wordt beschouwd.

Eerlijker verdeling van de arbeid

Ten aanzien van de eerlijker verdeling van het werk, moet worden aangesloten bij de veelvormigheid van het bedrijfsleven. Mogelijkheden van verdeling van werk dienen per bedrijf of bedrijfstak gezien te worden. De rol van de overheid moet hierbij een stimulerende en voorbeeldgevende zijn; het bedrijfsleven zelf zal voor de financiering moeten zorgdragen, waarbij als principe geldt dat het werknemersinkomen gekoppeld wordt aan het aantal gewerkte uren. De volgende maatregelen dienen voor realisering van een eerlijker werkverdeling genomen te worden:

- Het onderwerp werkverdeling dient bij het overleg over sociaal contract (zie onder IV-j Economische Orde) door de regering ter tafel gebracht te worden, waarbij ze aan dient te geven hoe en in welke omvang binnen de overheidssector het werk verdeeld zal worden.
- Binnen de departementen en de andere delen van de quartaire sector wordt geleidelijk een nader vast te stellen percentage van de werkgelegenheid bestemd voor deeltijd- of duobanen op zoveel mogelijk niveaus. De overheid dient de totstandkoming van soortgelijke regelingen bij het bedrijfsleven te stimuleren.
- Ook moet de regering er naar streven om, in het kader van het sociaal contract afspraken tussen werkgevers en werknemersorganisaties tot stand te brengen, die betrekking hebben op andere vormen van arbeidstijdverkortening (verkortening van de individuele werktijd per dag/week/jaar met gelijktijdige verlenging van de bedrijfstijd). Daarbij moeten ook de mogelijkheden van educatief/creatief verlof onder ogen worden gezien.
- Zelfstandige bedrijfjes opzetten. Initiatieven dienen te worden ondersteund die werklozen in de gelegenheid stellen om zelfstandig of in samenwerking met andere werklozen een onderneming te stichten.

IV-g: Regionaal beleid

De gevolgen van de huidige economische teruggang worden het sterkst gevoeld in de zwakke regio's. De financieel-economische problemen van de overheid mogen dan ook geen aanleiding geven voor verwatering van het regionale beleid, maar vergen juist een verhoogde prioriteit.

Verdunning van het regionale beleid moet worden vermeden: geconcentreerde aandacht voor een beperkt aantal zeer zwakke regio's wordt als uitgangspunt bij de

verdeling van Rijksmiddelen gehanteerd. De zeggenschap van provinciale besturen op de aanwending van deze middelen dient te worden vergroot, zodat het regionale beleid zo goed mogelijk aansluit bij de beste ontwikkelingskansen van het betreffende gebied. Regionale componenten dienen de beslissingen van sectorbeleid in belangrijke mate mede te bepalen. Hetzelfde geldt voor de samenhang tussen regionaal en innovatiebeleid (het voorrang geven aan zwakke regio's bij de opzet of ondersteuning van innoverende activiteiten). Naast het bovenstaande kan de overheid als werkgever bijdragen aan de ontwikkeling van zwakke regio's door:

- onverkorte handhaving van de taakstelling van de spreiding rijksdiensten (wbt aantallen, kwaliteit, tempo van de arbeidsplaatsen)
- het zwaar mee laten wegen van regionale aspecten bij beslissingen omtrent vestiging van overheidsdiensten en -instellingen. Als opdrachtgever dient de overheid het aankoopbeleid te vervlechten in het regionale beleid.

Tenslotte dient de overheid het regionale beleid vorm te geven door het scheppen en verbeteren van randvoorwaarden voor de ontwikkeling van de regionale werkgelegenheid, onder andere middels

- versterking van de positie van de regionale ontwikkelingsmaatschappijen (meer mogelijkheden om met risicodragend kapitaal deel te nemen, uiteraard met de daarbij behorende mogelijkheden tot zeggenschap en controle);
- het aanbieden van pakketten van geïntegreerde dienstverlening aan zich nieuw vestigende industrieën (op het gebied van bedrijfsruimten, administratie, marketing enz.);
- het bij voorkeur in de zwakke regio's nemen van maatregelen ter verbetering van de arbeidsmarkt en het opzetten van experimenten op dat gebied;
- het verzorgen van een goede ontsluiting per openbaar vervoer (handhaving en uitbreiding van railverbindingen ook voor grensoverschrijdend verkeer, toereikende faciliteiten voor redelijke vliegverbindingen die aansluiten op het internationale net).

IV-h: Consumenten- en consumptiebeleid

Wij achten het van belang dat de goederen en diensten die aan de gemeenschap worden aangeboden, naar hoeveelheid, samenstelling en productiewijze zoveel mogelijk aansluiten bij de behoeften en wensen van de burgers. Dat kan alleen als de wensen van de consumenten niet slechts duidelijk tot uiting komen, maar dan ook daadwerkelijk van invloed zijn op het wat en hoe van de consumptie. Tegen deze achtergrond ondersteunen wij onafhankelijk de 5 rechten van de consument te weten het recht op bescherming van veiligheid en gezondheid, het recht op voorlichting en vorming, het recht op bescherming van economische belangen, het recht op medezeggenschap en vertegenwoordiging, het recht op schadevergoeding. De positie van de consument moet daarom versterkt worden:

Informatieve etikettering

Deze moet wettelijk verplicht worden; niet alleen voor levensmiddelen maar ook voor alle andere producten. De informatie moet o.a. in de Nederlandse taal gesteld zijn. Dit kan gerealiseerd worden door bijv. wijziging (aanvulling) van de Warenwet in die zin.

Een energielabel

Wettelijk dient een label, waarop het energieverbruik van het betreffende product is aangegeven, verplicht gesteld te worden.

Juridische positie

Productaansprakelijkheid dient bij wet geregeld te worden, waarbij de bewijslast dient te berusten bij producent/importeur. De consument moet verzekerd worden van bereikbare juridische hulp en een vereenvoudigde kantongerechtigdheid moet voor consumentenzaken mogelijk gemaakt worden.

Consumentenonderwijs

Dit moet worden geïntegreerd in het lespakket bij het onderwijs.

Milieu en gezondheidseffecten

Deze effecten van het consumeren dienen permanent onderzocht te worden, met financiële overheidssteun. Ook heeft de overheid een taak bij het aanbevelen en eventueel sturen aan verantwoorde consumptie in het licht van de nieuwe schaarsten. (zie hfdst. III).

IV-i: Landbouw

Landbouw is mede dankzij de gemeenschappelijke Europese landbouwmarkt van groot belang voor onze economie. Immers, zij draagt niet alleen in belangrijke mate bij tot de eigen voedselvoorziening, maar ook voor 25% in onze export.

Instandhouding van de gemeenschappelijke markt is dan ook een absolute noodzaak. Op essentiële onderdelen is echter een fundamentele herziening van het EEG-landbouwbeleid vereist: door prijs- en structuurbeleid afgedwongen rationalisatie en productiviteitsverhoging heeft geleid tot overschotten, intensivering (bio-industrie), verarming van natuur en landschap en inkomensachterstand van een groot deel van de agrarische bevolking. D'66 acht een beleid noodzakelijk dat meer gericht is op verbetering van de sociaal-economische positie van een groot aantal boeren, op handhaving van werkgelegenheid en op een harmonischer relatie tussen landbouw en natuur en landschap. Het mag daarbij niet in strijd zijn met gerechtvaardigde belangen van ontwikkelingslanden. Het doel van de landbouw is voor alles de productie van voedsel. Zoals vele activiteiten van de mens heeft het landbouwbedrijf een ingrijpende invloed op het milieu. Het landbouwbeleid zal mede tot taak moeten hebben de schade zo veel mogelijk te beperken; het zal meer dan tot nu toe aandacht moeten besteden aan milieu-aspecten. Hierbij kunnen de landbouwers zelf een belangrijke rol vervullen. Het spreekt vanzelf dat zij voor het verwezenlijken van dit doel, dat van algemeen belang is, de beschikking moeten hebben over de nodige mogelijkheden en middelen.

Wegwerken structurele landbouwoverschotten

Voor doeltreffender productiebeheersing zal binnen de E.G. contigentering vaak onvermijdelijk zijn.

Behoud van arbeidsplaatsen

Het snel voortgaande verlies aan arbeidsplaatsen in de landbouw wordt door de overheid tot nog toe niet alleen lijdzaam aanvaard, maar door het gevoerde beleid zelfs bevorderd. Wij zijn van mening dat het behouden van zoveel mogelijk arbeidsplaatsen mede een belangrijke doelstelling in het beleid zal moeten zijn.

Inkomensverbetering

De beloning van veel boeren moet in overeenstemming gebracht worden met tijdsinvestering en prestaties. D'66 vindt het aanvaardbaar als dat zo nodig wat hogere voedselprijzen tot gevolg heeft. Ook landbouwers met wat kleinere bedrijven moeten zich een inkomen kunnen verwerven dat naast een redelijke welvaart ook nog de mogelijkheid biedt tot bedrijfsvoering die bijdraagt aan natuur- en landschapsbehoud.

Dit inkomen hoeft dan niet geheel uit de landbouw in strikte zin te komen. Kleine bedrijven die geen volledige dagtaak kunnen geven en daardoor een onvoldoende inkomen leveren moeten, indien de boer dit wenst, worden begeleid tot afbouw naar een extensief grondgebonden nevenbedrijf. Overeenkomsten gesloten tot het voeren van een bepaald landbouwkundig beheer in kwetsbare landschappen dienen als wettelijke basis een beheerswet voor landbouwgronden te krijgen. Schadevergoeding tengevolge van beperking van gebruiks- en eigendomsrechten door ruimtelijke ordeningsmaatregelen dienen een betere wettelijke grondslag te krijgen.

Fiscale maatregelen

Om de continuïteit van het landbouwbedrijf te garanderen, is het treffen van fiscale maatregelen noodzakelijk. Gedacht kan daarbij worden aan afschrijving van inventaris op basis van de vervangingswaarde en aan de mogelijkheid om eigen kapitaal dat als bedrijfsvermogen wordt gebruikt, vrij te stellen van vermogensbelasting.

Bio-industrie

De zeer ver doorgevoerde rationalisatie roept steeds

meer bedenkingen op: de uiterst beperkte bewegingsruimte voor het vee, dat de mogelijkheden mist voor de aan het dier eigen gedragingen, zowel als de toediening van anti-biotica, hormoonpreparaten, koperverbindingen e.d., dienen als uitwassen te worden bestempeld. Deze moeten bestreden worden. Lukt dit niet spoedig in E.G.-verband, dan moet op nationale schaal reeds begonnen worden.

Harmonisatie van gezondheidsmaatregelen voor dieren binnen de E.G. is een voorwaarde voor een in- en uitvoerbeleid waarbij belemmeringen op grond van afwijkende nationale veterinair bepalings uitgesloten zijn.

Dierenbescherming

De bescherming van het dier is in de wet onvoldoende geregeld. Dit dient met spoed te veranderen. Tevens moet het toezicht op de nakoming van deze wetgeving worden versterkt.

Landinrichting

De aanwijzing van landinrichtingsgebieden zal in eerste instantie moeten plaatsvinden in provinciale streekplannen. Eenvoudige kavelruil kan vaak al tot aanzienlijke verbeteringen voeren. In de landinrichtingswet dient o.m. een nieuwe stemprocedure voor ruilverkaveling geregeld te worden, waarin zowel oppervlakte van de grond als het aantal betrokken boeren een evenwichtige rol spelen.

Naast de wet op de Ruimtelijke Ordening en de Landinrichtingswet is op korte termijn een kaderwet Beheer Landelijke Gebieden nodig.

Landbouwkundige innovatie

In de landbouw moet worden gestreefd naar een zo doelmatig mogelijk gebruik van brandstof, kunstmest en veevoer en naar een verdere beperking van het gebruik van chemicaliën.

In het belang van de gezondheid van mens en dier, bodem, lucht en water moet gebruik van niet snel of niet volledig afbreekbare landbouwstoffen op korte termijn worden teruggedrongen en op den duur worden verboden. Uit het oogpunt van de gewasbeschermingsproblematiek moet het onderzoek naar en de toepassing van de zogenaamde „geïntegreerde bestrijding” krachtig worden gestimuleerd. Het landbouwkundig onderzoek moet zich meer richten op kwaliteitsverbetering, energiebesparing, verbetering van leef- en werkomstandigheden van mens en dier en het voorkomen van de versmalling van de genetische basis.

Ook moet het onderzoek naar de toepassing van alternatieve landbouwmethoden gestimuleerd worden. Er dienen wettelijke maatregelen te komen die kwaliteit en herkomst van alternatieve producten garanderen.

Bosbouw

Uitbreiding van het bosareaal, juist nabij de grote bevolkingscentra moet gestimuleerd worden. De verschillende functies van het bos dienen in het beheer tot uitdrukking te worden gebracht.

Visserij

Voor een doelmatige exploitatie van de vis in de N.O. Atlantische Oceaan zijn internationale beheersmaatregelen noodzakelijk, niet alleen tussen de landen van de E.E.G.

IV-j: De economische orde

Wij streven naar een democratische markteconomie, waarbinnen de productie verzorgd wordt door gedemocratiseerde bedrijven. In een dergelijk stelsel bepaalt de overheid een aantal randvoorwaarden, waarbinnen de bedrijven dienen te functioneren. Die voorwaarden betreffen o.a. milieu, ruimtelijke ordening, energieverbruik, arbeidsomstandigheden, medezeggenschap en eerlijke mededinging. De consument dient meer invloed te hebben op het karakter van de productie, om de werking van de markteconomie te verbeteren (zie ook IV-h).

Het door ons voorgestane stelsel kan alleen dan goed functioneren, wanneer het bedrijven onmogelijk gemaakt wordt het principe van vrije economische mededinging te schenden. Daartoe moet de bestaande wetgeving (economische mededinging) stringenter gehandhaafd

worden, hetgeen nog niet wil zeggen dat geen enkele uitzondering mogelijk zou zijn, waarbij wij denken aan beperkingen van mededinging ter handhaving van culturele pluriformiteit (zie hfdst. II Open Samenleving, Informatiebeleid en media, het boek/tijdschrift). In bepaalde gevallen kan de overheid zelf gaan deelnemen aan het economisch proces (postbank). Aan de andere kant achten wij het denkbaar dat op terreinen waarop de overheid nu het monopolie heeft, concurrentie vanuit de marktsector wordt toegestaan (telecommunicatie; zie ook hfdst. II Open Samenleving, Informatiebeleid en media). Daarnaast dient de openheid van het mededingingsbeleid bevorderd te worden door snelle openstelling van het kartelregister. Daar de grote bedrijven zich in toenemende mate over de grenzen heen georganiseerd hebben, wordt het ook steeds gemakkelijker voor ze, de nationale wetgeving te ontlopen. Daarom dient er zowel op Europese als op mondiale schaal met kracht gestreefd te worden naar strenge gedragsregels voor multinationale ondernemingen.

Wij vinden dat het sociaal-economisch beleid gevoerd dient te worden op basis van een meerjarenplan. Hoofdpijnen van een dergelijk plan dienen aan het begin van een regeringsperiode vastgelegd te worden door regering en parlement. Op basis daarvan onderhandelt de regering met werknemers- en werkgeversorganisaties over een meerjarig *sociaal contract* (zie IV-a). Concretisering van dit contract wordt dan zoveel mogelijk overgelaten aan overleg op bedrijfstak- of ondernemingsniveau en aan de N.I.V.M. (zie hfdst. IV-e).

Van alle instellingen die pensioengelden beheren, dient het bestuur gedemocratiseerd te zijn. Er moeten mogelijkheden geschapen worden om een (beperkt) deel van de pensioenbesparingen dienstbaar te maken aan de verbetering van de economische structuur (zie ook IV-d Pensioenplan en hfdst. III Nieuwe Schaarsten: volkshuisvesting) Onderdeel van de door ons voorgestane economische orde, vormen ook nog de op te richten sectororganen, waarover reeds in IV-e werd bericht.

Sociaal en Cultureel welzijn

Algemeen

Het individuele welzijn is moeilijk te definiëren, omdat het door elk mens anders ervaren wordt. Collectief kunnen we het welzijn van alle medeburgers wel bevorderen, door goede voorzieningen op o.m. de gebieden geestelijke en lichamelijke zorg, onderwijs en recreatie. Natuurlijk is de mens vooral verantwoordelijk voor zijn eigen welzijn. Maar achterstelling en opgedrongen rollpatronen brengen aanzienlijke minderheden in onze samenleving in een klemsituatie.

Dan moet het beleid gericht zijn op bevrijding daaruit: het wegnemen van schotjes en hokjes, niet het optrekken van nieuwe. Het welzijnsbeleid dient gebaseerd te zijn op handhaving van wat waardevolle verworvenheden zijn: minimuminkomen, primaire gezondheidszorg, basisscholing, recreatieve en kunstzinnige voorzieningen, kortom de ontplooiingsbasis.

Het spreekt vanzelf dat wij daarbij decentralisatie en democratisering voorstaan volgens de in Hoofdstuk II Open Samenleving geschetste lijnen.

V-a: Educatie

Onderwijs dient gericht te zijn op het bieden van voldoende ontplooiingskansen aan iedereen. Het begrip onderwijs dient ook daarom breed opgevat te worden. Het gaat niet om loutere kennisoverdracht, maar om educatie, dus om onderwijs, vorming en scholing.

Het stimuleren van inventiviteit, het leren samenwerken en het leren hanteren van gevoelens en conflicten, zijn evenzovele onderwijsstaken. Het samenwerken van alle bij de educatie betrokkenen in een pluriform verband beschouwen wij als waardevol. Maatschappelijke ontwikkelingen en omstandigheden als het dalende leerlingental kunnen de totstandkoming van zgn. samenwerkingsscholen bevorderen. Vooral ook omdat de maatschappij van morgen een ander gezicht zal hebben, zal het onderwijs zich minder dan voorheen moeten richten op voorbereiding tot louter beroepsarbeid. Dit houdt vóór alles in te leren wat democratisch denken en handelen betekent, en wat er voor nodig is om dit te verwezenlijken. Dit democratisch functioneren vereist principiële verdraagzaamheid van elkaars mens- en maatschappijopvattingen, hetgeen in een noodzakelijk geacht vredesonderwijs zijn verdere uitwerking kan vinden. Vredesonderwijs dient te beginnen bij het basis onderwijs onder het motto: Vrede kun je leren.

Individen hebben het recht hun talenten te ontwikkelen, het onderwijs moet ze de mogelijkheden daartoe aanreiken. Creativiteit is een oneindige grondstof, die we in humanitair belang hard nodig hebben. De bronnen daarvan dient het onderwijs aan te boren.

Dat vraagt om een ononderbroken proces van democratisering, bezinning, vernieuwing, bijstelling en het afstoten van wat veroudert.

Te vaak ligt in ons onderwijs nog de nadruk op de prestatiedwang, en te weinig op het bevorderen van zelfvertrouwen.

Leerplicht en leerrecht

De leerplicht beschermt het nog weinig zelfstandige individu tegen beperking van zijn kansen. Maar zodra het op een leeftijd komt, dichtbij de volwassenheid, is het nemen van zelfstandige beslissingen gewenst. Dan kan de leerplicht terecht als dwang ervaren worden. Juist omdat de „zelfstandige beslisleeftijd” dalende is, moet naar onze mening niet gedacht worden een verhoging van de leerplichtige leeftijd, maar aan de invoering van een leerrecht.

Dit dient in het overheidsbeleid vorm te krijgen door:

- beëindiging volledige leerplicht met 16 jaar en invoering van leerrecht voor daarboven;
- uitwerking van een leerrecht voor volwassenen in een stelsel van volwasseneneducatie;
- toekenning aan iedereen van het recht om telkens na

een aantal jaren van (betaalde of onbetaalde) arbeid weer onderwijs te genieten.

Toegankelijkheid

Deelneming aan het onderwijs dient geen belemmering van welke aard dan ook te ondervinden. De startkansen van jeugdigen uit bepaalde groepen in de samenleving zijn nu echter vaak nog onvoldoende.

Stimuleringsprojecten met lange looptijd, waarin het onderwijs nauw samenwerkt met andere welzijnsvoorzieningen, moeten deze achterstand wegnemen. De permanente aanwezigheid in ons land van anderstalige, culturele minderheden, eist een multicultureel gericht onderwijs.

De achterstand van meisjes, ontstaan door verouderde rollpatronen, dient al in het basisonderwijs aangepakt te worden. Roldoorbekend onderwijs dient overigens het hele onderwijs door te gaan. Gehandicapten moeten meer dan nu kan, zoveel en zo lang mogelijk aan het onderwijs kunnen deelnemen. De toegankelijkheid van voortgezet en hoger onderwijs mag niet door de capaciteit van de instelling worden beperkt. De grote toeloop naar opleidingen tot beroepen met hoge revenuën moet omgebogen worden door functieherwaardering en goede voorlichting. (Zie ook II en III en V-g en h).

Kleinschaligheid en democratisering

De school heeft vooral ook in wijken en kleine kernen mede een sociaal-culturele betekenis. De sluiting van een school moet daar, ook bij terugloop van het leerlingental, mede in dat licht tegen worden afgewogen.

Meervoudig gebruik van onderwijsvoorzieningen voor sociaal-culturele en educatieve doelen moet bevorderd worden. Hieronder valt onder meer de niet tot het basisonderwijs behorende peuteropvang, waarvoor een integraal systeem moet worden ontwikkeld.

Het onderwijs dient gedecentraliseerd te zijn. Bij de door de overheid bekostigde scholen, waaronder het openbaar onderwijs, dienen de bij de school betrokkenen zelf de gang van zaken te kunnen bepalen, d.w.z. ook reële medezeggenschap te hebben bij het besturen ervan. Onder betrokkenen verstaan wij de ouders/verzorgers en/of de leerlingen (afhankelijk van leeftijd) en het onderwijzend en niet-onderwijzend personeel.

Financiering

Door daling van het aantal geboorten daalt het leerlingenaanbod.

Daardoor zal het aandeel van de onderwijsuitgaven in de rijksbegroting dalen. Het dalend leerlingental betekent evenwel niet, dat er dan ook minder behoefte aan onderwijs zou zijn. Daarom moet tenminste een deel van de ontstane financiële ruimte worden aangewend voor realisering van een stelsel van volwasseneneducatie, voor een onderwijsstimuleringsbeleid en voor het opheffen van achterstanden. Wel zijn wij van mening dat, wanneer gebruik wordt gemaakt van het leerrecht, een eigen bijdrage aan het onderwijs juist is, daar waar de leerling over eigen inkomen beschikt.

Deze bijdrage zal gekoppeld moeten worden aan een systeem van studiefinanciering, in samenhang met opleidingskosten en latere opbrengsten.

Vereenvoudigde regelgeving

Het onderwijsbeleid is gebaseerd op een onoverzichtelijk web van nota's en circulaire's. Het beleid dient echter plaats te vinden in het kader van samenhangende wetgeving en niet middels allerlei oncontroleerbare uitwerkingen van de verschillende wetten.

Basisonderwijs

Basisonderwijs is al het onderwijs van 4 tot 12 jaar. Het basisonderwijs moet zo breed opgezet worden, dat ook kinderen die nu door ontwikkelingsstoelingen in het speciaal onderwijs terecht komen, zoveel mogelijk uit hun geïsoleerde positie worden verlost.

In kleine kernen moet een basisschool minimaal twee leerkrachten hebben, als het de enige school ter plaatse is. Daarnaast moet de vorming van samenwerkings-scholen bevorderd worden.

Voortgezet onderwijs

Het onderwijs wordt nog steeds gekenmerkt door verticale scheidslijnen uit het verleden. Deze veroorzaken

negatieve selectie en te vroege, nauwelijks bijstelbare opleidingskeuzen. Voor het voortgezet onderwijs streven wij daarom naar een structuur in twee perioden (cycli):

- een eerste cyclus van geïntegreerd voortgezet onderwijs met een duur van tenminste drie jaar. Daarin dient een breed pakket te worden aangeboden, alsook voorlichting over verdere mogelijkheden;
- een tweede cyclus met een duur van tenminste twee jaar, waarin via een versmald studiepakket wordt voorbereid op het tertiair onderwijs ofwel op (voorlopige) afronding van de opleiding.

De experimenten met een *middelschool*, waarbij een experiment met variabele studieduur dient te worden betrokken, moeten actiever worden gestimuleerd en uitgebreid, zodat over enkele jaren verantwoord een uitspraak kan worden gedaan met betrekking tot de inhoud, de vorm en de structuur van dit onderwijs.

Los van de hierboven genoemde beleidsdoelen ten aanzien van eerste en tweede cyclus op lange en middellange termijn, dienen een aantal ingrijpende verbeteringen in het voortgezet onderwijs te worden aangebracht.

Te noemen zijn:

- de kwaliteit en capaciteit van het experimenterende KMBO dient zo snel mogelijk te worden verbeterd en uitgebreid, met speciale aandacht voor de absoluut onvoldoende opleidingsmogelijkheden voor meisjes;
- er dient een volwaardige part-time variant van het verbrede MBO te worden ontwikkeld;
- praktijkoefening dient zoveel mogelijk in de school plaats te vinden;
- stages die in feite neerkomen op het verrichten van arbeid, moeten voorkomen worden. Zolang dat nog niet mogelijk blijkt, moeten ze onder de cao's vallen;
- het totstandbrengen van een afgeronde vakopleiding voor technisch geschoold personeel; deze sluit wederkerend onderwijs natuurlijk niet uit;
- leerlingstelsels en vormingswerk voor boven 18-jarigen dienen zich verder te ontwikkelen in relatie met volwasseneneducatie, open universiteit enz.;
- de bovenbouw van het havo en het vwo dient zich te ontwikkelen samen met het verbrede mbo tot een samenhangend onderwijsstelsel in de tweede cyclus.

Opleiding onderwijsgegenden

Het slagen van onderwijsvernieuwing wordt mede bepaald door de vernieuwing van de opleiding van onderwijsgegenden.

Wij vinden dat deze scholing zoveel mogelijk een samenhangende voorbereiding moet inhouden op de pedagogische en de vakinhoudelijke taak van de onderwijsgegende.

Het beleid moet gericht zijn op eenheid van opleiding, inclusief de noodzakelijke nascholing. Opleidingsinstellingen moeten minder diversiteit gaan vertonen en relatie hebben met de onderwijsvernieuwing in de praktijk.

Bijzondere aandacht moet worden geschonken aan opleidingsmogelijkheden voor hen die zich willen gaan bezighouden met volwasseneneducatie.

Er dient een wet op de onderwijsverzorgingsstructuur tot stand te komen, op basis van de volgende beleidspunten:

- tot op zekere hoogte toestaan van vrijheid van inrichting;
- respectering van de professionele maatstaven van de deskundigen bij de verzorgingsinstellingen;
- hervakeling taakverdeling tussen landelijke en regionale verzorgingsinstellingen, niet in de eerste plaats terwille van de decentralisatie op zich, maar ook om de efficiency te verhogen;
- ontwikkeling van onderwijsbegeleidingsdiensten tot regionale servicecentra voor scholen met leerlingen tot 16 jaar en voor volwasseneneducatie.

Volwasseneneducatie

De volwasseneneducatie moet voorlopig extra aandacht geven aan degenen, die vroeger geen of onvoldoende kans op onderwijs hebben gehad. Dit betekent speciale gerichtheid op de (her)intreding van vrouwen in het arbeidsproces en op roldoorbreking.

Deze vorm van educatie moet worden afgedekt door

één, het hele terrein dekkende wet.

Het verdient daarnaast aanbeveling om voor de volwasseneneducatie een apart directoraat-generaal te creëren, waarin onderdelen kunnen worden ondergebracht die nu nog versnipperd over andere ministeries dan O en W worden beheerd. Ook moet er een systeem van studiekostenfinanciering voor de volwasseneneducatie ontwikkeld worden.

Hoger onderwijs

Na het secundaire onderwijs gaat de periode in waarin men thans het HBO en het universitaire onderwijs kan volgen. D'66 wil deze twee onderwijssoorten laten ineenvloeien in één tertiair en quartair onderwijs.

Voor het tertiaire onderwijs geldt het leerrecht, naar één van de beperkte plaatsen in het quartair onderwijs moet men solliciteren.

Op deze wijze wordt de integratie HBO-WO vereenvoudigd, kan het wetenschappelijk onderzoek worden versterkt en wordt het beschikbare geld efficiënter ingezet.

Tertiair onderwijs

- Voor het tertiaire onderwijs mag een student zes jaar ingeschreven staan. Eén jaar extra is er voor de student, die van studie wisselt.

Dit zal moeten resulteren in meestal vierjarige cursussen, al zijn kortere en langere cursussen toegestaan.

- Voor de studenten zal een studiefinancieringsstelsel moeten bestaan, dat iedereen in staat stelt van zijn recht gebruik te maken. Ideaal is het elimineren van de ouderlijke bijdrage.

- Bij leerrecht horen geen numeri fixi. Er moet naar worden gestreefd deze te voorkomen of overbodig te maken, b.v. ook door herbezinning op de latere financiële voordelen van dergelijke opleidingen. Vooralsnog zijn beperkingen hier en daar onvermijdelijk.

- Het tertiaire onderwijs moet rekening houden met en impulsen geven aan het stelsel van wederkerend onderwijs.

- Omzwaaiingsmogelijkheden moeten verbeterd worden. Vooral de HBO-WO-integratie, die gestalte moet krijgen in een Kaderwet Hoger Onderwijs, kan hieraan veel bijdragen.

- D'66 is van mening, dat er tussen de instellingen zeker wel verschillen mogen ontstaan. Een beperkte concurrentie lijkt ons niet ongezonder.

Dit vraagt om een goede studievoorlichting.

- De overheidsbemoeienis met het tertiaire onderwijs is beperkt: geen uniformering van cursusduur, geen inhoudelijke bemoeienis (m.u.v. globale deugdelijkheidseisen).

- De financiering geschiedt in hoofdzaak van overheidswege. De bedragen worden globaal genomen berekend op basis van een gemiddelde studieduur van vier jaar, een gemiddelde afwijking naar 5 en 6 jaar en worden vervolgens als totaalbedrag beschikbaar gesteld.

Quartair onderwijs

- Dit onderwijs dient voor de opleiding van hooggekwalificeerde onderzoekers en voor beroepen die een voortgezette opleiding vereisen. Voor de beschikbare plaatsen wordt geselecteerd op grond van gebleken capaciteiten volgens vastgestelde normen.

- De „studenten” verkeren in deze fase in een werknemerspositie.

- De financiering van deze opleidingen behoeft niet steeds vanuit O en W te gebeuren. Andere mogelijkheden zijn b.v. de ministeries van Volksgezondheid, van Landbouw en van Wetenschapsbeleid en andere maatschappelijk organisaties.

Onderzoek

- Onderzoek door studenten vindt vnl. plaats in het quartaire onderwijs.

Ook de docenten uit het tertiaire onderwijs zullen hieraan moeten deelnemen, terwijl de studenten uit het tertiaire onderwijs ermee kennis moeten kunnen maken.

- Over het gebruik van de voor onderzoek beschikbare gelden moet verantwoording worden afgelegd, zowel t.a.v. de instelling als van vakgenoten.

- Het onderzoek dient inhoudelijk door de (sub)faculteiten te worden bepaald. Overheidsbemoeienis is hier ongewenst.
- De gezamenlijke instellingen moeten hun gezamenlijke onderzoeksprestaties verantwoorden in de richting van het Rijk in het kader van een samenhangende innovatie- en onderzoeksbeleid. Naar aanleiding van deze verantwoording wordt middels een parlementair debat de onderzoeksbegroting vastgesteld.
- De tweede geldstroom dient te worden versterkt.

Open Universiteit

- De zelfstandige Open Universiteit moet volwaardig tertiair tweedekansonderwijs bieden, ook al omdat de bestaande instellingen daarvoor voorlopig geen gelegenheid zullen hebben i.v.m. herstructurering e.d.
- De Open Universiteit moet naast de eigen staf gebruik maken van gedetacheerd Personeel van bestaande instellingen voor tertiair onderwijs.

Bestuursstructuur

- Alleen - d.w.z. personeel en studenten - die aan een WO of HBO-instelling zijn verbonden, moeten kunnen zijn betrokken bij het bestuur ervan, al kan de betrokkenheid per geleding en per bestuursaspect verschillen.
- Het bestuur en beheer van tertiair en quartair onderwijs moeten in instellingen waar zij beide voorkomen, worden gekoppeld.
- De ervaringen met de WUB zijn nog zo onvoldragen, dat wij een geheel nieuwe wet op het WO prematuur achten.
- Voor het HBO moet in een kaderwet HBO een dergelijke structuur worden opgezet.
- Gezien de versplintering van het HBO zijn samenwerkingsvormen nodig, ook al om de integratie met de universiteiten mogelijk te maken.

Planning en financiële ruimte

- Er moeten door het Parlement bekrachtigde meerjarenafspraken worden gemaakt tussen Rijk en instellingen over de (maatschappelijk) gewenste ontwikkelingen in het hoger onderwijs en de daarvoor beschikbare middelen.
- De eerste prioriteiten voor de besteding van de gelden liggen niet bij het hoger onderwijs, maar bij het secundaire onderwijs, kansarmenonderwijs en het basisonderwijs. Binnen het hoger onderwijs heeft het HBO prioriteit.
- Een reële achteruitgang van de financiële middelen voor het hoger onderwijs is vermoedelijk noodzakelijk, al mag dit i.v.m. noodzakelijke innovatie niet gelden voor de voor onderzoek bestemde gelden.

V-b: Gezondheidszorg

Gezondheid als keuze

Ieder mens moet in eigen verantwoordelijkheid de keuze kunnen maken voor een gezond bestaan. Dat kan alleen wanneer de besluitvorming in de zorgsector gedemocratiseerd wordt, zodat bewuste patiënten/cliënten in goede relatie met hun hulpverleners kunnen samenwerken. De afstand tussen degene die hulp vraagt en de hulpverlener moet verkleind worden door verantwoorde hulpverlening direct aan de basis. Vergroting van de eigen verantwoordelijkheid door voorlichting, opvoeding. Zorg voor eigen gezondheid (vakterm: „Zelfzorg”), goed nabuurschap en hulp van vrijwilligers (vakterm: „Mantelzorg”) spelen bij de hulpverlening als keuze een voorname rol. Regionalisering en decentralisering sluiten daar op bestuurlijk niveau bij aan.

Preventie moet in het gehele beleid centraal staan.

Versterking eerste lijn

In de laatste decennia heeft de gezondheidszorg zich steeds meer verwijderd van de „eerste lijn” (huisarts, thuisverpleging) naar de „tweede lijn” (specialisten, ziekenhuizen). Om die onzalige ontwikkeling te keren, dient het beleid zich op versterking van de eerste lijn te richten. Herstel van de zelfverzorging moet gestimuleerd worden met voorlichting die inzicht geeft in gezondheid en ziekte en de mens weer leert zijn eigen mogelijkheden te hanteren. Beroepsopleidingen van huisartsen,

maatschappelijk werkenden en wijkverpleegkundigen, moeten hierop worden toegespitst. Samenwerkingsverbanden tussen deze vaklieden moeten aangemoedigd worden. Er moet vooral veel aandacht besteed worden aan betere toegang tot de besluitvorming voor allen die om hulp vragen.

Andere optiek ziekenhuisbouw

Bij nieuwbouw en vernieuwbouw moet het concept van het traditionele ziekenhuis verlaten worden. De voorrang moet gegeven worden aan het creëren van afdelingen waar lopende patiënten meer zelfstandigheid hebben (zgn. „ambulatoria”), poliklinieken, centra voor diagnose, logiesvoorzieningen voor onderzoekcliënten en hun familieleden (zgn. „zotels”) en aan het stimuleren van dagverpleging voor hen die in een verpleegtehuis wonen en daarop niet geheel aangewezen zouden hoeven te zijn.

Verpleegtehuizen

Het beleid is te weinig gericht op de mogelijkheden oudere mensen zoveel mogelijk in de eigen omgeving op te vangen, zoals bijvoorbeeld door dagverpleging. Anderzijds dient het beleid realistisch te zijn tegenover bejaarden die niet meer in staat zijn tot revalidatie en uitsluitend verpleging behoeven. De privacy in de verpleegtehuizen dient bevorderd te worden. Er dienen niet langer verschillende financieringsstromen te bestaan voor verpleegtehuizen en bejaardenoordelen.

Regionalisering en decentralisatie

Voor decentralisatie van de gezondheidszorg gelden de uitgangspunten als reeds gegeven in hfdst. II. Open Samenleving, par. f. Regionalisering dient gestimuleerd te worden door centralisatie van de budgettering.

Technologie

Stimulering en financiering van medisch-technologische vernieuwing, voorzover gericht op kwaliteitsverbetering bij de zelfverzorging is noodzakelijk en dient aan te sluiten op het gehele door ons voorgestane innovatiebeleid (zie hfdst. IV).

Opvang arbeidsongeschiktheid

Veel persoonlijk leed is het gevolg van onvoldoende en/of te late opvang van mensen die arbeidsongeschikt verklaard worden. Al tijdens de ziekteperiode moet deze opvang beginnen, hetgeen vooral vraagt om veel nauwere samenwerking van bedrijfsverenigingen, artsen van GAK en GMD en de Geestelijke Gezondheidszorg. Voorkomen moet zeker worden dat mensen in feite ten onrechte in de WAO terecht komen (zie ook hfdst. III, de nieuwe schaarsten: werk).

Onderwijs

Het onderwijs in de gezondheidszorg moet beter afgestemd worden op de gewenste, nieuwe structuren van accentverlegging naar de eerste lijn. Daartoe dienen de selectiecriteria herzien te worden: niet alleen studieresultaten, maar ook sociale vaardigheden moeten daarbij gewogen worden. Het huidige selectiesysteem van gewogen loting dient in die zin te worden omgebogen, waarbij wel herkansingsmogelijkheden moeten blijven bestaan. De werkomstandigheden en de rechtspositie van arts-assistenten en stagiaires in de gezondheidszorg eisen spoedige verbetering.

Academische-Ziekenhuizen

Verdere integratie van Academische Ziekenhuizen in de gehele gezondheidszorg moet worden bevorderd. De Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne dient in ieder geval politieke medeverantwoordelijkheid te dragen voor de patiëntenzorg.

Arbeidsomstandigheden

Humanisering van de Arbeid (zie III-a en IV-e) vergt ook dringend verbetering van de arbeidsomstandigheden van verplegend en verzorgend personeel. Daarbij dient ten minste rekening gehouden te worden met: het invoeren van andere vormen van verpleging, o.a. teamverpleging, de bijscholing van verpleegkundigen en verzorgenden die geruime tijd niet als zodanig werkzaam zijn geweest, versterking van de verpleegkundige zorg die zich uitstrekt tot buiten de muren van kliniek of ziekenhuis (zgn. extra-murale zorg), studie naar de huidige werkbelasting van verpleegkundigen en verzorgenden in hun

diverse werksituaties en verwerking van de studieresultaten in de praktijk, onder het motto dat goede verpleging en verzorging niet verwacht kan worden van overwerkte en overspannen krachten.

Inkomsten vrije beroepen

Handel in volksgezondheid is ethisch onaanvaardbaar. Het „handelsaspect” moet daarom aan het medische vrije beroep ontnomen worden, door ontkoppeling van inkomen en aantal verrichtingen. Nu er voor medici goede pensioenvoorzieningen mogelijk zijn, is er geen enkele ratio meer voor hoge goodwill-betalingen bij overname van praktijken. Deze dienen afgeschaft te worden.

Samenhangend gezondheidsbeleid

Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding is een zaak die niet alleen ressorteert onder het Min. v. Volksgezondheid. De ministers van Onderwijs en Wetenschap en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, zijn hierbij even sterk betrokken.

Het beleid terzake dient daarom toegespitst te worden op meer coördinatie teneinde optimale resultaten te bereiken.

Volksverzekering

AWBZ en Ziekenfondswet dienen op te gaan in één verplichte volksverzekering. Zie hiervoor hfdst. IV-d: Ziektekostenverzekeringsplan D'66.

Wetgeving

Het patiëntenrecht dient gestalte te krijgen in nieuwe wetgeving die het recht op informatie en privacy garandeert (zie ook hfdst. II-e: Informatiebeleid). Daarnaast dient de wetgeving te voorzien in het recht op zelfbeschikking, op vrije keuze van hulpverleners, op klachtenbehandeling en op persoonsbescherming bij research.

Alternatieve geneeswijzen

Ook al in het kader van de zelfverzorging dienen alternatieve geneeswijzen tenminste serieuze aandacht te krijgen. Onderzoek naar het effect van alternatieve geneeswijzen is geboden. Kosten voor alternatieve geneeswijzen dienen met groter ruimte dan tot nu toe het geval is te worden opgenomen in het pakket van de volksverzekering. Te denken valt aan acupunctuur.

Abortus

Abortus dient uit de strafwet gehaald te worden en opgenomen te worden in het verstrekkingenpakket van de Volksverzekering. Het beslissingsrecht dient bij de vrouw te liggen: abortus is een medische ingreep.

Euthanasie

Zowel het nalaten van levensreddende behandeling als het levensverkortend handelen t.a.v. een ongeneeslijke patiënt in diens eigen belang, dient niet langer strafbaar gesteld te worden, wanneer de patiënt zich in de laatste levensfase bevindt en het zijn uitdrukkelijk verzoek is.

Drugbeleid

De handel in henneproducten dient gelegaliseerd te worden, zodat controle op de producten mogelijk is en de overgang naar hard drugs wordt tegengegaan. Oorzaken van verslaving aan hard drugs moeten worden bestreden. Verslaafden zijn patiënten, geen criminelen. Het vervolgingsbeleid dient gericht te zijn tegen de handel in hard drugs.

Andere welzijnsvoorzieningen

Het huidige welzijnsbeleid is een lappendeken. De verdeling van de beschikbare geldmiddelen is ondoorzichtig. Prioriteiten zullen beter afgewogen moeten worden, vooral in die zin dat noodzakelijke bezuinigingen niet a priori de zwakst geregelde voorzieningen treffen, aangezien dit lang niet altijd ook de minst belangrijke zijn. Bij stagnerende economische groei en het risico van daardoor genoodzaakte bezuiniging op het bestaande voorzieningensysteem, dreigt een innovatie daarvan tot de onmogelijkheden te gaan behoren. Om te voorkomen dat de zwakst geregelde voorzieningen het eerst aangeast worden, is derhalve gewenst dat de nog niet wettelijk geregelde voorzieningen van specifiek welzijn geregeld worden in een kaderwet specifiek welzijn, waarin decentralisatie en democratisering voorop staan. De reeds bestaande wettelijke regelingen in het specifiek welzijn en de toekomstige kaderwet dienen ter bevorde-

ring van een politiek gewogen prioriteiteninstelling zoveel mogelijk onderling te worden afgestemd. Daarbij valt allereerst te denken aan de onderlinge afstemming van de systematische en de democratische planning. Ook is hierbij te denken aan algemene regels voor de rechtsbescherming van burgers en instellingen, de medezeggenschap van betrokkenen – met name de niet georganiseerden –, voor kwaliteitscontrole e.d.

Wij vinden niet dat welzijnsvoorzieningen zonder meer gratis moeten zijn. Voor bepaalde voorzieningen is een beperkte financiële bijdrage naar draagkracht gewenst, juist ook om de individuele verantwoordelijkheid te onderstrepen.

In het welzijnswerk spelen vrijwilligers vaak een belangrijke rol. Over dit tot de z.g. „Informele sector” te rekenen vrijwilligerswerk en het gewicht dat wij daaraan toekennen spreekt dit programma zich op tal van plaatsen uit.

De ontwikkeling der laatste jaren in de richting van andere vormen van vrijwilligerswerk zal een bijdrage leveren bij de totstandkoming van een meer „zelffunctionerende” samenleving.

Vrijwilligerswerk in het algemeen heeft behoefte aan een goede coördinatie en organisatie. Dit kan gewaarborgd worden door de instelling van een nationaal vrijwilligersbureau en regionale vrijwilligerscentrales, waarvoor middelen beschikbaar dienen te komen. Er zullen algemene richtlijnen opgesteld moeten worden m.b.t. de rechtspositie en financiële status van de vrijwilliger.

Inschakeling van werkloze beroepskrachten, met behoud van sociale uitkering en aanvulling daarvan moet mogelijk zijn.

V-c: Sport

Hoewel de passieve recreatieaspecten van de sport in de publiciteit over het algemeen de meeste aandacht krijgen, is de actieve rol van de sport in de recreatie van nog steeds groeiend algemeen belang. Sport levert niet alleen een waardevolle bijdrage aan het samenbindend verenigingsleven, maar speelt bovendien een grote rol in de „informele sector” (zie hfdst. I). Immers, het bestuurs- en sporttechnisch kader bestaat merendeels uit vrijwilligers.

In het beleid dienen topsport, algemene wedstrijd sport en recreatiesport *evenredig* aandacht te krijgen. De taak van de overheid kan daarbij alleen voorwaardenscheppend zijn. Het particulier initiatief op sportgebied is goed georganiseerd en het vrijwillig kader functioneert het best wanneer het zelf verantwoordelijk blijft voor vorming en uitvoering van het beleid. Wel moet het mogelijk zijn waar nodig beroepskrachten ter ondersteuning aan te stellen. Dezen hebben dan recht op dezelfde rechtspositie als werknemers in de sociaal-culturele sector.

Sponsoring

Ter verruiming van financiële mogelijkheden moet onder zekere voorwaarden aan gesubsidieerde sportverenigingen toegestaan worden, overeenkomsten met sponsors aan te gaan.

Welzijn, gezondheid

De associatie van sport met welzijn en gezondheid lijkt voor de hand te liggen. Toch overschrijdt de sport soms de het welzijn bedreigende grenzen, niet alleen als het gaat om gebruik van ongewenste stimulerende middelen, maar ook op het gebied van eenzijdig lichamelijke ontwikkeling, eenzijdige gerichtheid en ongewenste mentale druk. Overheid en sportorganisaties hebben hier een gezamenlijke taak bij het vaststellen van de grenzen van het aanvaardbare.

Accommodaties

Het sterk toenemend belang van de recreatiesport (gedwongen vrije tijd, jeugdwerkloosheid) legt de overheid de taak op te zorgen voor voldoende accommodaties van goede kwaliteit, opdat wie wil ook kan sporten.

V-d: Jeugdbeleid

In de samenleving die ons voor ogen staat, moeten mensen niet in categorieën, dus ook niet in leeftijdsatego-

riën, gevangen worden gezet. Deze categorisering heeft o.a. geleid tot de nog steeds zwakke positie van juridische onzelfstandigheid tot 18 en financiële afhankelijkheid tot 21 jaar.

Vandaar dat, hoewel een specifieke jongerenparagraaf in dit verkiezingsprogramma overbodig zou moeten zijn, omdat in vele hoofdstukken het beleid t.a.v. jongeren aan de orde komt, er toch aandacht aan de positie van de jongeren zal moeten worden besteed totdat de achterstelling is opgeheven. Juist de huidige economische ontwikkelingen zullen nog hun terugslag hebben op de positie van de jeugd.

Positief moet worden gewaardeerd en gestimuleerd, de bereidheid bij de jongeren om zich los te maken van de verspillende welvaartseconomie en zich opbouwend op te stellen als het gaat om het steunen en zelf initiëren van activiteiten ter bescherming van het milieu en een aangenaam leefklimaat in het algemeen. De lage organisatiegraad van de jeugd is mede oorzaak van de geringe aandacht van de politiek voor hun problemen. Juist de huidige economische ontwikkelingen zullen ook hun terugslag hebben op de positie van de jeugd. Extra probleem daarbij zal zijn dat de jongeren van vandaag opgegroeid zijn een verspillende welvaartseconomie en weerloos staan als het er om gaat het nut van zuinigheid in te zien.

De volgende beleidsontwikkelingen zijn noodzakelijk:

Coördinatie

Hoewel instelling van de onafhankelijke Raad voor Jeugdbeleid een goede stap was, geeft deze slechts advies. Er moet daarnaast een veel betere coördinatie tot stand komen tussen de diverse departementen die dagelijks met jeugdbeleid te maken hebben en die nu maar al te vaak tegen elkaar inwerken.

Daartoe moet o.m. de Interdepartementale Stuurgroep Jeugdvragen versterkt en verbreed worden met leden van gezaghebbend ambtelijk niveau. Er dient een vaste kamercommissie jeugdbeleid te komen en in de organisatie van de begroting moeten alle ministeries hun beleidsvoornemen m.b.t. jongeren apart specificeren, zodat overzicht en inzicht mogelijk wordt.

Onderzoek

Het op jongeregebied reeds verrichte onderzoek moet geïnventariseerd worden, mede met het oog op de noodzakelijke coördinatie van voorgenomen en voor te nemen onderzoek.

V-e: Ouderen

Mensen die geen deel (meer) hebben aan de zgn. „formele economie” (zie hfdst. 1/4) dreigen ook t.a.v. het sociale leven sneller in een isolement te geraken. Wij willen ouderen in elk opzicht volwaardig aan het sociale en culturele leven doen deelnemen als gelijkwaardige medeburgers. Daarom vinden wij het noodzakelijk de persoonlijke zelfstandigheid van ouderen beter recht te doen en zolang mogelijk te garanderen. Uitsluiting van ouderen van bestuurlijke functies, alleen op basis van hun leeftijd, dient uitgebannen te worden. Speciale ouderenvoorzieningen moeten uitgaan van: MET ouderen VOOR ouderen. Wij willen dit o.m. trachten te bereiken op bestuurlijk niveau door:

- instelling van een Raad voor Ouderenbeleid.
- omvorming van de Wet op de Bejaardenzorg tot een Wet op het Ouderenbeleid.
- coördinatie van de desbetreffende taken van de Ministeries CRM, Volksgezondheid en Ruimtelijke Ordening door bij voorkeur Ministerie CRM.

Voorts door de volgende maatregelen:

Pensioenen

Opheffing van de zgn. „pensioenbreuk” en een verplichte pensioenverzekering voor alle werknemers, zijn belangrijk voor de ouderen van morgen. (zie hfdst. IV-d: Soc. Verzekeringen)

Keuze pensioenleeftijd

Werknemers dienen binnen bepaalde grenzen zelf het moment van hun pensionering te kunnen kiezen, waarbij ruime overgangsregelingen terzake van geleidelijke afbouw van verantwoordelijkheden en werktijden, tot

stand moeten komen.

Vorming

Bestaande mogelijkheden voor vorming en scholing (open school, Teleac) dienen verruimd en door actieve voorlichting beter onder de aandacht van ouderen gebracht te worden.

Ruimtelijke ordening

Naast de door ons reeds bepleite concentratie van wonen, werken en voorzieningen (zie hfdst. III-d) dient nog gesteld te worden dat in bestemmingsplannen en stadsvernieuwingsprojecten voldoende aangepaste huisvestingsvormen voor ouderen tot stand moeten komen.

Bejaardenwoningen of complexen van woningen mogen niet geïsoleerd liggen en moeten dicht bij de voorzieningen gesitueerd worden. Experimenten met een „ouderlaag” in gezinswoningen moeten uitgebreid worden.

Vervoersmogelijkheden

Bestaande vervoersmogelijkheden moeten beter aangepast worden aan ouderen die zich slecht kunnen verplaatsen. Voor deze categorie moeten gereduceerde tarieven het vervoer betaalbaar houden.

Betere dienstverlening

De diverse vormen van dienstverlening moeten beter op elkaar worden afgestemd door coördinatie van de intra- en extra-murale dienstverlening, door aan het gecoördineerde ouderenwerk een bredere basis te geven en meer bevoegdheden over te dragen. Bij de coördinatie worden de ouderenorganisaties ten nauwste betrokken. Het takenpakket van de zgn. indicatiecommissies moet worden geregeld en uitgebreid met meerdere vormen van maatschappelijke dienstverlening. De extra murale dienstverlening moet worden uitgebreid, met bijv.:

Wijkhoven

Ouderen die tijdelijk of langdurig verzorging behoeven, moeten kunnen worden opgevangen in een „wijkhof”. Deze dient naast permanente zorg ook dagverzorging en -verpleging te kunnen bieden. Ook moeten zelfstandig wonende ouderen er een bepaalde service (warme maaltijden e.d.) kunnen genieten. Mede om te voorkomen, dat ouderen in dit centrum zich wederom afgesloten voelen van de maatschappij kunnen ook andere buurtbewoners, die gelijksoortige problemen kennen, er worden opgevangen. Om dezelfde reden moet gezocht worden naar andere, passende functies, voor deze wijkhoven.

Rechten en rechtsbescherming

Bewoners van tehuizen en cliënten van de bejaardenzorg moeten een betere rechtsbescherming krijgen. Subsidies moeten mede aangewend worden ter aanmoediging van vrijwillige toepassing van zo’n regeling. Het recht op inspraak en op goede klachtenbehandeling ook voor ouderen, dient wettelijk geregeld te worden.

Gezondheidszorg

Geriatricie dient als geneeskundig specialisme erkend te worden, het preventieve onderzoek moet daarbij prioriteit krijgen. Voorts dient er een wettelijke regeling te komen voor het testen van medicijnen op hun gevolgen voor ouderen.

V-f: Gehandicaptenbeleid

In ons beleid staat de mens centraal. Daaruit volgt dat in het gehandicaptenbeleid dat wij voorstaan, de nadruk nooit op de handicap zal liggen, maar altijd op de mens die zich, wat ook zijn handicap is, dient te kunnen ontplooiën en zelf moet kunnen kiezen in vrijheid. Daarom is het gehandicaptenbeleid ook een emancipatievraagstuk. De overheid dient in haar gehele beleid rekening te houden met het gegeven dat het een normale zaak is dat een samenleving ook gehandicapten kent. In het huidige beleid ontbreekt op dit punt de integrale aanpak.

Teneinde op rijksniveau een gecoördineerd gehandicaptenbeleid tot stand te brengen, moet tijdelijk (bijv. twee volle kabinetsperiodes) een afzonderlijke bewindsman/vrouw aangesteld worden voor het gehandicaptenbeleid, die tevens andere beleidsonderwerpen in de portefeuille kan hebben.

Wij willen het beleid op de volgende punten bijstellen en wijzigen:

Decentralisatie

Het door het Rijk aangegeven beleidskader dient ingevuld te worden door de lagere overheden. Belangrijk daarbij dienen de *Provinciale Overlegorganen Revalidatie en Zwakzinnigenzorg* te zijn, die op provinciaal niveau coördineren en controleren en zodanig samengesteld moeten zijn, dat alle bij het gehandicaptenbeleid betrokkenen zich vertegenwoordigd weten. De P.O.R.'s en de P.O.Z.'s moeten onder controle van de Staten vallen.

Nationale raad

In een op te richten Nationale Raad Gehandicaptenbeleid waarin alle betrokkenen vertegenwoordigd zijn, dient het gehele veld overzien te worden. De Raad moet gevraagd of ongevraagd advies geven, leemten signaleren en initiatief nemen tot noodzakelijk onderzoek.

Arbeid(s-alternatieven)

Om te bevorderen dat mensen die partieel, zowel in een betaalde als in een onbetaalde functie actief willen zijn, in contact komen met degenen die aan die partiële activiteiten behoefte hebben, dient via de aanwezige kaders de afstemming van vraag en aanbod geïntensiveerd te worden.

Basisuitkering/toeslagen

Gehandicapten waarvan bewezen is dat ze permanent voor moeilijk kwantificeerbare extra kosten staan, moeten aanspraak kunnen maken op een vaste basisuitkering voor die kosten.

Bedrijfsleven

De huidige Plaatsingswet Mindervaliden heeft niet alleen een meer eigentijdse naam, maar dient ook aan nieuwe inzichten aangepast te worden. Hoewel verhoging van de wettelijke plaatsingsnorm van 2% naar 5% uiteraard de arbeidskansen van gehandicapten kan bevorderen, schuilt in zo'n maatregel het gevaar van voor gehandicapten schadelijke economische afwegingen, als ook van verzet tegen opgelegde dwang, die dan tot uiting kan komen in non-acceptatie van gehandicapten. Een zodanige maatregel dient dan ook tijdelijk te zijn en kan in elk geval niet los gezien worden van het door ons voorgestane deeltijdbanenbeleid (zie hfdst. III-a). Aanpassing van de wetgeving zal zich o.m. moeten richten op goede definitie van het begrip „handicapt”, betere inventarisatie van plaatsingsmogelijkheden bij overheid en bedrijven op basis van goede functieomschrijvingen, financiering van hulpmiddelen en aanpassingen van de werkteams, beroepsrecht van gehandicapten inzake afgewezen sollicitaties en de positie van gehandicapten bij collectieve ontslagen. De effectiviteit van deze plaatsingswet staat of valt met een goede controle.

Intrekken loondispensatiewet

Vernieuwing van de Plaatsingswet Mindervaliden dient gepaard te gaan met intrekking van de loondispensatiewet. In de vernieuwde wet moet bepaald worden dat aan werkgevers loonsuppletie voor gehandicapte werknemers toegekend kan worden. De werknemer ontvangt daarbij dan in elk geval zelf het minimumloon. Loonsuppletie moet het karakter van een overbrugging hebben. Loonsuppletie voor de gehandicapte werknemer mag niet langer vanuit de AAW/WAO plaatsvinden, maar dient ook onder de vernieuwde wet te vallen, zodat bevoordeling werkgelegenheid gehandicapten in één wet geconcentreerd is.

Herstructurering W.S.W.

De huidige Wet Sociale Werkvoorziening is verouderd en werkt stigmatiserend voor gehandicapten. Wie er eenmaal onder valt, komt er nauwelijks meer onderuit. Er bestaat een negatief spanningsveld tussen de welzijnsbevorderende en revaliderende functie van de sociale werkvoorzieningen en de economische maatstaven die men daar hanteert. In feite zijn de sociale werkvoorzieningen een noodzakelijke bedrijfstak geworden, waarin werk verricht wordt waarin het vrije bedrijf niet meer voorziet. Daarom moet de W.S.W. structuur opgebroken worden, in die zin dat de sociale bedrijven zelfstandig moeten kunnen functioneren en kunnen fungeren als doorgangsvormen naar overheid en bedrijf, zonder hun taak als opvangcentrum te verliezen. In de

werkteams moet een scheiding worden aangebracht tussen geestelijk en lichamelijk gehandicapten. Sociale werkvoorzieningen moeten ook een ruimer toelatingsbeleid kunnen hanteren en (deel)-banen kunnen bieden aan langdurig werklozen, door leeftijd gehandicapten en andere minderheidsgroeperingen. (zie ook hfdst III-a m.b.t. de „oneigenlijke WAO-ers”).

Provinciaal/Regionaal bestuur

De structuur van sociale werkvoorzieningen in „bedrijfsjes” vergt een nieuwe bestuurlijke regeling. Het huidige gemeentelijke bestuur staat vaak te ver van de praktijk. Wij denken daarom aan oprichting van provinciale en regionale bestuurscommissies, multidisciplinair samengesteld uit personen die dicht bij de praktijk staan. De politieke controle hierover zou in handen van Provinciale Staten kunnen liggen.

Wijziging criteria

Het nu in de sociale wetgeving gehanteerde criterium van „arbeidsongeschiktheid” werkt stigmatiserend. Beter is het om dit te vervangen door het positieve criterium „in staat een (deel)inkomen te verwerven”. Uitkeringen dienen dan gerelateerd te zijn aan het zelf verworven inkomensdeel, zonder dat het recht op uitkering hierdoor verloren gaat. Dit vergroot de individuele keuzevrijheid.

Algemene voorzieningen

Gehandicapten moeten volledig kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven. Daar ontbreekt op tal van plaatsen nog veel aan. Het openbaar vervoer is voor hen vaak nog een onneembare barrière: meer trein-, bus- en tramstations moeten aangepast worden, meer aangepaste treinstellen, bussen en trams ingezet. Alle publieke ruimten in overheidsgebouwen dienen voor hen toegankelijk gemaakt te worden, voor aanpassing van publieke gebouwen van bedrijven en instellingen dient overheids-subsidie beschikbaar te zijn. Subsidies aan welzijnsinstellingen moeten gebonden worden aan voorwaarden m.b.t. de toegankelijkheid van hun gebouwen voor gehandicapten.

Gezinsbegeleiding

Ouders van geestelijk gehandicapte kinderen moeten altijd beschouwd worden als de eerst verantwoordelijken voor hun kind, ook al is dit uit huis geplaatst. Zij hebben recht op een zo vroegtijdig en zo uitgebreid mogelijke informatie over de handicaps van hun kind en van de mogelijke daaropvolgende problematiek. De eerste-lijns-hulpverleners zullen hiertoe beter moeten worden opgeleid. Gestreefd moet worden naar een betere manier van gezinsbegeleiding, waarin naast de professionele werkers ook ouder- ouderhulp een hoge prioriteit heeft.

Onderwijs

Het onderwijs moet meer gericht worden op z'n functie bewustwording van niet-gehandicapten t.o.v. gehandicapten. Gehandicapten dienen niet automatisch naar speciaal onderwijs verwezen te worden maar, waar mogelijk, opgevangen te worden door het reguliere onderwijs. Voor jonge gehandicapten moet bij het voortgezet onderwijs betere begeleiding komen. In de opleiding van onderwijsgeveenden, moet meer aandacht besteed worden aan vroegtijdige onderkenning van geringe afwijkingen. Juist ook in applicatiecursussen moet hiervoor plaats worden ingeruimd. Niet alleen in het onderwijs maar in de gehele sector van maatschappelijke dienstverlening dient hoge prioriteit gegeven te worden aan vroegtijdige onderkenning van ontwikkelingsstoornissen.

Sport en recreatie

Ten onrechte valt in Nederland de nadruk in voorlichting en publiciteit op de topsport voor gehandicapten. In tegenstelling daarmee is de grootste behoefte die aan recreatiesport. Het beleid moet in die zin omgebogen worden. Dag- en verblijfsrecreatievoorzieningen zijn nog in volstrekt onvoldoende mate aangepast aan de eisen van gehandicapten. Subsidiemogelijkheden dienen aanpassing te stimuleren. De recreatiemogelijkheden voor mensen in verpleegtehuizen vereisen verbetering, hetgeen mogelijk moet worden door o.m. aanpassing van het recreatiebudget in de verpleegtarieven.

Hoofdstuk VI:

Een vreedzame en rechtvaardige wereld

Een werkelijk vreedzame en rechtvaardige wereld behoort, misschien, tot het rijk der illusies en utopieën, maar dat betekent niet dat we daar niet naar moeten streven.

Het buitenlands beleid dient daarom gericht te zijn op de opbouw van een internationale rechtsorde, op vermindering van de welvaartsverschillen in de wereld, stimulering van het respect voor de mensenrechten en het bevorderen van begrip en het bereiken van vertrouwen. Het meest geëigende kader hiervoor blijft de Organisatie van Verenigde Naties. Nederland dient het werk hiervan met kracht te ondersteunen evenals dat van de ermee verbonden Geneefse Ontwapenings Commissie. Pogingen tot verbetering van het functioneren van deze organen dienen te worden aangemoedigd en gesteund. In de huidige wereld is echter ook een negatief veiligheidsbeleid d.w.z. handhaving van een verdedingsapparaat nog wel noodzakelijk.

VI-a: Niet verspreiden van kernwapens (Non-proliferatie, zie III-b)

De verspreiding van kernwapens over de wereld is één van de ernstigste bedreigingen voor de mensheid. Deze dient tegengegaan te worden door:

- Beëindiging van de kernwapenwedloop tussen Oost en West. Dat is niet alleen een zaak van de twee supermachten, maar ook van hun bondgenoten.
- Verhoging van de kernwapendrempel zowel in politiek als in technisch opzicht. Dat kan door een uiterste beperking van het gebruik van kernenergie, alsook door universele toepassing van het controlesysteem van de Internationale Organisatie voor Atoomenergie. Door o.m. af te zien van het gebruik van plutonium, dienen de industrielanden hier het voorbeeld te geven.

VI-b: Vrede en veiligheid in de derde wereld

Het streven naar het opdelen van de Derde Wereld in invloedssferen is een potentieel gevaar voor de wereldvrede, vooral in die gebieden waar een directe confrontatie van de supermogendheden tot de mogelijkheden behoort.

Zeer gevaarlijk in dit verband is een politiek welke zich ten doel stelt d.m.v. militaire interventies nieuwe situaties te creëren, in de hoop deze als voldongen feiten te moeten accepteren. Bestaande conflicten moeten dan ook zoveel mogelijk door internationale arbitrage worden opgelost. De rol van de Verenigde Naties is hierbij onmisbaar. Daarom dienen de volgende maatregelen genomen te worden:

- uitbreiding van de VN-vredesmacht en van Nederlandse deelname daaraan;
- steun voor jongere samenwerkingsverbanden, die buiten de traditionele machtsblokken staan en die een stabiliserende rol kunnen spelen (Organisatie van Afrikaanse Eenheid, Arabische Liga, Beweging van Niet-gebonden Landen e.a.);
- beperking wapenexport naar de Derde Wereld. Nederland moet internationaal initiatieven nemen voor beperking van de wapenhandel.

VI-c: De Oost-West-tegenstelling

Het beleid van Nederland en zijn bondgenoten moet in de Oost-West tegenstelling het vermijden van gewapende conflicten tot doel hebben en gericht zijn op het bereiken van een stabiele verhouding, door geleidelijke vermindering van de tegenstellingen. Daarbij dient juist in tijden van crisis de dialoog tussen Oost en West gaande te blijven. Het regelmatig voorkomen van incidenten mag er niet toe leiden, dat in een harde confrontatiepolitiek de bereikte resultaten uit de voorbije jaren van ontspanning, weer over boord gezet worden. De rol van de Europese landen is hierbij onmisbaar.

Opbouw Europees veiligheidssysteem

De Oost-West-tegenstelling heeft geleid tot een ongeëvenaarde opeenhoping van militaire macht in Europa en tot een onnatuurlijke scheiding van het Europese continent, langs de grenzen van de invloedssferen van de twee supermachten.

Doelstelling op lange termijn dient de beëindiging van deze situatie te zijn, en daarom bepleiten wij de opbouw van een Europees Veiligheidssysteem (E.V.S.). Aan een zodanig collectief veiligheidssysteem moet ook door de VS en de USSR worden deelgenomen.

Het zou moeten bestaan uit bindende afspraken over:

- politiek overleg en vreedzame bijlegging van geschillen

- vergroting van de militaire veiligheid

- samenwerking op het gebied van economie, wetenschap, technologie en milieu

- samenwerking op humanitair gebied, vrijer verkeer van personen, ideeën en informatie.

Nu het E.V.S. nog niet tot stand gekomen is, vereist het Nederlandse veiligheidsbelang vooralsnog voortzetting van het NAVO-lidmaatschap.

VI-d: Europese defensiesamenwerking

Uitgaande van het NAVO-lidmaatschap bepleiten wij binnen het Atlantische Bondgenootschap een evenwichtiger verhouding tussen de VS en de Europese partners. Een minder sterk overheersende positie van Amerika valt vooral te bereiken door verdergaande Europese samenwerking op het gebied van de veiligheid. Deze samenwerking zal niet alleen gericht moeten zijn op zaken betreffende militair materieel maar ook op het bespreken van de Europese dimensie van de Atlantische veiligheid.

Geen Europese kernmacht

Een zelfstandige Europese kernmacht wijzen wij af. Europese defensiesamenwerking mag niet leiden tot een Europese kernmacht.

VI-e: Ontwapening en wapenbeheersing

De behoefte aan beveiliging d.m.v. wapens en in het bijzonder kernwapens, dient zo spoedig mogelijk en zoveel mogelijk weggenomen te worden, door internationale verdragen over conflictbeheersing en ontwapening. (zie ook VI-b).

Europese medezeggenschap bij Salt II

Gezien de lopende of voorgenomen uitbreiding van het arsenaal tactische kernwapens voor de lange afstand (de Russische SS-20 raket en de Backfire bommenwerper resp. de Amerikaanse Pershing-II en Tomahawk-raket) is de totstandkoming van het (SALT-III) wapenbeheersingsverdrag zeer urgent. Aangezien de veiligheid van de Europese landen hierbij rechtstreeks in het geding is, dienen deze medezeggenschap en inbreng in de onderhandelingen te krijgen.

Evenwichtige wederzijdse troepenvermindering

Een positiever instelling van Nederland en zijn partners bij de Weense besprekingen over evenwichtige wederzijdse troepenvermindering (MBFR) is mede noodzakelijk om tot een accoord te komen.

Europese ontwapeningsconferentie

Daarnaast dient een Europese Ontwapenings Conferentie opgezet te worden, met deelname van alle West- en Oosteuropese landen, de VS, en Canada. De totale wapeningspolitiek in Europa dient daarbij ter tafel te komen. Ook afspraken over tactische kernwapens met korte dracht, kunnen hierbij aan de orde komen. De EOC moet zich ontwikkelen tot een permanent forum voor ontwapening en wapenbeheersing in Europa, als onderdeel van een EVS.

Herziening NAVO-planning

De basis van de huidige NAVO-planning is te sterk gericht op „draaiboeken voor het ergste geval”. Het beleid terzake dient omgebogen te worden door oprichting van een ontwapeningscomité, dat in alle fasen van het planningsproces aandacht opeist voor de wapenbeheersingsaspecten.

Geen wedloop op gebied van de chemische wapens

Militaire en politieke kringen binnen de NAVO menen in

de slechter wordende internationale verhoudingen een aanleiding te vinden voor het streven naar een groter NAVO-tegenwicht – tegenover het Sowjet-overwicht – m.b.t. chemische wapens. Wij keren ons daar ondubbelzinnig tegen.

VI-f: Nederlandse ontwapeningsinspanning

Een hoofdtak voor Nederland is binnen de NAVO een succesvol verloop van de wapenbeheersingsonderhandelingen tussen Oost en West te bevorderen. Nederland moet er niet voor terugschrikken ook buiten NAVO-verband tezamen met gelijkgezinde landen in West en Oost tot vergaande en creatieve voorstellen te komen.

Reorganisatie ministerie van Buitenlandse Zaken

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken dient meer aandacht te gaan schenken aan ontwapeningszaken door een aparte directie te vormen voor behandeling van alle wapenbeheersings- en ontwapeningskwesties.

VI-g: Anti-kernwapenbeleid

Nederland moet een actief anti-kernwapenbeleid voeren. Kernwapens voegen aan de toch al onaanvaardbare moderne oorlog nog eens de dreiging van totale vernietiging toe. Het door ons bepleite anti-kernwapenbeleid is wel onderhevig aan de beperking dat het niet mag leiden tot een situatie waarin de kans op gebruik van nog niet afgeschafte kernwapens toeneemt. Voor het nemen van op zichzelf noodzakelijke, eenzijdige stappen, heeft dit consequenties.

Vermindering kernwapentaken

Binnen de NAVO heeft Nederland nu nog zes kernwapentaken. Deze dienen voor 1985 teruggebracht te worden tot twee of drie. Nederland moet binnen de NAVO een pleidooi voeren voor het afstoten c.q. conventioneel vervangen van de nucleaire luchtafweer (NIKE), de nucleaire landmijnen en de nucleaire bommen voor onderzeebootbestrijding. Valt daarover binnen de NAVO géén overeenstemming te bereiken, dan moet Nederland hiertoe eenzijdig overgaan. Ook afschaffing van de nucleaire artillerie is hoogst noodzakelijk. Dat betekent allereerst dat Nederland definitief moet besluiten het 155-mm geschut niet te nucleariseren. Anders dan bij voornoemde wapens is een *eenzijdig* besluit tot afschaffing door Nederland van de „8-inch“-artillerie echter minder wijs. Daardoor zou immers een gat in de verdediging ontstaan, dat onmiddellijk door de bondgenoten opgevuld zou worden, terwijl de gehele Nederlandse deelname aan de gemeenschappelijke verdediging in het geding zou komen. Daarom kunnen we ons beter erop richten de bondgenoten te overtuigen van de noodzaak van afschaffing van deze gevechtswapens. Of de F-16 evenals de Starfighter nu, deels ook een nucleaire taak moet krijgen, staat voor ons nog niet vast.

Geen neutronenbom

Nederland moet zich blijvend verzetten tegen de invoering van nieuwe gevechtswapens of wapens met een zogeheten „atoomdrempelverlagende“ werking als de neutronenbom, die in militaire zin „makkelijk inzetbaar“ is. Dat verzet zou kunnen leiden tot een zekere versterking van de conventionele bewapening aan onze kant. Militaire noodzaak en gewenste wapenbeheersing moeten evenwel tegen elkaar afgewogen worden, alvorens tot een zodanige conventionele versterking besloten wordt.

Atoomvrije zone

Geleidelijke afschaffing c.q. niet-invoering van gevechtswapens moet gepaard gaan met onderhandelingen met de USSR, ter voorkoming van invoering door dit land van nucleaire korte-drachtwapens in Centraal Europa. Doelstelling daarbij is invoering van een atoomvrije zone in een zo groot mogelijk Europees gebied.

No First Use Verklaring

Nederland moet binnen de NAVO pleiten voor het afgeven van een verklaring om niet als eerste kernwapens te zullen gebruiken in een gewapend conflict.

VI-h: Nieuwe lange-afstandsraketten

De NAVO-landen hebben besloten 572 nieuwe middel-

lange afstandswapens te produceren en in Europa te stationeren. Dit betekent een kwalitatieve vergroting van de binnen de NAVO beschikbare vernietigingskracht door middel van kernwapens. Weliswaar werd dit besluit mede gemotiveerd door de modernisering van vergelijkbare Sovjet-systemen gericht op West-Europa, doch de NAVO-reactie was overdreven en draagt daardoor bij aan een dreigende nucleaire wapenwedloop in Europa. D'66 is daarom van mening dat plaatsing op Nederlandse bodem van middellange-afstandsraketten in de huidige omstandigheden niet aanvaard kan worden. Nederland heeft over de opstelling in ons land nog niet besloten. Hiervan moet gebruik gemaakt worden om de rol en het aantal van de kernwapens terug te dringen. Nederland dient daarom te trachten met concrete en geloofwaardige voorstellen de NAVO-bondgenoten te overtuigen dat een beperkte bewapeningsachterstand van de NAVO kan worden geaccepteerd, onder meer teneinde optimale condities te scheppen voor wapenbeperkende overeenkomsten met het Warschau-Pact. Nederland zoekt ook naar andere wegen om de kernbewapening serieus aan de orde te stellen, zoals in de VN en in nieuwe overlegkaders met bepaalde landen in Europa (zoals de Scandinavische landen, Polen en Roemenië). Aangezien er onzekerheid bestaat zowel over de bereidheid van de USSR en de VS hun bewapening kwalitatief en kwantitatief terug te brengen, als over de ontwikkeling van de militair-strategische situatie, is het noodzakelijk dat D'66 zich regelmatig beraadt over de totale veiligheidssituatie. Bij de beoordeling hiervan kunnen de Nederlandse atoomtaken, de plaatsing van middellange-afstandssystemen in Nederland en het niveau van de conventionele bewapening opnieuw overwogen worden. Dit geschiedt in het licht van onder meer de resultaten van de onderhandelingen tussen NAVO en Warschau-Pact, de stappen die gezet zijn op weg naar een de-nuclearisatie van Centraal Europa en de vermindering van het aantal kernwapens.

VI-i: Aanpassing NAVO-strategie

Het door ons bepleite anti-kernwapenbeleid heeft uiteraard consequenties voor de NAVO-strategie. Daarom is het noodzakelijk meer onderzoek te verrichten naar geloofwaardige, conventionele defensieve strategieën, die wellicht door de technologische ontwikkelingen in zicht komen. In het militaire apparaat zal daarbij meer de nadruk moeten komen te liggen op een defensief concept en op defensieve wapens (bijv. anti-tankwapens). Meer aandacht verdient zeker ook het onderzoek naar niet-militaire verdedigingsvormen zoals sociale verdediging (voorbereid niet-gewelddadig burgerlijk verzet).

VI-j: Aanpassing defensie inspanning

Hoogte defensieuitgaven

De defensieuitgaven dienen niet in de eerste plaats gebaseerd te zijn op een gefixeerd percentage van overheidsuitgaven of nationaal inkomen. Nuchtere, zakelijke beoordeling van de veiligheidssituatie dient maatstaf te zijn. Bij noodzakelijke algemene bezuinigingen zal Defensie niet bij voorbaat uitgesloten kunnen worden. De in het kader van het Lange Termijn Defensie Programma (LTDP) overeengekomen reële stijging van ca. 3% per jaar, moet dan ook jaarlijks opnieuw worden bezien.

Onderlinge afhankelijkheid Europese NAVO-landen

Instandhouding van een functionele defensie zal, voor de kleinere landen steeds meer financiële problemen opleveren. *Rationalisatie* (o.m. door gezamenlijkheid), *specialisatie* (door takenruil onderling) en *standaardisatie* moeten hierop het antwoord leveren. Dat leidt dan tot onderlinge afhankelijkheid van de NAVO-landen, waarbij wij de nadruk willen leggen op samenwerking tussen de Europese landen van de NAVO.

Politieke controle op materieel-exploitatie

Onvoldoende is nu de politieke informatie over en controle op de materieel-exploitatie. Aansluitend op de bestaande investeringsplannen dienen daarom exploitatieplannen opgesteld te worden.

Besparing op energie- en grondstofgebruik is hierbij eer-

ste prioriteit.

Politieke controle op ontwikkeling nieuwe wapens

Wetenschappelijk onderzoek naar ontwikkeling van vooral defensieve, conventionele wapensystemen achten wij van belang (zie ook VI-i).

Een gevaar daarbij is, dat zulk onderzoek kan leiden tot nieuwe stappen in de bewapeningswedloop. Politieke controle op onderzoek en ontwikkeling is daarom onontbeerlijk.

Defensie, ruimtelijke ordening en milieu

Het defensiebeleid legt soms een zware belasting op de r.o. en het milieu. Daarom dient zoveel mogelijk gestreefd te worden naar:

- het weren van militaire activiteiten in verstedelijkte gebieden
- het ontruimen van militaire complexen in binnensteden
- het weren van militaire activiteiten uit recreatiegebieden, indien zij het recreatief gebruik ervan verhinderen.
- het weren van militaire activiteiten uit natuurgebieden, indien ze de natuur ernstig belasten.

Georganiseerd overleg militair personeel

Het Georganiseerd Overleg dient een forum van daadwerkelijke medezeggenschap te worden.

Burgerlijk recht voor gewetensbezwaarden

Gewetensbezwaarden die vervangende dienst verrichten, dienen niet onder het militaire (tucht)recht, maar onder burgerlijk recht te vallen. De vervangende dienst, of, bij totaal weigering, gevangenisstraf, mag niet langer duren dan de normale dienstplichtperiode.

Leger op maatschappelijke leest geschoeid

Voorzover niet strijdig met het bijzonder karakter van de krijgsmacht, dient deze zoveel mogelijk geordend te zijn volgens geldende maatschappelijke normen. De vrouw moet in de krijgsmacht volledig geïntegreerd worden. Verdere vermaatschappelijking van het leger kan bereikt worden door aanpassing van de regeling voor functioneel leeftijdsontslag, door normalisering van de berijfsrestaurants tot toegang voor alle rangen, en door alternatieven voor het coöptatiesysteem bij benoemingen.

Rechtvaardiger dienstplicht

Slechts één derde van alle dienstplichtigen vervult nu daadwerkelijk de dienstplicht. Hoewel wij het dienstplichtsysteem op zichzelf juist achten, kent het grote onrechtvaardigheden. Eerlijker, en maatschappelijk voordeliger, komt het ons voor een *maatschappelijke dienstplicht* in te stellen, waarvan de militaire dienstplicht een onderdeel zou moeten zijn. Op korte termijn zal een interdepartementale studie moeten worden gestart over de mogelijkheden van en behoefte aan een systeem van maatschappelijke dienstplicht.

VI-k: Europese samenwerking

Een progressief beleid zoals D'66 zich dat voorstelt is niet mogelijk zonder een op democratische leest geschoeide Europese integratie.

Op binnenlands gebied is dit nodig om gezamenlijk de vele gemeenschappelijke en grensoverschrijdende problemen (werkloosheid, milieuverontreiniging, enz.) aan te pakken. Op buitenlands gebied, om Europa een constructieve bijdrage te laten leveren aan de oplossing van de Noord-Zuid en de Oost-West problemen.

Versterking positie Europees Parlement

De eenzijdige macht van de Raad van Ministers is te groot. Daarom moeten de positie en bevoegdheden van Europees Parlement en Commissie versterkt en uitgebreid worden. Het Parlement moet inspraak krijgen in de benoeming van de Commissievoorzitter, waarna deze op zijn beurt dient in te stemmen met de aanstelling van de overige Commissieleden. Jaarlijks dient de Commissie een beleidsprogramma op te stellen, dat dan aan het Europese Parlement moet worden voorgesteld.

Europese werkloosheidsbestrijding

Het niveau van de werkloosheid in de tien Europese lidstaten is volstrekt onaanvaardbaar. Oplossingen daarvoor kunnen niet alleen op nationaal niveau gevonden worden, maar moeten gepaard gaan met een krachtige

ontwikkeling van het industriële en sociale beleid van de Europese Gemeenschap (zie hiervoor ons Europees Programma).

Europees milieubeleid

Onder geen beding mogen de economische omstandigheden gebruikt worden als alibi voor aantasting van de gemeenschappelijke aanpak van milieuproblemen. Zo zal Nederland druk moeten blijven uitoefenen op de Rijnoverstaten en met name Frankrijk, om tot echte sanering van de Rijn te komen, zoals Nederland ook bij andere grensoverschrijdende problemen op het gebied van milieu- en natuurbescherming moet doen.

Europees landbouubeleid

Zie Hoofdstuk IV-h en ons Europees Programma.

Europees energiebeleid

Een Europees energiebeleid dient ontwikkeld te worden, in eerste instantie gericht op energiebesparing. Toepassing van kernenergie dient, zolang daaraan verbonden problemen niet zijn opgelost, geen deel uit te maken van het Europese energiebeleid.

Ontwikkelingssamenwerking

Europa zal zijn inspanningen op dit gebied moeten vergroten, o.m. door verruiming van de handelsmogelijkheden van de Derde Wereld (zie ook VI-n).

Uitbreiding Europese samenwerking

Toetreding van democratische landen tot de EG dient alle mogelijkheden te worden geboden. De reeds bereikte integratie mag hierdoor echter niet weer teruggedraaid worden.

Emancipatie binnen Europa

Een emancipatiebeleid zoals wij dat voorstaan (Zie II-d) moet ook in Europees verband krachtig worden nagestreefd en in de samenstelling van de vertegenwoordigende en bestuurlijke lichamen zijn afspiegeling vinden.

VI-l: Zuidelijk Afrika

Zuid-Afrika

De apartheid in Zuid-Afrika is aanleiding voor gewapende conflicten, waarbij de supermachten in gevaarlijke mate betrokken raken. Om deze redenen bepleiten wij een politiek van druk op de Zuidafrikaanse regering, om te bevorderen dat het apartheidsstelsel wordt afgebroken. Nederland moet actiever worden bij het streven naar internationale afspraken, en desnoods de volgende eenzijdige maatregelen nemen:

- een olieëmbargo voor Zuid-Afrika
- een embargo op strategische goederen;
- stopzetting van elke samenwerking op nucleair gebied;
- stop op leningen door Nederlandse banken aan Zuidafrikaanse regeringsinstellingen;
- extra steun voor zgn. „frontlinjstaten,” die door de vluchtelingenstroom en door economische dwangmaatregelen in problemen komen.

In internationaal verband dient daarnaast gestreefd te worden naar:

- internationale maatregelen t.a.v. olieëmbargo, strategische goederenembargo en staken nucleaire samenwerking;
- een investeringsstop
- beëindiging van de leningen van het Internationaal Monetair Fonds.

Namibië

Er zal druk uitgeoefend moeten worden op de regering van Zuid-Afrika, om een internationaal erkende overgang naar volwaardige onafhankelijkheid van Namibië tot stand te brengen. Tot deze druk behoort o.m. het niet langer verrijken van Namibisch uranium.

VI-m: Het Israëliisch-Arabisch conflict

Het Nederlandse beleid inzake het Israëliisch-Arabisch conflict, dient als uitgangspunt te hebben dat zowel de Israël als de Palestijnen rechten kunnen doen gelden en dat daarom bij de oplossing van het conflict recht gedaan dient te worden aan beide partijen.

Daarom dient Nederland ook ondubbelzinnig het recht van de Palestijnen te erkennen, op vestiging van een eigen staat, die de Westoever van de Jordaan en de Gaza-strook omvat. Daarbij behoort ook het recht van de Pa-

lestijnen, zelf hun staatkundige verhouding tot Israël en Jordanië te bepalen. De uiteindelijk vast te stellen grenzen moeten het resultaat zijn van de onderhandelingen tussen de partijen in het conflict. Eenzijdige wijzigingen van de status en de volkenrechtelijke positie van de sedert 1967 bezette gebieden, incl. Jeruzalem, dienen te worden veroordeeld.

De PLO is de voornaamste organisatie ter vertegenwoordiging van de Palestijnen, zowel in bezet gebied als daarbuiten. Daarom kan de PLO niet buiten het onderhandelingsproces gelaten worden. Wij veroordelen iedere vorm van terreur als pressiemiddel tot het oplossen van het conflict.

Bij haar op een vreedzame oplossing van het conflict gericht politiek, dient de Nederlandse regering politieke contacten met de PLO niet uit de weg te gaan.

VI-n: Ontwikkelingssamenwerking

Uitgangspunt

Het is onduidelijk dat bijna 800 miljoen mensen niet van een bestaansminimum zijn verzekerd en vele andere miljoenen geen mogelijkheid hebben tot een menselijke ontplooiing, o.a. als gevolg van onderdrukking. Uit humanitaire overwegingen en uit gemeenschappelijk langetermijn belang is een dergelijke explosieve situatie ongewenst. Daarbij komt dat het huidige internationale economische stelsel op vele punten in het nadeel van de armste landen werkt. Het is daarom een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van alle rijkere landen, inclusief Nederland, deze situatie zoveel mogelijk op te heffen. De nadruk zal daarom zoveel mogelijk moeten komen te liggen op de volgende prioriteiten:

Speciale maatregelen t.b.v. de armste landen en groepen

Aangezien vaak juist de armste ontwikkelingslanden sterk afhankelijk zijn van de uitvoer van één of enkele grondstoffen, dienen bestaande internationale maatregelen ter stabilisering van grondstoffenmarkten uitgebouwd en versterkt te worden. Voorts dienen die minst ontwikkelde landen, welke door de recente olieprijsstijgingen en de inflatie in het Westen in grote moeilijkheden zijn gekomen, een groter aandeel te krijgen van de totale internationale hulpstromen. Daarnaast moet speciale aandacht worden gegeven aan het structureel verbeteren van de voedselsituatie in ernstig door terugkerende natuurrampen getroffen streken.

Wereldwijde economische arbeidsverdeling

De rekening van de huidige economische recessie moet niet door ons aan de ontwikkelingslanden worden gepresenteerd. Noord noch Zuid zijn uiteindelijk gebaat bij afsluiting en protectionisme. Daarom is een doortastende aanpak van het Nederlandse en Europese landbouw-, industrie- en handelsbeleid nodig, gericht op een internationale arbeidsverdeling. Hiertoe moeten in de eerste plaats regeringen afspraken maken. Gestreefd moet daarbij worden naar afbouw van verouderde industrieën en naar verdere openstelling van de Europese markt (zie IV-e). Het streven naar een betere internationale arbeidsverdeling kan en zal soms botsen met het specifieke Westerse belang op korte termijn. In dat soort gevallen moet het recht van de allerarmsten op betere levensomstandigheden voorrang krijgen.

D'66 erkent dat in bepaalde bijzondere omstandigheden tijdelijke protectie gerechtvaardigd kan zijn. Ontwikkelingslanden kunnen bijvoorbeeld tijdelijke beschermende maatregelen nemen om het ontstaan van nieuwe bedrijfstakken mogelijk te maken, terwijl in ontwikkelde landen tijdelijke protectie gerechtvaardigd kan zijn om een bedrijfstak tijd en gelegenheid te geven zich aan een veranderende situatie op de markt aan te passen. In het laatstgenoemde geval zullen de beschermende maatregelen uitdrukkelijk gekoppeld moeten zijn aan herstructureringsmaatregelen en dient een stringente tijdslimiet gesteld te worden aan de bescherming.

Internationaal overleg

In het kader van het streven naar een Nieuwe Internationale Economische Orde (NIEO) zijn wij voorstander van een meer gedifferentieerde en zakelijke aanpak van het internationale overleg en van een grotere participatie

van de ontwikkelingslanden in de besluitvorming van het IMF, de Wereldbank, en het GATT, teneinde inhoud te geven aan de politieke gelijkwaardigheid van de ontwikkelingslanden. Wij achten het gewenst dat er een wereldwijd energieforum in het leven geroepen wordt, waar alle facetten van de energieproblematiek besproken kunnen worden.

Internationale belasting

Wij zijn van mening dat de Nederlandse regering dient aan te dringen op het starten van een internationaal onderzoek naar de wenselijkheid en mogelijkheid van internationale belastingheffing ten behoeve van fondsen voor ontwikkelingssamenwerking, waarbij gedacht kan worden aan belasting op luchtvervoer. Ook moeten de voor- en nadelen van belasting op wapenhandel onderzocht worden.

Culturele dialoog

Wederzijds begrip en vertrouwen tussen Noord en Zuid kunnen bevorderd worden door een culturele dialoog, die noodzakelijk is als aanvulling op de vaak onvolledige benadering van de westerse journalistiek. Daarbij denken wij aan culturele verdragen, uitwisseling op het gebied van literatuur, beeldende kunst, muziek en religie en evenwichtige voorlichting op scholen.

Toetsing van het ontwikkelingsbeleid

Niet alleen tussen de staten, maar ook binnen de staten moet sprake zijn van een rechtvaardige orde en een doelmatig beleid. D'66 is voorstander van een mondiaal toetsing in VN-verband van het ontwikkelingsbeleid van zowel de geïndustrialiseerde landen als van de ontwikkelingslanden. Eén van de toetsingscriteria dient te zijn: de mogelijke effecten van het ontwikkelingsbeleid voor de rol en positie van de vrouwen in de betreffende landen. Onze bilaterale ontwikkelingssamenwerking moet zich richten op dié (concentratie-) landen, die aantoonbaar een rechtvaardige inkomensverdeling nastreven.

Niet bezuinigen op ontwikkelingsbijdragen

Het streefcijfer van 1,5% van het netto nationaalinkomen t.b.v. ontwikkelingssamenwerking moet gehandhaafd worden. Daarbij moet dit ontwikkelingsbudget zo spoedig mogelijk worden gezuiverd van oneigenlijke uitgaven (rente-subsidies) als gevolg van kapitaalmarktmidelen, en bepaalde non-ODA posten. Bij besteding van de ontwikkelingsgelden zullen de belangen van de ontvangende landen moeten prevaleren boven de belangen van het westerse bedrijfsleven.

Wij onderschrijven het internationaal aanvaarde uitgangspunt dat de officiële ontwikkelingshulp in principe ontbonden moet worden, d.w.z. dat de besteding door het ontvangende land van deze hulp niet persé in Nederland hoeft te gebeuren. Een belangrijk deel van deze hulp is inmiddels reeds ontbonden. Dit geldt m.n. voor Nederland.

Verdergaande ontbinding dient plaats te vinden in samenwerking met de andere donorlanden op basis van gelijke lastenverdeling.

Zolang dat niet gerealiseerd is, dient Nederland gepaste terughoudendheid te betrachten.

Particuliere investeringen in ontwikkelingslanden moeten gestimuleerd worden, voorzover ze ingepast kunnen worden in het streven naar een Nieuwe Internationale Economische Orde.

Kwaliteitsverbetering van de hulp

Ter verhoging van de kwaliteit van de Nederlandse hulpverlening, zal het overheidsapparaat voor de ontwikkelingssamenwerking gereorganiseerd en gedecentraliseerd moeten worden.

Met name kan gedacht worden aan:

- de installatie van veld-kantoren in de ontwikkelingslanden, waarbij deze kantoren een ruime mate van beslissingsbevoegdheid moeten krijgen;
- het creëren van een adviesstructuur, die een optimaal gebruik maakt van de in Nederland bestaande ervaring op het gebied van ontwikkelingssamenwerking;
- zorgvuldige selectie en opleiding van deskundigen;
- actievere werving van inheemse deskundigen voor uitvoering van projecten;
- meer aandacht voor en training in management, zowel bij hulpgevers als ontvangers.

Het navolgende stuk maakt op zich *geen deel uit van het Verkiezingsprogramma van D'66*.

Aanhangsel

Globale becijfering van enige hoofdpunten

In dit verkiezingsprogramma wordt op sociaal-economisch gebied prioriteit gegeven aan een betere verdeling van de werkgelegenheid en versterking van onze economie. De consequentie daarvan is dat we de komende jaren de gehele economische groei zullen moeten gebruiken om die doelstellingen te realiseren. In dit aanhangsel willen we aangeven, wat bij benadering de financieel-economische gevolgen van deze uitgangspunten zouden zijn. De cijfers die we daartoe in dit aanhangsel presenteren vormen noch een belofte, noch een exacte voorspelling. Het is namelijk voor iedereen onmogelijk om met harde cijfers te komen. Nederland is erg afhankelijk van internationale economische ontwikkelingen: relatief kleine verstoringen in het buitenland hebben grote gevolgen voor de centrale economische gegevens, waarop het beleid de komende jaren gebaseerd moet worden. Om toch enige duidelijkheid te scheppen, zullen we hier aangeven hoe in de komende regeringsperiode een aantal belangrijke financieel-economische variabelen zich bij benadering zouden kunnen ontwikkelen, als het door ons voorgestane beleid wordt uitgevoerd.

1% groei van het nationale inkomen

Het centrale uitgangspunt is, dat, als geen nieuwe internationale economische verstoringen optreden, de komende jaren een gemiddelde groei van het nationale inkomen gerealiseerd kan worden van 1½%. Daartoe dient de via inkomensmatiging vrijkomende ruimte geheel te worden bestemd voor investeringen door het bedrijfsleven en de overheid.

Aandeel collectieve sector stabiliseren

Om het bedrijfsleven de ruimte te geven die investeringen te financieren, mag het aandeel van de collectieve sector in het nationale inkomen (momenteel 65%) de komende regeringsperiode niet verder oplopen. Daarnaast moet het financieringstekort van de overheid geleidelijk aan teruggebracht worden tot maximaal 4,5% van het nationale inkomen in 1985.

Vrijwel alle inkomens op de minlijn

Willen we ernst maken met de prioriteiten die in dit verkiezingsprogramma gesteld zijn, dan zal vrijwel iedereen offers moeten brengen in de inkomenssfeer. Als de som van alle inkomens de komende jaren gelijk moet blijven en we houden rekening met een groei van 1% per jaar van het aantal inkomensstrekkers en we gaan verder uit van een incidentele loonontwikkeling (door bevorderingen, periodieke loonstijgingen e.d.) van 1 à 1½% per jaar, dan moet rekening gehouden worden met een gemiddelde daling van de particuliere inkomens met bruto 2 à 2½% per jaar.

Geen koopkrachtgaranties

D'66 hanteert het principe dat de sterksten in onze samenleving de grootste offers zullen moeten brengen. Daarom zal de koopkracht van de sterksten ook meer naar beneden moeten dan die van de mensen met een betrekkelijk laag inkomen. Daarnaast zullen de ambtenaren door het gelijktrekken van hun inkomens met die van de andere werknemers waarschijnlijk ook wat meer moeten bijdragen. (Via de zgn. pakketvergelijking, d.w.z. de vergelijking van de inkomens inclusief secundaire inkomensbestanddelen, zie verder IV-a). Maar dit neemt niet weg, dat vrijwel iedereen *iets* zal moeten bijdragen. Plusminus 95% van de Nederlandse inkomens-trekkers heeft namelijk een inkomen tussen het minimumniveau (bijna 24.000 bruto per jaar) en twee keer het modale inkomen (67.000 gulden bruto per jaar). Bovendien verdient bijna 60% een inkomen tussen het minimumniveau en modaal (33.500 bruto per jaar). Daarom is het niet *realistisch* alleen offers te vragen van de mensen met een hoger inkomen. Hoewel de gedachte ons lief is, moeten we ons realiseren dat de opbrengst te gering zou zijn om het broodnodige beleid te financieren. Het is onder de door ons gekozen vooronderstellingen

zelfs niet mogelijk om alle mensen met een minimuminkomen m.b.t. de koopkracht te ontzien, omdat verdere nivellering tussen minimum en modaal voor gezonde economische verhoudingen onwenselijk is. Immers, momenteel is het verschil tussen het modale inkomen en het minimuminkomen slechts netto zo'n f 400,— per maand. Daarnaast komen mensen met de laagste inkomens voor allerlei financiële regelingen (huursubsidies schoolgeld e.d.) in aanmerking, waardoor het feitelijke verschil vaak nog kleiner is. Pogingen om alleen het minimum in koopkracht te handhaven zouden tot gevolg hebben dat mensen iets boven het minimumniveau om begrijpelijke redenen ook handhaving zouden eisen, waardoor uiteindelijk onvoldoende matiging zou plaatsvinden. Al met al zou hieruit voor de komende jaren de volgende koopkrachtvermindering resulteren:

Minimuminkomens t/m modale inkomens	- ½ à - 1%
Modale inkomens t/m 2 x modaal	- 1 à - 2%
Vanaf 2 x modaal	- 2 à - 4%

Wij tekenen hierbij aan, dat we – afhankelijk van de uitvoerbaarheid van de daarop gerichte regelingen – ernaar zullen streven de koopkracht van diegenen die alleen van een werkelijk minimuminkomen moeten rondkomen, in stand te houden.

Globale kwantificering van de kosten van het verkiezingsprogramma van D'66

Uit de in september 1980 gepresenteerde Miljoenennota valt, uitgaande van de in het concept-verkiezingsprogramma gemaakte veronderstellingen, de volgende conclusie te trekken ten aanzien van de beschikbare ruimte voor de collectieve sector. Bij een jaarlijkse reële groei van 1½% van het nationaal inkomen zal, wanneer tevens wordt uitgegaan van stabilisatie van het aandeel van de collectieve sector in het nationaal inkomen, de totale ruimte voor de collectieve sector in het laatste jaar van de komende kabinetsperiode (1985) 12 miljard gulden bedragen. Uit diezelfde Miljoenennota valt af te leiden dat deze ruimte juist voldoende is om, opnieuw uitgaande van de veronderstellingen uit het concept-verkiezingsprogramma, het ongewijzigd beleid te kunnen financieren en het financieringstekort terug te dringen tot 4,5% van het nationaal inkomen in 1985. Met de terugdringing van het financieringstekort is namelijk 4 miljard gulden gemoeid, terwijl de kosten van ongewijzigd beleid bij een jaarlijkse reële loonontwikkeling van -2 à 2½% bruto in 1985 8 miljard gulden bedragen. Dit betekent dat er geen financiële ruimte meer beschikbaar is voor nieuw beleid. Met andere woorden: voor zover uitvoering van het nieuwe beleid uit het D'66-verkiezingsprogramma tot extra uitgaven leidt, zal de financiering daarvan gevonden moeten worden hetzij door bezuinigingen in het bestaande, ongewijzigd beleid hetzij door extra inkomsten. Aangezien het verkiezingsprogramma uitgaat van stabilisatie van de collectieve lastendruk (belastingen en premies) in de komende kabinetsperiode, dient de financiering van het nieuwe beleid voor het leeuwedeel te worden gevonden via bezuinigingen in het bestaande beleid.

In de onderstaande presentatie is dit nader uitgewerkt. Voor de overzichtelijkheid zijn daarbij uitsluitend de extra uitgaven, de extra bezuinigingen, de extra inkomsten, resp. belastingopbrengsten in het jaar 1985, het laatste jaar van de komende kabinetsperiode, opgenomen.

Financiële consequenties van het verkiezingsprogramma

I Samenvattende tabel

UITGAVENKANT

Extra uitgaven (+)
Resp. extra ombuigingen van
het bestaande beleid (-)
in het jaar 1985
(in miljoenen guldens)

Begrotingshoofdstuk	
Binnenlandse Zaken	105
Onderwijs en Wetenschappen	1280
Buitenlandse Zaken	10
Defensie	- 615
Huisvesting en Ruimtelijke Ordening	350
Verkeer en Waterstaat	60
Economische Zaken	930
Landbouw en Visserij	15
Sociale Zaken	845
Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk	420
Volksgezondheid en Milieuhygiëne	300
Ontwikkelingssamenwerking	400
Totaal	4100
Overheidspersoneelsbeleid	- 1000
Gezondheidszorg	- 1200
Totaal uitgaven	1900

INKOMSTENKANT

Minder belastingopbrengst a.g.v. invoering inflatie-neutrale belastingheffing	- 600
Invoering doorstromingsheffing	p.m.
Extra aardgasopbrengsten	2000
Verhoging staatsaandeel in de gaswinning	500
Totaal inkomsten	+ 1900

II Afzonderlijke begrotingshoofdstukken

Binnenlandse Zaken

Aanloopkosten reorganisatie binnenlands bestuur	25
Reorganisatie politie (samensmelting rijks- en gemeentepolitie, instelling wijkteams in grote gemeenten)	80

Onderwijs en Wetenschappen

Afschaffing partiële leerplicht	- 250
Vernieuwing voortgezet onderwijs	250
Uitbreiding middenschoolexperimenten	10
Behoud van kleine scholen	60
Kleinschaligheid	10
Integraal peuteropvangsysteem	300
Stimuleringsbeleid en culturele minderheden	250
Volwasseneneducatie	400
Educatief verlof	250

Buitenlandse Zaken

Verbetering organisatorische en financiële structuur	10
--	----

Defensie

Aantasting 3%-groeinorm defensie-uitgaven	- 400
Evenwichtige wederzijdse troepenvermindering	- 225
Uitbreiding VN-vredesmacht en Nederlandse deelname daaraan	10

Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Verhoging bouwprogramma met 20.000 woningen*)	p.m.
Verhoging subsidies woningbouw, woningverbetering, en infrastructuur stadsvernieuwing	250
Verlaging BTW-tarief van 18% naar 4% voor de woningbouw tot een stichtingskostengrens van f 125.000,- onder gelijktijdige verlaging van subsidies	200
Terugdringing bouwkosten door versobering in nieuwbouw en renovatie	- 100

*) Zie hiervoor de aparte financiering zoals aangegeven in het 100.000 extra woningenplan van D'66

Verkeer en Waterstaat

Bevordering openbaar vervoer	300
Bevordering langzaam verkeer (o.a. aanleg fietspaden)	10
Verbetering Brabantse en Limburgse kanalen	50
Minder aanleg nieuwe snelwegen	- 200
Andere bezuinigingen	- 100

Economische Zaken

Gerichte steun voor industriële vernieuwing	1500
Verlaging basispremie WIR	- 500
Verlaging sectorbeleid	- 750
Regionaal beleid	150
Energiebesparing	400
Sluiting kerncentrales Borssele en Dodewaard	150
Vermindering bijdrage Kalkar-project	- 60
Vermindering kernenergie-onderzoek	- 50
Programma's voor technische ontwikkeling	30
Participatiemaatschappijen	42
Centrale gegevensbank en regionale informatieverschaffing midden- en kleinbedrijf	5
Ondernemersopleiding midden- en kleinbedrijf	3
Consumentenbeleid	10

Landbouw en Visserij

Uitbreiding bosareaal	4
Beheersmaatregelen	30
Landinrichting (kavelruil i.p.v. ruilverkaveling)	- 19

Sociale Zaken

Werkloosheidsbestrijdingsprojecten voor vrouwen en meisjes	50
Cursussen t.b.v. toetreding tot de arbeidsmarkt op latere leeftijd	100
Uitbreiding en verbetering scholingspakket	70
Humanisering van de arbeid	50
Gelijkberechtiging van mannen en vrouwen in de sociale verzekeringen	500
Bijzondere voorzieningen gehandicapten	50
Algemene voorzieningen gehandicapten	25

C.R.M.

Vrijwilligersbeleid	90
Emancipatiebeleid	20
Kinderopvang	175
Bevordering kwaliteitsboeken en bibliotheken	10
Intensivering kunstbeleid	25
Reservaatsaankopen	80
Minderhedenbeleid	20

Volksgezondheid en Milieuhygiëne

Sanering chemisch afval	248
Reparatiestimulering van duurzame consumptiegoederen	10
Versnelde uitvoering Wet Bodembescherming	40
Strengere geluidsvoorschriften voor auto's en installaties	2

Ontwikkelingssamenwerking

Zuivering budget van oneigenlijke uitgaven	400
--	-----

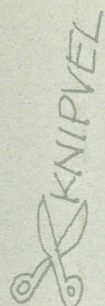
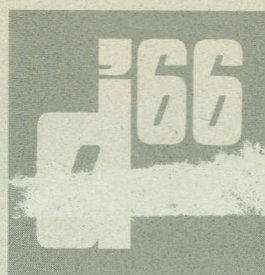
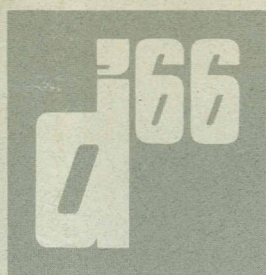
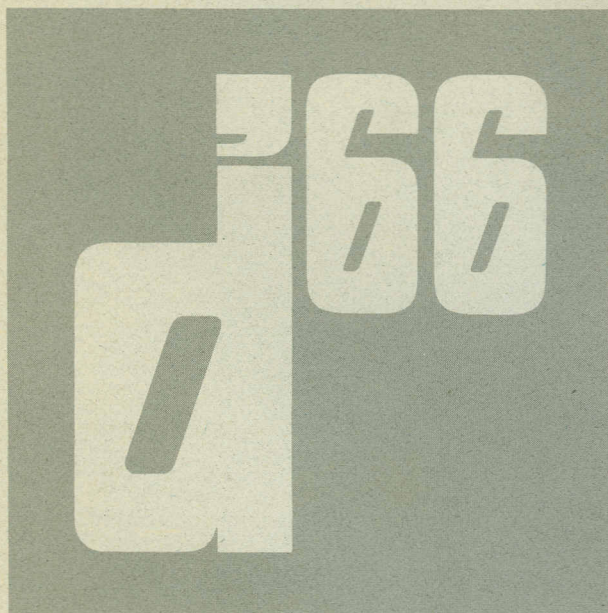
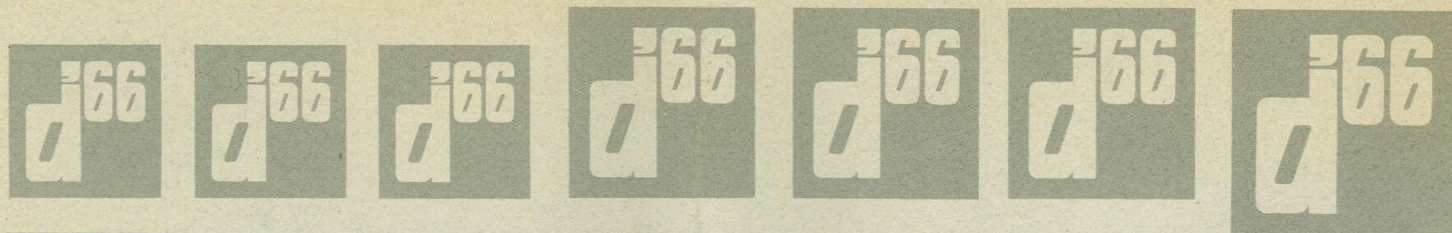
III Overheidspersoneelsbeleid

– Inbouw van de resterende 20% AOW in de ambtelijke pensioenen naar het voorbeeld van de bij de particuliere pensioenen vrijwel algemeen gevolgde praktijk	– 400
– Fiscalisering interim-regeling ziektekosten conform aan de regelingen in het bedrijfsleven	– 350
– Beperking van de effecten van het carrièreverloop op ambtelijke pensioenaanspraken volgens de standaard final-pay formule, die aanvankelijk ook bepleit is door de pensioencommissie van de Stichting van de Arbeid	– 250

IV Gezondheidszorg

– Verkorting van de gemiddelde verpleegduur in ziekenhuizen van 13 naar 11 dagen	– 1000
– Verlaging bouwplafond ziekenhuizen	– 300
– Investerings in alternatieve voorzieningen	100

's-Gravenhage, 26 maart 1981

**Het Redelijk
Alternatief**

